

ชุดความรู้

สารบัญมีปัญญานามาพฤกษาสมุนไพรม่มอก

ม่มอกแดนสมุนไพรม่มอก

ร น พ ส ห มู ค ำ

ชุดความรู้

สาระภูมิปัญญานามาพฤกชาสมุนไพรแม่มोक :
แม่มอกแดนสมุนไพร

ภายใต้โครงการย่อย

การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน
พื้นที่อำเภอถิ่น จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley :
แม่มอกแดนสมุนไพร”

ภายใต้ชุดโครงการวิจัย

การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไข
ปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง

Knowledge Series

Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict: Maemok Herbal Valley

Under Research Sub - Project

The Value Chain Development of Maemok Herb Products to Alleviate Poverty in Thoen District, Lampang Province with the Operating Model of Maemok Herbal Valley

Under Research Program

The Development and Extension of Spatial Support System for Completed and Precise Poverty Problem Solving in Lampang Province

ชุดความรู้ สารภูมิปัญญาสมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร

Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict : Maemok Herbal Valley

ผู้เขียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพร หมูคำ

ISBN 978-616-619-312-1

พิมพ์ครั้งที่ 1 ธันวาคม 2567 จำนวน 150 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ธนพร หมูคำ.

ชุดความรู้ สารภูมิปัญญาสมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร.– กรุงเทพฯ :
ดีเซมเบอร์รี่, 2567.

205 หน้า.

1.สมุนไพร. |. ชื่อเรื่อง.

615.321

ISBN 978-616-619-312-1

ออกแบบปก/พิสูจน์อักษร อาจารย์ ดร.ทัตพิชา สุกุลสีบ

สนับสนุนงบประมาณโดย กองทุนส่งเสริม ววน. และหน่วย บพท.

ที่ปรึกษาโครงการ รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติศักดิ์ สมุทรธาร์ภักษ์
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
อาจารย์ ดร.ดวงใจ พุทรวงศ์
หัวหน้าชุดโครงการวิจัย

จัดพิมพ์โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพร หมูคำ
119 หมู่ 9 มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ถนนลำปาง-แม่ทะ
ต.ชมพู อ.เมืองลำปาง จ.ลำปาง 52100
E-mail : thanaporn@g.lpru.ac.th
โทรศัพท์ : 054-237399 ต่อ 1174

ออกแบบและพิมพ์ที่ บริษัท ดีเซมเบอร์รี่ จำกัด 248/7 ซอยมิตตคาม ถนนสามเสน
แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 028845933-4 โทรศัพท์มือถือ 0859977220
อีเมล 4decemberry@gmail.com

โครงการย่อย ๗ การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จัน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร”

รายชื่อนักวิจัยร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูล ในกิจกรรมที่ 6

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพร หมูคำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(นักวิจัยผู้รับผิดชอบกิจกรรม ที่ 6
“การสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้าง
ชุดความรู้ ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยา
และการรักษาของหมอพื้นบ้าน”)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริญา จนาศักดิ์ คณะวิทยาการจัดการ
หัวหน้าโครงการย่อย ๗

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจนา คุณา คณะวิทยาการจัดการ
นักวิจัยในโครงการย่อย ๗

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณี จันทร์ตา คณะเทคโนโลยีการเกษตร
นักวิจัยในโครงการย่อย ๗

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขจรศักดิ์ วงศ์วิราช คณะวิทยาการจัดการ
นักวิจัยโครงการย่อย ๗

อาจารย์รัตนภัทร มะโนชัย คณะเทคโนโลยีการเกษตร
นักวิจัยในโครงการย่อย ๗

อาจารย์ ดร.ชัตนารี มีสุขโช คณะวิทยาศาสตร์
นักวิจัยในโครงการย่อย ๗

กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินงานในกิจกรรมหลักที่ 6 “การสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยาและการรักษาของหมอพื้นบ้าน” ผู้เขียนเป็นผู้รับผิดชอบกิจกรรม โดยกิจกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยย่อย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน ‘Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร’” ซึ่งมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ศิริญา จนาศักดิ์ เป็นหัวหน้าโครงการย่อยร่วมกับนักวิจัยที่รับผิดชอบกิจกรรมหลักอีก 5 กิจกรรม อยู่ภายใต้ชุดโครงการ “การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำพื้นที่จังหวัดลำปาง” ซึ่งมี อาจารย์ ดร.ดวงใจ พุทธรังค์ เป็นหัวหน้าชุดโครงการและมีนักวิจัยร่วมในชุดโครงการที่ดูแลรับผิดชอบแต่ละกิจกรรม การดำเนินงานตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่วางแผนตามโครงการสำเร็จได้ด้วย การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริม ววน. และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ประจำปี2565 (เลขที่สัญญา A14F650092)

ชุดความรู้ “สารภูมิปัญญาสมุนไพรฤๅษีสรรพคุณสมุนไพรแม่มอก” เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี ด้วยการสังเคราะห์ข้อมูลจากการสืบค้นสมุนไพรตำบลแม่มอก ประเภทหมอเมือง ตำรับยาสมุนไพร ตัวอย่างตำรายาจากปัสสาวะรวมทั้งเกร็ดความรู้จากเรื่องเล่า ความเชื่อ และคติล้านนาของหมอเมืองตำบลแม่มอกเกี่ยวกับการเก็บและการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาสุขภาพ เพื่อจัดพิมพ์ชุดความรู้เผยแพร่ในรูปแบบหนังสือ และ E-book และส่วนหนึ่งเผยแพร่ใน “เพจนวนรักษ์: คลังข้อมูลวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ”

ที่อนุเคราะห์พื้นที่ในเพจให้นักวิจัยเผยแพร่ผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อ
สาธารณะ ทั้งนี้ “กิจกรรมถอดบทเรียนองค์ความรู้ด้านสมุนไพรภูมิปัญญา
พื้นบ้านผ่านเรื่องเล่าหมอเมืองและตำรับยา” กับหน่วยงานในพื้นที่ ได้แก่
เทศบาลตำบลแม่มอก ผู้นำชุมชน อสม.ของแต่ละหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) เพื่อนำองค์ความรู้ที่มีคุณค่า
ในด้านศักยภาพทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ไปใช้ประโยชน์และเป็น
ฐานข้อมูลของชุมชนในการเป็นแนวทางพัฒนาศักยภาพชุมชนในเชิงนโยบาย
รวมทั้งพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน
ตำรับยา วิธีการบำบัดรักษาจากปราชญ์ชุมชนและหมอเมืองตำบลแม่มอก
ตามแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดชุมพลังทางความรู้ด้านทุนทางวัฒนธรรม
ให้ยั่งยืนสืบต่อไป ข้อมูลดังกล่าวยังสามารถต่อยอดพัฒนาผลิตภัณฑ์ยา
สมุนไพรเพื่อจัดจำหน่าย อันเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ ยกระดับรายได้
ให้กับชุมชน และเพื่อส่งเสริมให้ตำบลแม่มอกเป็นตำบล “ต้นแบบ
ด้านสมุนไพร” ในอนาคต

ในนามผู้รับผิดชอบกิจกรรมที่ 6 ครั้งนี้ ขอขอบคุณนักวิจัยในทีม
โครงการย่อยที่ผนึกพลังสหศาสตร์ทั้งเกษตรศาสตร์ วิทยาศาสตร์
มนุษยศาสตร์ และวิทยาการจัดการ ในดำเนินกิจกรรม OM สมุนไพร
“Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” ที่ได้อนุเคราะห์ผู้วิจัย
ในบทบาทรับผิดชอบกิจกรรมที่ 6 ในการร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูลหมอเมืองและ
ปราชญ์ที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรในพื้นที่แม่มอก จนบรรลุตามวัตถุประสงค์ของ
กิจกรรม ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริญา จนาศักดิ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
กาญจนา คุณา ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณี จันทร์ตา อาจารย์รัตนภัทร
มะโนชัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขจรศักดิ์ วงศ์วิราช และอาจารย์ ดร.ชัตนารี
มีสุขโข และขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพบุลย์ หมุ่มมาต ที่ได้เพิ่มเติม

ข้อมูลในส่วนชื่อวิทยาศาสตร์ของสมุนไพรในตอนที 3 “**นามาพฤษยาสมุนไพร : แม่มอก**” อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการเพื่อผู้สนใจได้ศึกษาพัฒนาด้านสมุนไพรต่อไป และขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตุลาภรณ์ แสนปรน ที่ได้อนุเคราะห์การปริวรรตตัวอย่างตำรายาหมอมือเมืองจากพับสา (ใบลาน) จากตัวเมือง (อักษรล้านนา) เป็นภาษาไทย อันเป็นตำรายาที่ได้รับ การอนุเคราะห์จากบ้านคุณตานันท์ ปันโน เพื่อเป็นประโยชน์ในการเป็น ข้อมูลขับเคลื่อนพัฒนาองค์ความรู้ด้านสมุนไพรที่มีในตำบลแม่มอกต่อไป

ท้ายนี้ ในนามผู้วิจัยในโครงการฯ ขอขอบพระคุณหมอมือเมืองและ ประชาชนในตำบลแม่มอกทุกท่าน ดังรายนามที่ระบุไว้ใน ตอนที่ 2 “**ทำเนียบ หมอมือเมืองและประชาชนแม่มอก**” ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่า ให้ผู้วิจัย สัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านสมุนไพรเพื่อใช้รักษา และดูแล สุขภาพ อันเป็นข้อมูลที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งของพื้นที่ในการ สังเคราะห์เป็น “**ชุดความรู้ สารภูมิปัญญานามาพฤษยาสมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร**” เล่มนี้ และที่น่าเสนอไว้ในรายงานผลการวิจัยฉบับ สมบูรณ์ของโครงการย่อย งานลงพื้นที่ครั้งนี้จะสำเร็จลงไม่ได้หากไม่มี ผู้ประสานงานในชุมชนที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของผู้วิจัยในการเก็บข้อมูลพื้นที่ รวมทั้งการประสานหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชนและการประสานการใช้ สถานที่ ในโอกาสนี้จึงขอขอบพระคุณ **นางสาวนฤนาถ เครือชัยแก้ว** รองนายก เทศบาลตำบลแม่มอก และกรรมการสหกรณ์สมุนไพรแม่มอก ที่เป็น ผู้ประสานงานหลักให้กับผู้วิจัยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับประชาชนและหมอมือ เมืองตำบลแม่มอก ขอขอบคุณผู้นำชุมชนในตำบลแม่มอกที่ให้ความร่วมมือใน การร่วมกิจกรรมการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเวทีถอดบทเรียนองค์ความรู้ หมอมือเมือง ขอขอบพระคุณประชาชน ด้านสมุนไพรที่มีคุณูปการต่อการขับเคลื่อน กลุ่มสมุนไพรตำบลแม่มอก ได้แก่ **หมอมุมพล ดวงติวังค์** (แพทย์แผนไทย

ตำบลแม่หมอก) ภาสัษกรณัฐวุฒิ บำรุงศรี นายธนภัทร อู่ยเจริญ (สาธารณสุขอำเภอเถิน) รวมทั้งขอขอบพระคุณอาสาสมัครสาธารณสุขทุกหมู่บ้าน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในพื้นที่ ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมเวทีถอดบทเรียนองค์ความรู้หมอมือเมืองแม่หมอกส่งต่อภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรให้อสม. เป็นแนวทางการปลูก และใช้ในการรักษาอย่างถูกต้อง และขอขอบคุณสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ที่กรุณาเข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านสมุนไพรของหมอมือเมืองแม่หมอก และขอขอบคุณเทศบาลตำบลแม่หมอก และวัดหัวน้ำ ที่ได้อนุเคราะห์สถานที่ให้โครงการจัดเวทีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเวทีถอดบทเรียน โดยเฉพาะกิจกรรมที่ 6 “การสืบค้นข้อมูลหมอมือเมือง” ตลอดระยะเวลาการดำเนินกิจกรรมตามโครงการในพื้นที่ตำบลแม่หมอก จนทำให้กิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์ และข้อมูลชุดนี้จะเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ตำบลแม่หมอกและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการเป็นแนวทางขับเคลื่อนตำบลแม่หมอกให้เป็นโมเดลตำบลต้นแบบด้านสมุนไพรให้กับจังหวัดลำปางต่อไป

บทคัดย่อ

ชุดความรู้ “สารระงูมิปัญญาามาพฤษศาสตร์สมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร” เป็นผลการดำเนินงานกิจกรรมที่ 6 “การสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยาและการรักษาของหมอพื้นบ้าน” เป็นส่วนหนึ่งในโครงการย่อย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอก เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน ‘Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร’” ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุน การทำงานเชิงพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สืบค้น/สืบเคราะห์องค์ความรู้สมุนไพรภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านเรื่องเล่าหมอเมือง ตำรับยา ประชาชนชุมชนตำบลแม่มอก 2) จัดทำชุดความรู้ “สารระงูมิปัญญาามาพฤษศาสตร์สมุนไพรแม่มอก” รูปแบบหนังสือ และ E-book เผยแพร่สู่สาธารณะ 3) เผยแพร่ชุดความรู้ “สารระงูมิปัญญาามาพฤษศาสตร์สมุนไพรแม่มอก” และ “ตามรอย หมอเมืองเรื่องสมุนไพรแม่มอก” ในฐานะข้อมูลพจนานุกรม: คลังข้อมูลวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ และ 4) ถอดบทเรียนองค์ความรู้สมุนไพรภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านเรื่องเล่าหมอเมืองและตำรับยาสู่สาธารณะ ใช้แบบสอบถามเชิงลึกเป็นเครื่องมือสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ หมอเมืองตำบลแม่มอก จำนวน 20 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำองค์ความรู้ด้านสมุนไพรไปพัฒนาเป็นตำรายาสมุนไพรแม่มอก ได้แก่ เกษีกร แพทย์แผนไทย เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และประชาชนด้านสมุนไพร จำนวน 6 คน

ผลการศึกษาพบหมอเมืองตำบลแม่มอกที่มีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพรเพื่อการรักษาสุขภาพ มี 5 ประเภท คือ หมอเป่า หมอปรุง หมอฮีบ

(รวบรวมน้ำมัน) หมอนวด และหอมแผนไทย ซึ่งหอมเมืองทั้ง 5 ประเภท กระจายอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่มอก หอมเมืองยังมียังมีองค์ความรู้ด้านการปลูก สมุนไพรเป็นอย่างดี การเก็บสมุนไพรเพื่อใช้ในการปรุงยาได้สืบทอดความเชื่อ ตามคติล้านนา ตำรับยาที่พบเป็นของบุคคลที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเพื่อให้ ลูกหลานสืบต่อ ตำบลแม่มอกยังส่งเสริมการปลูกสมุนไพรอินทรีย์ 100% เพื่อ ความปลอดภัย นอกจากนี้การพัฒนาสมุนไพรได้รับการพัฒนามาจาก โครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหิดลตั้งแต่ ปี พ.ศ.2544 ร่วมกับหอมเมือง และผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางได้หนุนเสริมโครงการ พัฒนาพื้นที่แม่มอกต่อเนื่องมาหลายโครงการ และโครงการวิจัยครั้งนี้ ได้พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์น้ำมันนวดสมุนไพรให้กับชุมชน โดยใช้สมุนไพร ในพื้นที่ 3 รายการ คือ เถาเอ็นอ่อน ผักเสี้ยนผี และเพชรสังฆาตเป็นสมุนไพร หลักสำหรับผลิตน้ำมันนวดสมุนไพร ในชื่อสินค้า “หอมอกไพร” เพื่อยกระดับ ศักยภาพชุมชนในการแก้ไขปัญหาความยากจนตามนโยบายโครงการ

คำสำคัญ : หอมเมืองแม่มอก, นามาทฤษฎาสมุนไพร, แม่มอกแดนสมุนไพร, โมเดลแก้จนตำบลแม่มอก

Abstract

The knowledge series “Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict: Maemok Herbal Valley” is a result of performance in the sixth activity named “Searching, synthesizing, and building body of knowledge about herbs, Pharmacopoeias, and traditional doctor treatment” is the sub-project titled “The Value Chain Development of Maemok Herb Products to Alleviate Poverty in Thoen District, Lampang Province with the Operating Model of Maemok Herbal Valley” under the research program “The Development and Extension of Spatial Support System for Completed and Precise Poverty Problem Solving in Lampang Province”. The objectives are 1) to search/synthesize the body of knowledge about herbs and local wisdom through storytelling, traditional doctors, Pharmacopoeias and community wisdoms in Maemok subdistrict. 2) to manage the knowledge series named “Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict: Maemok Herbal Valley” in a form of book and E-book for public access. 3) to publicize “Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict: Maemok Herbal Valley” and “Following the trace of traditional doctors of herbs in Maemok” in www.navanurak.in.th and 4) to learn lessons about herbs through storytelling from traditional doctors and Pharmacopoeias to public with in depth questionnaire for interview 2 groups of samples that are 20 traditional doctors

and 6 stakeholders consisting of pharmacist, traditional Thai medicine, public health officer, and herb wisdoms.

The result found traditional doctors who know herbs for treatment have 5 types; mor-pao, mor-prung, mor-hib, mor-nuat, and mor-pan-tai. These traditional doctors live separately in Maemok subdistrict. They know how to plant and to pick herbs inheriting from Lanna beliefs. Found Pharmacopoeias belong to person who is inherited to descendent. Maemok subdistrict supports people to plant organic herbs 100% for safe. The development of herbs for treatment originates from Mahidol university since 2001 with traditional doctors and involved persons in area. Lampang Rajabhat University further supporting projects for developing Maemok for years. In project furthers the product of herb ointment using 3 herbs in area (tao-en-on, pak-sian-pee, and pet-sang-kat) with the brand 'Mokprai' for enhancing the community potential to solve poverty following the policy of research program.

Keywords : Mormuang Maemok, Herb names, Maemok Herbal Valley, Model of Poverty Solving in Maemok Subdistrict

คำนำ

ชุดความรู้สาระภูมิปัญญาานามาพฤษาสมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร (Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict: Maemok Herbal Valley) เป็นกิจกรรม “การสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยาและการรักษาของหมอพื้นบ้าน” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ 6 ภายใต้โครงการย่อย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดล แก่จน” “Maemok Herbal Valley: แม่มอกแดนสมุนไพร” (The Value Chain Development of Maemok Herb Products to Alleviate Poverty in Thoen District, Lampang Province with The Operating Model of Maemok Herbal Valley) ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง” (The Development and Extension of Spatial Support System for Completed and Precise Poverty Problem Solving in Lampang Province)

ชุดความรู้ “สาระภูมิปัญญาานามาพฤษาสมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร” เล่มนี้ นำเสนอผลการสืบค้นองค์ความรู้และสืบเคราะห์ความรู้ด้านสมุนไพรจาก “หมอเมืองแม่มอก” หรือภูมิปัญญาของปราชญ์ที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพร พื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มหมอเมืองที่สืบทอดภูมิปัญญาการปลูกและการรักษาด้วยสมุนไพรในพื้นที่ รวมทั้งหมอเมืองกลุ่มที่มีคุณูปการในการเริ่มก่อตั้งชมรมสมุนไพรในพื้นที่ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2535 ซึ่งเป็นกลุ่มหมอเมืองรักษตำบลแม่มอกที่มีทั้งปราชญ์ เกษีกร และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข รวมทั้ง

นักวิจัยจากสถาบันการศึกษา เนื้อหาในเล่มแบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ **ตอนที่ 1 สารภูมิปัญญา: นามาทฤษฎาสมุนไพรแม่มอก** เป็นข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ตำบลแม่มอก ความเป็นมาของโครงการวิจัย การดำเนินการวิจัยตามกิจกรรมที่ 6 “การสืบค้น สังเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยาและการรักษาของ หมอพื้นบ้าน” **ตอนที่ 2 ตามรอยหมอเมือง: เรื่องสมุนไพรแม่มอก** นำเสนอประเภทและองค์ความรู้ของหมอเมืองตำบลแม่มอก ทำเนียบหมอเมืองตำบลแม่มอก การสืบทอดองค์ความรู้หมอเมืองแม่มอก ด้านการปลูกและการรักษาด้วยสมุนไพร และ**ตอนที่ 3 นามาทฤษฎาสมุนไพร: แม่มอก** สรุปรายชื่อสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอก ตำรับยาเดี่ยว ตำรับยาขนานที่สืบทอดจากภูมิปัญญาหมอเมือง และเกร็ดความรู้ความเชื่อด้านสมุนไพรในพื้นที่แม่มอก

จากองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอก ส่งผลให้ตำบลแม่มอกมีผลิตภัณฑ์สมุนไพรอินทรีย์จำหน่ายถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่มปลูกและจำหน่ายสมุนไพรในชื่อสมุนไพรแม่มอก และโครงการวิจัยได้หนุนเสริมพัฒนาทางวิชาการและงบประมาณ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนในพื้นที่ ตามระบบห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley: แม่มอกแดนสมุนไพร”

ธนพร หมูคำ

นักวิจัยผู้รับผิดชอบกิจกรรมที่ 6 โครงการวิจัยย่อยฯ

โมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร”

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	7
บทคัดย่อ	11
Abstract	13
คำนำ	15
สารบัญ	17
สารบัญภาพ	19
สารบัญแผนภาพ	22
สารบัญตาราง	23
“ม่อนดอย”	25
ตอนที่ 1 สารระงูมิปัญญา : นามาทฤษฎาสมุนไพรม่มมอก	27
1.1 บริบทตำบลม่มมอก และโครงการวิจัยแก้จน	28
1.2 การผลิตยาสมุนไพรม่มมอก จากงานวิจัยของกรมการแพทย สู่มผลิตภัณฑชุมชนตำบลม่มมอก	30
1.3 ข้อมูลด้านสมุนไพรม่มมอกเพื่อปลูกไว้ใช้ในพื้นที่	42
1.4 ตวยาสมุนไพรม่มมอกในพื้นที่ที่พัฒนาเป็นตำรับยาสมุนไพรม่มมอก จากการควบคุมของโครงการ ฯ	43
1.5 การพัฒนาและมาตรฐานการผลิตภัณฑยาจากสมุนไพรม่มมอก ในพื้นที่ตำบลม่มมอก	43
1.6 โครงการแก้จนกับการก้าวมาแก้ไขปัญหาคความยากจน ในพื้นที่	45

1.7 กระบวนการสืบค้นองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ตำรายา ในพื้นที่ตำบลแม่เม็ก-----	58
---	----

“กุนกายภาพในพื้นที่” -----63

ตอนที่ 2 ตามรอยหอมเมือง : เรื่องสมุนไพรแม่เม็ก-----	65
2.1 บริบทสมุนไพรพื้นที่ตำบลแม่เม็ก-----	65
2.2 ประเภทและองค์ความรู้ของหอมเมืองแม่เม็ก -----	68
2.3 ทำเนียบหอมเมืองและปราชญ์ด้านสมุนไพรตำบลแม่เม็ก -----	88
2.4 การสืบทอดองค์ความรู้หอมเมืองแม่เม็ก ด้านการปลูกและ การรักษาด้วยสมุนไพร-----	92

“กุนธรรมชาติ กุนมนุษย์ กุนสังคม” -----99

ตอนที่ 3 นามาทฤษฎาสมุนไพร : แม่เม็ก-----	101
3.1 รายชื่อสมุนไพรพื้นที่แม่เม็ก-----	102
3.2 ตัวอย่างตำรายา จากพืชสา : บ้านพ่อนันท ปันโน-----	142
3.4 เกร็ดความรู้ ความเชื่อด้านสมุนไพรในพื้นที่แม่เม็ก -----	177
3.5 ตามรอยศึกษาภูมิปัญญาการรักษาและการปลูกสมุนไพร จากหอมเมืองแม่เม็ก พื้นที่ตำบลแม่เม็ก -----	178
3.6 การบูรณาการองค์ความรู้ : กับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ตำบล และหน่วยงานภาครัฐเพื่อเชื่อมโยงการดูแลสุขภาพ---	191
3.7 การขับเคลื่อนพลังชุมชน สานต่อภูมิปัญญาหอมเมืองแม่เม็ก สู่สาธารณะ-----	195

เอกสารอ้างอิง-----203

ภาคผนวก -----205

สารบัญภาพ

ภาพที่ 2.1	การลงพื้นที่ของนักวิจัยในโครงการเพื่อสำรวจบริบทสมุนไพร ในพื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง-----	67
ภาพที่ 2.2	นักวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์หมอมือเมืองตำบลแม่มอก ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2565 เก็บข้อมูลปราชญ์ ในพื้นที่แต่ละประเภท ณ บ้านของ แม่บุญธรรม ปิมลือ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง -----	72
ภาพที่ 2.3	สัมภาษณ์ แม่หมอบุชบารรณ ไชยสุ่มัง ปราชญ์ด้านการรักษา โรคสีดวงจมูก (ไซนัส)-----	75
ภาพที่ 2.4	สัมภาษณ์ แม่หมอวัชรภรณ์ วงศ์ทา และชมการสาธิตการนวด น้ำมันและตอกเส้น-----	76
ภาพที่ 2.5	นักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์หมอเป่า พอลล่า โนบิง ปราชญ์ที่เคยได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ปี พ.ศ. 2546 -----	79
ภาพที่ 2.6	นักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์หมอชุมพล ดวงดีวงศ์ ผู้ก่อตั้ง ชมรมสมุนไพร พื้นที่ตำบลแม่มอก-----	81
ภาพที่ 2.7	นักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ เกษัชกรณัฐวุฒิ บำรุงศรี นายธนภัทร อ้าเจริญ (สาธารณสุขอำเภอเถิน) ผู้ร่วมก่อตั้ง กลุ่มสมุนไพรตำบลแม่มอก ก่อนที่พัฒนาเป็นสหกรณ์ สมุนไพรแม่มอก และเข้าพบสาธารณสุขจังหวัดลำปาง เพื่อหารือแนวทางส่งเสริมศักยภาพ หมอเมืองให้ขึ้นทะเบียน หมอภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นการส่งเสริมศักยภาพทุนมนุษย์ ในพื้นที่-----	88

- ภาพที่ 3.1** นักวิจัยลงพื้นที่ เพื่อสืบค้นตำรายาจากພັບສາ (ใบลาน) ของพ่อหนานนันท์ ปันโน หมอเมืองตำบลดำบลแม่มอก ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการอธิบายสมุนไพร และใช้คาถา ในพิธีกรรมส่งเสด็จผี----- 143
- ภาพที่ 3.2** นักวิจัยจัดเตรียมอุปกรณ์ ถุงผ้าดิบ ที่ต้มสมุนไพรป้องกัน มอด ป้ายชื่อสำหรับเขียนตำรับยากัดติดถุงผ้าดิบ (ถุงผ้าดิบที่ต้มด้วยสมุนไพรกานพลูและเม็ดพริกไทยดำ จะมีสีออกเหลือง สำหรับบรรจุสมุนไพรเก็บรักษา หากเวลานานไปให้เปลี่ยนถุงผ้าดิบด้วยการต้มด้วยกานพลู และเม็ดพริกไทยดำก่อนบรรจุทุกครั้ง เพื่อป้องกัน มด และ แมลงกัดแทะ)----- 184
- ภาพที่ 3.3** เวทีถอดบทเรียน บูรณาการองค์ความรู้ของหมอเมือง ตำบลดำบลแม่มอกกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเชื่อมโยงการดูแลสุขภาพ ของชุมชน เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2566 ณ วัดหัวน้ำ ตำบลดำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ----- 194
- ภาพที่ 3.4** นักวิจัยลงพื้นที่สืบค้นข้อมูลหมอเมืองตำบลดำบลแม่มอก เกี่ยวกับองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพร รวมทั้งตัวอย่าง สมุนไพรที่ใช้ในตำรับยา----- 198
- ภาพที่ 3.5** ผลผลิตภัณฑจากสมุนไพรในพื้นที่ตำบลดำบลแม่มอก ที่พัฒนา จากการศึกษาวิจัยเดิม เพื่อจำหน่ายในวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์ การเกษตรสมุนไพร ตำบลดำบลแม่มอก จำกัด----- 199
- ภาพที่ 3.6** ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ : น้ำมันนวดสมุนไพร ชื่อสินค้า “หมอกไพร” ที่โครงการวิจัยย่อย ๆ พัฒนาด้วยโมเดลแก้จน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” ได้พัฒนาสูตรจากสมุนไพร 3 ชนิด คือ เถาเอ็นอ่อน ผักเสี้ยนผี

และเพชรสังฆาต เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนได้ผลิตและ
จำหน่ายเพื่อสร้างรายได้----- 201

ภาพที่ 3.7 เวทีถอดบทเรียน : เพื่อนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญา
หมอเมืองตำบลแม่มอก ไปพัฒนาต่อยอดในชุมชน
มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ หมอเมืองแม่มอก ผู้นำชุมชน
สาธารณสุข เทศบาลตำบลแม่มอก ตัวแทนสำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัด และนักวิจัย ----- 202

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1.1	การวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน อ.เถิน จ.ลำปาง -----	51
แผนภาพที่ 1.2	จำนวนครัวเรือนคนยากจนระดับพื้นที่ -----	52
แผนภาพที่ 2.1	ทำเนียบรายชื่อหมอเมือง ตำบลแม่เมอก ที่มีความรู้ เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน และมีความรู้ด้านการใช้ สมุนไพรเพื่อรักษาสุขภาพ -----	89

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1.1	ผลการสำรวจพื้นที่ของชุมชนตำบลแม่มอก ที่ปลูกพืชสมุนไพร -----	42
ตารางที่ 1.2	แสดงผลการวิเคราะห์ปริมาณสารสำคัญทางเคมี ของสมุนไพรพื้นที่ตำบลแม่มอก-----	45
ตารางที่ 1.3	แสดงจำนวนร้อยละ อำเภอ ตำบล คนจนในฐานข้อมูล TPMAP (ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคน แบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform) และการเพิ่มจำนวนหลังการค้นหา สอบทาน (Add-on)-----	46
ตารางที่ 1.4	แสดงการลงพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมเก็บข้อมูล ปราชญ์สมุนไพร ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง -----	60
ตารางที่ 2.1	ข้อมูลหอมเมืองแม่มอก (เชี่ยวชาญการแปรรูปเพื่อรักษา อาการผื่นคัน)-----	69
ตารางที่ 3.1	แสดงรายชื่อหอมเมืองแม่มอกที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ในการรักษาเพื่อสืบทอดให้แก่ อสม. ในตำบลได้รับรู้ และเข้าใจแนวทาง การรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร-----	186

แม่ฮ่องสอนสมุนไพร

“ม่อนดอย”

พื้นที่ตำบลแม่ฮ่องสอนมีความหลากหลายด้านสมุนไพร
ทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งอาหาร ยาสมุนไพร
ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชุมชนและสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 1

สาระภูมิปัญญาานามาพฤกษาสมนไพรแม่มอก

ชุดความรู้สาระภูมิปัญญาานามาพฤกษาสมนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร (Wisdom of Herbal Names from Maemok Subdistrict: Maemok Herbal Valley) ที่จัดทำขึ้นฉบับนี้ เป็นกิจกรรม “การสืบค้นสังเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยาและการรักษาของหมอพื้นบ้าน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทั้งหมดของโครงการย่อย “โครงการการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอก เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน ‘Maemok Herbal Valley: แม่มอกแดนสมุนไพร’” (The Value Chain Development of Maemok Herb Products to Alleviate Poverty in Thoen District, Lampang Province with The Operating Model of Maemok Herbal Valley”) ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหา ความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง” (The Development and Extension of Spatial Support

System for Completed and Precise Poverty Problem Solving in Lamphang Province) ข้อมูลตอนที่ 1 นำเสนอสาระภูมิปัญญานามาพฤษชา สมุนไพรแม่มอก แบ่งเป็น 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ภูมิหลังบริบทตำบลแม่มอก 2) ปฐมบทงานวิจัยยาสมุนไพรของ กรมการแพทย์สู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน สหกรณ์เกษตรแม่มอก 3) โครงการแก้จนกับการก้าวมาแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่ตำบลแม่มอก 4) สืบค้น องค์ความรู้ด้านสมุนไพร ตำรายาหมอเมืองพื้นที่แม่มอก และ 5) ถอดองค์ความรู้สมุนไพรจากหมอเมืองแม่มอก สานต่อภาคีเครือข่ายเพื่อสืบทอด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 บริบทตำบลแม่มอก และโครงการวิจัยแก้จน

ตำบลแม่มอก เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเถินไปทางทิศเหนือประมาณ 22 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 6 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 196,620 ไร่ อำเภอเถิน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,634,863 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศของตำบลแม่มอก ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่ทั้งหมด อยู่บริเวณทั่วไปของตำบล โดยบริเวณตอนกลางของตำบลจะเป็นพื้นที่ราบ มีแม่น้ำแม่มอกไหลผ่านจากหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 บ้านแม่มอกหัวน้ำ หมู่ที่ 9 บ้านหัวน้ำพัฒนา หมู่ที่ 5 บ้านสันป่ามอญ หมู่ที่ 2 บ้านแม่มอกกลาง หมู่ที่ 3 บ้านกุ่มเนิ้งใต้ หมู่ที่ 6 บ้านแม่มอกใต้ หมู่ที่ 7 บ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 8 บ้านห้วยเกาะหลวง หมู่ที่ 4 บ้านตะพานหิน และหมู่ที่ 10 บ้านสะพานหินพัฒนา นอกจากนี้ยังมีลำห้วยขนาดเล็กไหลผ่านในหมู่บ้าน เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ ตำบลแม่มอกยังมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ คือ ทิศเหนือ ติดต่ออำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ทิศใต้ ติดต่อตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ทิศตะวันออกติดต่ออำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันตกติดต่อตำบลแม่ปะ และตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง (เทศบาลตำบลแม่มอก, 2565) ทั้งนี้จากการลงพื้นที่

ตำบลแม่มอก ทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่มีต้นไม้ ป่าเขา ห้วย ลำธาร รายล้อมชุมชน และจากการถอดบทเรียนในพื้นที่ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับสมุนไพรเพื่อใช้ในทางยาและสมุนไพรเพื่อประกอบอาหาร โดยชุมชน ได้รับรองเรื่องพื้นที่ปลูกสมุนไพรอินทรีย์ 100% รวมทั้งองค์ความรู้จากหมอเมืองหรือปราชญ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่สืบทอดองค์ความรู้มาจากบรรพบุรุษ กิจกรรม “การสืบค้น สังเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยาและการรักษาของหมอพื้นบ้าน”

โครงการวิจัย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน ‘Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร’” มีเป้าหมายเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา ความยากจนในพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ช่วยเหลือคนจนให้หลุดพ้น จากความยากจนอย่างเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework : SLF) โดยใช้องค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีและด้านนวัตกรรมพร้อมใช้จากภาควิชาการ สถาบันการศึกษาบูรณาการร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วน ในการพัฒนาทักษะอาชีพและยกระดับรายได้คนจน 40% อย่างน้อย 200 คนหรือ 800 คน เพิ่มขึ้นอย่างน้อย 10% ด้วยโมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาตลอดห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแม่มอกในการสร้างคุณค่าเพิ่มด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม 2) เพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรแม่มอกเพื่อก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการยุคใหม่ และ 3) เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพและยกระดับรายได้คนจนกลุ่มเป้าหมายในตำบลแม่มอก และขยายผลระดับอำเภอ เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 10 วิธีการดำเนินการวิจัยเน้นวิเคราะห์ฐานทุนการดำรงชีพ 5 ด้าน ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework : SLF) ได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ

ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนกายภาพ และทุนทางสังคม เลือกพื้นที่พัฒนา โมเดลแก๊จน (Operating Model) ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ร่วมกับคณะกรรมการขับเคลื่อนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนจังหวัด ลำปาง ในการสำรวจข้อมูลบริบทพื้นที่และศักยภาพของคนจนเป้าหมาย และ ร่วมกันออกแบบโมเดลแก๊จนในพื้นที่เป้าหมาย โดยได้ประสานความร่วมมือ และจัดการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) กับผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เทศบาลตำบลแม่มอก คณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนและสหกรณ์การเกษตร สมุนไพรแม่มอก จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำเสนอแนวทางการพัฒนา โมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” โดย ประเด็นการรวบรวมและถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพร ตำรับยา การบำบัดรักษาของหมอเมือง ตำนาน เรื่องเล่าความทรงจำแม่มอก เพื่อเป็น ชุมพลังความรู้ด้านสมุนไพรพื้นที่แม่มอกของชุมชนและถ่ายทอดให้แก่เยาวชน ในพื้นที่ อันเป็นทุนทางสังคมและทุนทางมนุษย์ เพื่อเป็นกลไกการพัฒนาและ ขับเคลื่อนอย่างยั่งยืนต่อไป (ศิริญา จนาศักดิ์ และคณะ, 2565)

12 การผลิตยาสมุนไพร จากงานวิจัยของกรมการแพทย์ สู่ผลิตภัณฑ์ชุมชนตำบลแม่มอก

ความเป็นมาของโครงการผลิตยาสมุนไพร ในพื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง กล่าวได้ว่าในพื้นที่ตำบลแม่มอกพัฒนายาสมุนไพร จากผลผลิตในพื้นที่ โดยได้รับการช่วยเหลือทางวิชาการจากหน่วยงานภาครัฐ ในพื้นที่ และสถาบันวิจัยทางการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดล ข้อมูลเกี่ยวกับ ความเป็นมาของการผลิตยาสมุนไพรตำบลแม่มอก โดยมีหน่วยงานที่เข้ามา พัฒนาพื้นที่ เป็นการวิจัยด้วยยาสมุนไพรในพื้นที่พัฒนายาสมุนไพรเป็นตำรับ ยาเดี่ยว และตำรับยารวมสมุนไพร รวมทั้งข้อมูลด้านสมุนไพรเพื่อการปลูก ไว้ใช้ในพื้นที่อันเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนาต่อไป ดังรายงาน

ผลการดำเนินงานโครงการผลิตยาสมุนไพรในชุมชนตำบลแม่มอก ของ คณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขอำเภอเถิน ประจำปี 2544 (ณัฐฉิ บำรุงศรี อภามารณ์ บำรุงศรี อัศวิน อู่ยเจริญ และ วาสนา ยอดสิงห์, 2544) สรุปได้ 4 ประเด็น ได้แก่ ความเป็นมาของการผลิตยาสมุนไพร ในโครงการ ของตำบลแม่มอก หน่วยงานที่เข้ามาพัฒนาโครงการ การส่งเสริมการปลูกและการควบคุมคุณภาพวัตถุดิบของสมุนไพร และตัวยาสมุนไพร ที่โครงการ ร่วมกับชุมชนผลิตจำหน่าย ดังนี้

1.2.1 ความเป็นมาของโครงการผลิตยาสมุนไพรตำบลแม่มอก

ชุมชนตำบลแม่มอก เป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีกิจกรรมการใช้สมุนไพรสดรักษาโรคมมาแต่ดั้งเดิม และมีชมรมแพทย์แผนไทย ตำบลแม่มอก สนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับสภาพภูมิประเทศเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของพืชสมุนไพรในป่าของชุมชน ดังนั้น เมื่อปี พ.ศ.2542 มีคณะวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดล นำโดย รศ.ดร.ปรีชา อุบายคิน รศ.เสาวภา พรศิริพงษ์ อ.ภก.วิจิต เปานิล ได้เข้ามาศึกษาวิจัยต่อยอดกิจกรรมของชุมชน โดยการส่งเสริมให้มีการผลิตเป็นรูปธรรม ภายใต้โครงการ “โครงการวิจัย เพื่อพัฒนาอุดมศึกษาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจทบวงมหาวิทยาลัย พ.ศ.2542” โครงการดังกล่าว จัดตั้งอยู่สถานที่ประสานงาน ณ สถานีอนามัยกลุ่มหนึ่ง ตำบลแม่มอก อยู่ห่างจาก อำเภอเถิน 13 กิโลเมตร บนถนนสายเถิน-ทุ่งเสลี่ยม กิจกรรมการพัฒนาการผลิตยาที่โครงการได้สนับสนุน คือ กิจกรรมส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรในชุมชน การรับซื้อวัตถุดิบพืชสมุนไพรจากผู้ปลูกที่เป็นสมาชิกรนำมาผลิตและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร เพื่อบรรจุแล้วส่งขายให้กับโรงพยาบาลชุมชนหลายแห่งในจังหวัดลำปาง ระยะเวลาแรกได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการประสานความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชนหลายฝ่าย เช่น ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเถิน โรงพยาบาลเถิน สถานีอนามัยกลุ่มหนึ่ง

องค์การบริหารส่วนตำบลแม่มอก ศูนย์พัฒนาวัตถุติจังหวัดลำปาง สถาบันการแพทย์แผนไทย (คปส.) และกองทุนเพื่อสังคม เป็นต้น

หลังสิ้นสุดโครงการวิจัย ฯ ช่วงเดือนมีนาคม 2543 คปส.อำเภอลำปาง โดยฝ่ายเภสัชกรรมโรงพยาบาลเถิน ได้สนับสนุนกิจกรรมการผลิตยาสมุนไพรในชุมชนให้ดำเนินการต่อ โดยความร่วมมือกับคณะกรรมการโครงการ ฯ ชุมชนตำบลแม่มอกและองค์การบริหารส่วนตำบลแม่มอก วางแนวทางให้มีการดำเนินงานลักษณะคณะกรรมการโครงการ ฯ ที่มาจากชุมชนตำบลแม่มอก พนักงานผลิตมาจากการจ้างงานประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ตำบลแม่มอก ภายใต้ชื่อโครงการ “โครงการผลิตยาสมุนไพรในชุมชนตำบลแม่มอก” ซึ่งการดำเนินกิจกรรมตามโครงการดังกล่าว เน้นการดำเนินงานแบบครบวงจรในแต่ละลักษณะของงานมีการดำเนินงานแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น 5 กิจกรรมหลัก ได้แก่ 1) การจัดการโครงการ 2) การซื้อวัตถุดิบ 3) การขายผลิตภัณฑ์ 4) การส่งเสริมการปลูก และ 5) การผลิตโดยกระบวนการผลิตและการควบคุมคุณภาพการผลิตนั้น มีการควบคุมโดยเภสัชกรจากโรงพยาบาลเถิน และมีคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหิดลเป็นคณะรับผิดชอบโครงการวิจัย ฯ เติมคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขอำเภอเถิน และคณะกรรมการพัฒนางานสมุนไพรจังหวัดลำปางเป็นที่ปรึกษาโครงการ ทั้งนี้ด้านบทบาทภาระหน้าที่ในการสนับสนุนและส่งเสริมโครงการผลิตยาสมุนไพรครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อหวังผลให้โครงการนี้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดไปคู่กับชุมชน หวังผลการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีรายได้จากการปลูกพืชสมุนไพร มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเพื่อดำรงนโยบายส่งเสริมการแพทย์แผนไทยและการใช้สมุนไพรในท้องถิ่นให้เป็นรากฐานการพัฒนาภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยในอำเภอลำปาง

ให้ต่อเนื่องต่อไปในอนาคตโดยโครงการ มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ 5 ประเด็นได้แก่

1. เพื่อพัฒนาทักษะและความสามารถของชุมชน เพื่อยกระดับ การปลูกและการแปรรูปสมุนไพรให้เป็นยาขององค์กรชุมชน ให้ผลิตด้วย กระบวนการที่มาตรฐานและมีคุณภาพดี เพียงพอที่บุคลากรทางสาธารณสุข ให้การยอมรับและนำไปใช้กับผู้ป่วยในสถานบริการสาธารณสุขทุกระดับ

2. เพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการอย่างครบวงจร ในการทำ ธุรกิจชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการผลิตยาสมุนไพร ในรูปแบบองค์กรชุมชน

3. เพื่อสร้างรายได้ แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และดึงทรัพยากรจาก หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าสู่ชุมชน สร้างงานให้ชุมชน อันจะนำไปสู่ การสร้างกิจกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

4. เพื่อส่งเสริมการผลิตยาสมุนไพรให้ปลอดภัยต่อผู้บริโภค โดยมีการควบคุมมาตรฐานการผลิตยาสมุนไพรให้มีคุณภาพและควบคุมคุณภาพ ของยาสมุนไพรสำเร็จรูปให้มีประสิทธิภาพในการรักษา

5. เพื่อสนับสนุนให้มีการใช้ยาสมุนไพรของโครงการ ฯ ทดแทน ยาแผนปัจจุบัน เพื่อใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคเบื้องต้นในโรงพยาบาลชุมชน ทุกแห่งของจังหวัดลำปาง อันเป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์แผนปัจจุบันให้เข้าด้วยกัน

ทั้งนี้ ในโครงการ ฯ มีหน่วยงานที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่ รวมทั้ง กลุ่มคน ผู้คนในชุมชน ได้ร่วมกันพัฒนาโครงการ ดังนี้

1.2.2 หน่วยงานที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ลักษณะของการดำเนินงานโครงการผลิตยาสมุนไพรในชุมชน ตำบลแม่มอก นั้น ได้ผลิตยาจากสมุนไพรในชุมชนจำนวน 13 รายการ โดยชุมชน เป็นผู้ผลิตและเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน มีคณะกรรมการโครงการผลิตยาจากสมุนไพรที่มาจากชุมชนทุกหมู่บ้าน ทำหน้าที่ บริหารงาน คณะกรรมการโครงการ ฯ มาจากการเลือกตั้ง ภายใต้หลักการประชาธิปไตย จำนวน 14 คน โดยมีคณะที่ปรึกษาโครงการให้การแนะนำดูแล สนับสนุน 2 คณะ คือ คณะ ที่ปรึกษาอาวุโส และคณะที่ปรึกษาด้านบริหารและวิชาการ ดังนี้

1. คณะที่ปรึกษาอาวุโส ประกอบด้วย

1.1 นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดลำปาง

1.2 นายแพทย์ 9 ด้านเวชกรรมป้องกันสาธารณสุข

จังหวัดลำปาง

1.3 นายแพทย์ 9 ด้านส่งเสริมพัฒนา

1.4 สาธารณสุขจังหวัดลำปาง

1.5 นายอำเภอเถิน

1.6 หัวหน้ากลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข

สาธารณสุขจังหวัดลำปาง

1.7 หัวหน้าฝ่ายพัฒนาบุคลากร และการสาธารณสุขมูลฐาน

1.8 สาธารณสุขจังหวัดลำปาง

1.9 ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเถิน

1.10 สาธารณสุขอำเภอเถิน

1.11 รศ.ดร.ปรีชา อุปโยคิน หัวหน้าสำนักวิชาศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

1.12 รศ.เสาวภา พรศิริพงษ์ สถาบันวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยมหิดล

1.13 อ.ภก.วิชิต เปานิล คณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล

2. คณะที่ปรึกษาด้านบริหารและวิชาการ ประกอบด้วย

2.1 คณะกรรมการพัฒนางานสมุนไพรวงจังหวัดลำปาง

2.2 กำนันตำบลแม่มอก

2.3 ผู้ใหญ่บ้านในตำบลแม่มอก 7 หมู่บ้าน

2.4 ประธานสภา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่มอก

2.5 ประธานกรรมการบริหาร องค์การบริหารส่วน
ตำบลแม่มอก

2.6 หัวหน้าฝ่ายเภสัชกรรม โรงพยาบาลเถิน

2.7 ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลแม่มอก

2.8 ประธานองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่มอก

2.9 คณะกรรมการชมรมแพทย์แผนไทยตำบลแม่มอก

2.10 ผู้รับผิดชอบงานการแพทย์แผนไทยและสาธารณสุข

มูลฐาน สาธารณสุขอำเภอเถิน

2.11 หัวหน้าสถานีอนามัยกุ่มเนิ้ง ตำบลแม่มอก

2.12 นายชุมพล ดวงดีวงศ์ ผู้ช่วยสาธารณสุขอำเภอ
สบปราบ (ตำแหน่งในขณะนั้น ปัจจุบันเป็นแพทย์แผนไทยประจำตำบล
แม่มอก)

3. ด้านการจัดโครงสร้างการบริหารโครงการ ฯ

ในการจัดการบริหารโครงการ มีการบริหารจัดการ โดยมีคณะกรรมการบริหารโครงการ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคณะกรรมการบริหารโครงการ พนักงานโครงการ และสมาชิกในโครงการ ดังนี้

3.1 คณะกรรมการบริหารโครงการฯ

คณะกรรมการบริหารโครงการฯ ประกอบด้วย ผู้แทนที่ได้รับ การเลือกตั้งจากสมาชิกประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน รวม 8 คน และจากการเลือกตั้งโดยพนักงานโครงการฝ่ายต่างๆ จำนวน 6 คน รวมทั้งหมด 14 คน ในช่วงเริ่มโครงการ มีนายเป็ง สิทธิเสนา ปราชญ์เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรชาวบ้านเด่นอุดม หมู่ที่ 7 ตำบลแม่มอก เป็นประธานโครงการ

3.2 พนักงานโครงการฯ

พนักงานโครงการ ฯ ประกอบด้วยพนักงาน 2 ประเภท คือ พนักงานประจำ และพนักงานหมุนเวียน ดังนี้

3.2.1 พนักงานประจำ ตั้งแต่เริ่มโครงการ คือ น.ส.วาสนา ยอดสิงห์ เป็นชาวบ้านหมู่บ้านสะพานหิน หมู่ที่ 4 ตำบลแม่มอก ทำหน้าที่รวบรวมและจัดทำทะเบียนพนักงาน จัดทำรายงานการรับซื้อวัตถุดิบพืชสมุนไพร จัดซื้อ จัดจ้างวัสดุสิ้นเปลือง ที่ใช้ในการผลิตยาสมุนไพร ทำบัญชีผลิตผลิตภัณฑ์ บัญชีรายรับ-รายจ่าย และบัญชีค่าจ้างแรงงาน

3.2.2 พนักงานหมุนเวียน ประกอบด้วย

3.2.2.1 พนักงานฝ่ายล้าง หั่นตาก อบแห้ง บดโม่ จำนวน 2 คน และพนักงานหมุนเวียนจำนวนประมาณ 48 คน โดยหมุนเวียนกันมาทำงานทั้ง 8 หมู่บ้าน

3.2.2.2 พนักงานฝ่ายบรรจุแคปซูลประกอบด้วย หัวหน้าพนักงานฝ่ายบรรจุแคปซูล จำนวน 3 คน และพนักงานหมุนเวียนประมาณ 7 คน โดยหมุนเวียนกันมาทำงานทั้ง 8 หมู่บ้าน

3.3 สมาชิกโครงการฯ

มีคุณสมบัติของสมาชิก ที่กำหนดในโครงการ ฯ มีดังนี้

1. เป็นครอบครัวที่อยู่อาศัยในตำบลแม่มอก
2. สมาชิก 1 คน คือ ผู้แทนของแต่ละครอบครัว

จากข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ ฯ ตามผลการสำรวจข้อมูลช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2544 พบว่า จำนวนสมาชิกที่ปลูกพืชสมุนไพรในโครงการ ฯ ทั้งหมด 8 หมู่บ้านในพื้นที่ตำบลแม่มอก เมื่อเรียงลำดับมากไปหาน้อย คือ หมู่ที่ 5 บ้านสันป่ามอญ ปลูกสมุนไพรมากที่สุด ร้อยละ 43.75 รองลงมาหมู่ที่ 7 บ้านเด่นอุดม ร้อยละ 39.73 หมู่ที่ 8 บ้านห้วยเกาะหลวง ร้อยละ 22.95 และหมู่บ้านที่มีการปลูกสมุนไพรน้อยที่สุด คือ หมู่ที่ 2 บ้านแม่มอกกลาง ร้อยละ 3.75 ส่วนหมู่บ้านที่เหลืออีก 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านแม่มอกหัวน้ำ หมู่ที่ 3 บ้านกุ่มเนิ้ง หมู่ที่ 4 บ้านสะพานหิน และหมู่ที่ 6 บ้านแม่มอกใต้ มีการปลูกสมุนไพร เฉลี่ยร้อยละ 10

1.2.3 หน่วยงานอื่นที่สนับสนุนโครงการ ฯ (ในปี พ.ศ. 2544)

หน่วยงานอื่น ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนโครงการผลิตยาในพื้นที่ตำบลแม่มอก ตั้งแต่ช่วง ปี พ.ศ. 2544 ที่โครงการ ฯ เริ่มดำเนินการ มีดังนี้

1. สถาบันวิจัยสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ได้สนับสนุนโครงการพัฒนาแหล่งปลูกและวัตถุดิบสมุนไพร ตามนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยใช้งบประมาณในการจัดการเรื่องการจัดนักวิชาการเกษตร วิจัยผลผลิตสมุนไพรของโครงการวิจัยวัตถุดิบ พืชสมุนไพรสด และวัตถุดิบพืชสมุนไพรอบแห้งของแหล่งปลูกตามโครงการ ฯ

2. ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์เชียงใหม่ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข สนับสนุนเรื่องการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรสำเร็จรูป

3. สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตลำปาง สนับสนุนเรื่องส่งนักวิชาการเกษตรมาทำงานส่งเสริมการปลูกในพื้นที่ และเป็นพี่ปรึกษาโครงการวิจัยทางการเกษตร

4. สถาบันการแพทย์แผนไทย สำนักงานปลัดกระทรวง สาธารณสุข สนับสนุนโครงการศูนย์พัฒนาวัตตฤติบสมุนไพรมะมอก โดยสนับสนุนผ่านศูนย์พัฒนาวัตตฤติบสมุนไพรมะมอก ซึ่งโครงการ ฯ ได้นำงบประมาณ ไปใช้ในการพัฒนาสภาพการผลิตเพื่อให้มีวัตตฤติบที่มีคุณภาพ

5. สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน กระทรวงสาธารณสุข สนับสนุนโครงการสมุนไพรมะมอกเพื่อสร้างอาชีพกลุ่มอาสาสมัคร (อสม.) ตำบลมะมอก โดยได้สนับสนุน กลุ่ม อสม. นำงบประมาณ ไปสร้างงานการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรมะมอกเพื่อสุขภาพอื่น ๆ นำมาจำหน่าย ในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ สร้างงานให้กับกลุ่ม

1.2.4 ผลการดำเนินงานโครงการ

การดำเนินงานด้านการจัดการทั่วไปโรงพยาบาลเถิน จาก การสอบถามความคิดเห็นต่อการเข้าร่วมโครงการ ฯ ของประชากรในชุมชน ตำบลมะมอก โดยการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของประชากรในตำบลมะมอก ทั้ง 8 หมู่บ้าน ระหว่างเดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.2544 เพื่อประเมินทัศนคติและ ข้อเสนอแนะในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ ฯ เพื่อเป็นแนวทาง ในการวางแผนการปฏิบัติงาน การประชาสัมพันธ์และการสร้างองค์กรชุมชน ตำบลมะมอกให้เข้มแข็ง สรุปผลการดำเนินงาน ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน พบ กลุ่มเป้าหมาย คือ ประชากรตำบล มะมอก ที่เป็นผู้ถูกสัมภาษณ์และให้ข้อมูล จำนวน 160 คน แบ่งเป็นเพศชาย 50 คน เพศหญิง 110 คน

2. ด้านผลการสำรวจความคิดเห็นของประชากรเกี่ยวกับการใช้ยาจากสมุนไพรมะมอกของโครงการ ฯ พบ ผู้ใช้ยาสมุนไพรมะมอกของโครงการ ร้อยละ 45.63 แบ่งเป็นเพศหญิง ร้อยละ 32.50 และเพศชาย ร้อยละ 13

3. ผลด้านทัศนคติของประชาชนตำบลมะมอกที่มีต่อโครงการผลิตยาสมุนไพรมะมอก ฯ พบว่า เป็นโครงการที่ดีเพราะช่วยสร้างงาน

ให้ชุมชน คิดเป็นร้อยละ 51.25 เป็นโครงการที่ดีเพราะชุมชนได้ร่วมเป็นเจ้าของดำเนินโครงการ คิดเป็น 18.75 เป็นโครงการที่ดีเพราะเป็นการผลิตยาจากสมุนไพร คิดเป็น ร้อยละ 13.13 และเป็นโครงการที่ดีเพราะเป็นการผลิตยาดี คิดเป็นร้อยละ 10.63 อย่างไรก็ตาม พบมีบางกลุ่มที่ไม่ทราบรายละเอียดของโครงการทั้งกระบวนการ คิดเป็นร้อยละ 6.24

4. ผลด้านข้อเสนอแนะในการปรับปรุง พบว่า เสนอให้มีการส่งเสริมการปลูก ปรับปรุงอุปกรณ์การผลิตยาสมุนไพร ให้มีความทันสมัย ปรับปรุงรายการสมุนไพรในการจำหน่ายให้มากขึ้น

5. โรงพยาบาลเถินจัดทำกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการแผนแม่บทโครงการ ฯ เมื่อในวันที่ 7-8 กันยายน 2544 ณ ห้องอาหารโกแดง อำเภอเถิน โดยฝ่ายเภสัชกรรมเป็นผู้จัดกิจกรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อระดมความคิดเห็นและข้อสรุปร่วมกันระหว่างชุมชน ผู้นำชุมชนและรัฐ เพื่อจัดทำแผนแม่บท การสนับสนุนโครงการผลิตยาสมุนไพรในชุมชนตำบลแม่มอกในระยะยาว กิจกรรมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวน 60 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเถิน สาธารณสุขอำเภอเถิน ผู้แทนกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง ผู้แทนงานพัฒนาบุคลากรและสาธารณสุขมูลฐาน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง ฝ่ายเภสัชกรรม โรงพยาบาลเถิน 5 คน ผู้รับผิดชอบงานงานพัฒนาบุคลากรและสาธารณสุขมูลฐาน สาธารณสุขอำเภอเถิน อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการจำนวน 7 คน องค์กรบริหารส่วนตำบลแม่มอก จำนวน 7 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 8 คน คณะกรรมการโครงการและพนักงานโครงการจำนวน 25 คน ผู้แทนองค์กรเอกชนตำบลแม่มอก 3 คน

ผลการประชุมแผนแม่บทของโครงการ ฯ ได้ข้อสรุปว่าชุมชนในตำบลแม่มอก ให้มีการดำเนินโครงการ ฯ โดยประสานการทำงานร่วมกันระหว่างโครงการ ฯ กับชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากกรรมการโครงการ ฯ ยังขาดการประชาสัมพันธ์และแจ้งความเคลื่อนไหวของโครงการ ฯ อย่างทั่วถึงทุกกลุ่ม

ทำให้ชุมชนขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน นอกจากนั้นยังพบปัญหาเรื่องขาดการส่งเสริมการขายด้านการตลาด ผลผลิตภัณฑ์ของโครงการ ฯ ขายได้น้อย ผลผลิตภัณฑ์โครงการ ฯ ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนทางการค้า และสถานที่ผลิตยังไม่ได้จดทะเบียนเป็นโรงงาน ที่ประชุมได้มอบหมายให้ อบต.แม่มอก และเกษตรกร นำข้อเสนอแนะในที่ประชุมไปร่างทำแผนการดำเนินงานของโครงการในระยะต่อไป

1.2.5 การส่งเสริมการปลูกและการควบคุมคุณภาพวัตถุดิบ

การส่งเสริมการปลูกและการควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบจากสมุนไพร ในช่วงแรกของการดำเนินโครงการ มีการดำเนินการ ดังนี้

1. โรงพยาบาลเถินได้ประสานกับสถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรลำปาง สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตลำปาง เพื่อปรึกษาแผนการส่งเสริมการปลูกและการควบคุมคุณภาพวัตถุดิบกับอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญของสถาบัน และสถาบันคัดเลือกนักวิชาการเกษตรมาเตรียมการและดำเนินงานในพื้นที่โครงการ ฯ โดยโครงการได้รับความร่วมมือจากคณาจารย์สาขาการเกษตรจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล มาเป็นที่ปรึกษาด้านการเกษตรให้กับโครงการ 3 คน คือ ผศ.ดร.จานุลักษณ์ ขนบดี ดร.ปัทมา ศิริธัญญา และ ผศ.พรนิภา เลิศศิลป์มงคล โดยคณาจารย์กลุ่มที่ปรึกษาได้ร่วมพิจารณาคัดเลือกนักวิชาการเกษตรเพื่อเข้ามาปฏิบัติงานด้านการวิจัยคัดเลือกพันธุ์ ขยายพันธุ์ ขยายเขตพืชสมุนไพรของโครงการ ฯ

2. เมื่อเดือนมิถุนายน 2544 คณะที่ปรึกษาด้านการเกษตรและนักวิชาการเกษตร ลงพื้นที่เก็บข้อมูลพื้นฐานที่โรงพยาบาลเถิน และโครงการผลิตยาสมุนไพร ฯ โดยสถาบันวิจัย ฯ ร่วมวางแผน การดำเนินงานโครงการส่งเสริมการปลูกและกิจกรรมด้านการเกษตรอื่น ๆ

3. ดำเนินการงานตามแผนการเกษตร โดยนักวิชาการเกษตรเป็นผู้รับผิดชอบกิจกรรมที่ดำเนินการ สรุปดังนี้

3.1 รวบรวมพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก 20 สายพันธุ์ และศึกษา ลักษณะพืชสวน โดยเฉพาะมะระขึ้นกพันธุ์ต่าง ๆ โดยศึกษาลักษณะผลผลิตต่อพื้นที่ จำนวนผลต่อต้น น้ำหนักต่อผล ขนาดผล ขนาดไส้ ความหนา ความยาวของเถา อายุเก็บเกี่ยว

3.2 รวบรวมพันธุ์ 10 พันธุ์ และศึกษาลักษณะพืชสวน ของสมุนไพรมะระขึ้นก โดยศึกษาลักษณะผลผลิตต่อพื้นที่ จำนวนผลต่อต้น

3.3 ศึกษาลักษณะพืชสวนของพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก ที่กำลังขยายกำลังผลิตอีก 5 รายการ

4. ส่งเสริมนักวิชาการการเกษตร ทำกิจกรรม เริ่มจากการทำแปลงวิจัย คัดสายพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก จัดหากลับพันธุ์และเมล็ดพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นกจากหลากหลายพันธุ์มาทดลองปลูกในแปลงวิจัยเพื่อคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมไว้ในการปลูก ส่งเสริมการจัดทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยหมักชีวภาพ ปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพนำมาใช้ในโครงการ ฯ ในการจัดทำแปลงวิจัยคัดพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก จำนวน 2 ไร่ ในพื้นที่ของโครงการ จัดหากลับพันธุ์ เมล็ดพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก จำนวน 7 ประเภท คือ มะระขึ้นก ฟ้าทะลายโจร หญ้าหนวดแมว เถาวัลย์เปรียง ดอกคำฝอย รวงจืด หญ้าปักกิ่ง มาทดลองปลูกในพื้นที่โครงการวิจัย

5. การจัดกิจกรรมอบรมเกษตรกร เรื่องการปลูก การคัดพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก การบำรุงพันธุ์สมุนไพรมะระขึ้นก การทำปุ๋ยหมักเพื่อใช้ทดแทนปุ๋ย โดยจัดประชุมชี้แจง ให้คำแนะนำการปลูกพืชสมุนไพรมะระขึ้นกแก่สมาชิกโครงการทุกหมู่บ้าน ในวันที่ 2 ตุลาคม 2543 และ วันที่ 8 สิงหาคม 2544 รวมจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 200 คน

6. ส่งเสริมคณะกรรมการบริหารโครงการ ฯ จัดกิจกรรม การขยายเขตแหล่งปลูกพืชสมุนไพรมะระขึ้นกในชุมชน โดยส่งเสริมการขยายเขตกิจกรรม ในพื้นที่ของชุมชน ประมาณ 2 ไร่ โดยส่งเสริมการขยายเขตกิจกรรมในพื้นที่โรงเรียนในชุมชน ประมาณ 2 ไร่ รวมเป็นขยายเขตกิจกรรม เป็น 4 ไร่

7. จัดการปรับสภาพพื้นที่สำหรับดำเนินกิจกรรม เพื่อซ่อมแซมเรือนเพาะชำ ซ่อมแซมโรงปุ๋ยหมัก

8. จัดระบบทะเบียนสมาชิกผู้ปลูกของโครงการ โดยขึ้นทะเบียนสมาชิกผู้ปลูก สํารวจพื้นที่และสํารวจผู้ปลูกพืช สมุนไพรที่ปลูกแล้วของสมาชิกแต่ละคนเพื่อจัดทำระบบการส่งเสริมการปลูก การรับซื้อและการวางแผนการผลิต

1.3 ข้อมูลด้านสมุนไพรเพื่อปลูกไว้ใช้ในพื้นที่

จากข้อมูลทะเบียนสมาชิกผู้ปลูกสมุนไพรของโครงการ โดยการสํารวจช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2543 และเดือนสิงหาคม พ.ศ.2544 พบ สมาชิกจำนวน 177 คน ด้านพื้นที่ปลูกพืชสมุนไพรมีจำนวนประมาณ 54 ไร่ แบ่งตามชนิดพืชสมุนไพร ดังตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1.1 ผลการสํารวจพื้นที่ของชุมชนตำบลแม่หมอกที่ปลูกพืชสมุนไพร

ลำดับที่	รายการสมุนไพร	จำนวน (ไร่)
1	ขมิ้นชัน	13.5 ± 2.50
2	บอระเพ็ด	1.00 ± 0.20
3	เพชรสังฆาต	9.69 ± 1.69
4	โพล	5.45 ± 1.09
5	ฟ้าทะลายโจร	16.25 ± 3.25
6	เสลดพังพอนตัวเมีย	4.94 ± 0.94
7	ชิง	3.27 ± 0.65
รวม		54.10 ± 10.82

หมายเหตุ : พืชสมุนไพรรายการอื่นๆ เช่น มะตูม รางจืด ใบฝรั่ง ชุมเห็ดเทศ มะระขี้นก พบว่า ตามบ้านเรือนในชุมชนมีการปลูกอยู่มาก จึงประมาณพื้นที่ปลูกไม่ได้

14 ด้วยาสมุนไพรในพื้นที่ที่พัฒนาเป็นตำรับยาสมุนไพรเดี่ยว จากการควบคุมของโครงการ ๑

โครงการผลิตด้วยาสมุนไพรในโครงการตำบลแม่มอก ส่งเสริมการผลิตสมุนไพรประเภทตำรับยาสมุนไพรเดี่ยว แบบชาชงสมุนไพร มี 13 รายการ ดังนี้

- 1) แคปซูลขมิ้นชัน ใช้กับผู้ป่วยท้องอืด ท้องเฟ้อ ภาวะอาหารอักเสบ
- 2) แคปซูลใบฝรั่ง ใช้รักษาอาการท้องเสีย
- 3) แคปซูลฟ้าทะลายโจร ใช้รักษาอาการท้องเสีย ใช้ เจ็บคอ
- 4) แคปซูลเพชรสังฆาต ใช้รักษาโรคริดสีดวงทวาร
- 5) แคปซูลมะระขี้นก ใช้ลดน้ำตาลในเลือด
- 6) แคปซูลบอระเพ็ด ใช้ลดน้ำตาลในเลือด เบื่ออาหาร
- 7) ชาชงชุมเห็ดเทศ ใช้บรรเทาอาการท้องผูก
- 8) ชาชงมะตูม ใช้บำรุงร่างกาย เจริญอาหาร ขับปัสสาวะ
- 9) ชาชงชิง ใช้แก้ท้องอืด ขับลม แก้อาเจียน
- 10) ชาชงใบเตย บำรุงหัวใจ บำรุงร่างกาย
- 11) ชาชงรางจืด แก้พิษเบื่อเมา ขับสารพิษ สารเคมีในเลือด
- 12) เสลดพังพอนในกลีเซอริน ใช้รักษาโรคงูสวัด
- 13) น้ำมันไพล ใช้บรรเทาอาการปวดตามจุดต่าง ๆ

15 การพัฒนาและมาตรฐานการผลิต ผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพร พื้นที่ตำบลแม่มอก

โครงการผลิตด้วยาสมุนไพรในโครงการตำบลแม่มอก ได้พัฒนา
มาตรฐานผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร พื้นที่ตำบลแม่มอก ดังนี้

1. ส่งเสริมการพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพร โดยส่งผลิตภัณฑ์ไปวิเคราะห์ข้อมูลทางจุลชีววิทยา กับศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ เชียงใหม่ จำนวน 2 ครั้ง ผลการวิเคราะห์ พบว่า สมุนไพรที่ผ่านมาตรฐาน มี 7 รายการ คือ **ขมิ้นชันแคปซูล มะระขี้นกแคปซูล ฟ้าทะลายโจรแคปซูล บอระเพ็ดแคปซูล น้ำมันไพล ชาชงชুমเห็ดเทศ เสลดพังพอนตัวเมีย** ส่วนสมุนไพรที่ต้องปรับปรุงมาตรฐานการผลิต มี 2 รายการ คือ **เพชรสังฆาตแคปซูล และใบฝรั่งแคปซูล** ทั้งนี้ชาชงรางจืด ชาชงชิง และชาชงมะตูม ในช่วงที่โครงการเก็บตัวอย่างส่งวิเคราะห์ ผลผลิตยังมีเล็กน้อย จึงไม่ได้นำผลผลิตส่งวิเคราะห์กับศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์เชียงใหม่

2. มีการวิเคราะห์ผลทางเคมี (การตรวจสอบคุณภาพของสมุนไพร โดยใช้วิธี Thin Layer Chromatographic Fingerprint) เพื่อวิเคราะห์หาแหล่งปลูกวัตถุดิบสดที่มีคุณภาพ วิเคราะห์เปรียบเทียบกับสารสำคัญในตัวอย่างกับ Standard และวิเคราะห์ Shelf Life ของผลิตภัณฑ์ ซึ่งโรงพยาบาลเถินได้เตรียมห้องปฏิบัติการการวิเคราะห์คุณภาพทางเคมีของผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพรที่ผลิตขึ้น (เครื่องมือ TLC fingerprint and UV Lamp ได้รับการสนับสนุนจากโครงการผลิตยา ฯ เพื่อสนับสนุนโรงพยาบาล)

3. การวิเคราะห์ปริมาณสารสำคัญทางเคมี ของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ (กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ คัดเลือกพืชสมุนไพร เพื่อนำไปวิเคราะห์ 5 ชนิด) ผลการวิเคราะห์ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 1.2 แสดงผลการวิเคราะห์ปริมาณสารสำคัญทางเคมีของสมุนไพรพื้นที่ ตำบลแม่มอก

ลำดับ	ชื่อสมุนไพร	รายการ	หมายเหตุ
1	ฟ้าทะลายโจรส่วนเหนือดิน (แห้ง)	คุณภาพทางเคมีได้มาตรฐาน	ตัวอย่างมีคุณภาพดี เนื่องจากมีสารสำคัญประเภทแลคโตนรวมในปริมาณที่สูง
2	ฟ้าทะลายโจร (แคปซูล)	คุณภาพทางเคมีได้มาตรฐาน	ตัวอย่างมีคุณภาพดี เนื่องจากมีสารสำคัญประเภทแลคโตนรวมในปริมาณที่สูง
3	ใบชุมเห็ดเทศ (สด)	คุณภาพทางเคมีได้มาตรฐาน	ตัวอย่างมีคุณภาพดี เนื่องจากมีสารประเภท Hydroxy anthra cene derivatives คำนวณเป็น rhein-8-glucoside ตามเกณฑ์ที่กำหนด
4	ใบชุมเห็ดเทศ (แห้ง)	คุณภาพทางเคมีได้มาตรฐาน	ตัวอย่างนี้มีปริมาณสารประเภท Hydroxy anthra cene derivatives คำนวณเป็น rhein-8-glucoside ตามเกณฑ์ที่กำหนด
5	เถาบอระเพ็ด (สด)	คุณภาพทางเคมีได้มาตรฐาน	ตัวอย่างมีคุณภาพดี เนื่องจากมีสารสำคัญที่มีรสขมในปริมาณสูง

1.6 โครงการแก้จนกับการก้าวมาแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่

โครงการการพัฒนาาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง เริ่มดำเนินโครงการ ในปี พ.ศ.2564 ปีนี้เป็นปีที่ 2 ในช่วงปีแรกการดำเนิน

กิจกรรมเน้นการค้นหาและสอบทานข้อมูล “คนจนกลุ่มเป้าหมาย” โดยใช้ฐานข้อมูล TPMAP จำนวน 6 อำเภอ ในจังหวัดลำปาง ได้แก่ อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเมืองปาน อำเภองาว อำเภอห้างฉัตร อำเภอเถิน และอำเภอแม่เกาะ และในปีที่สอง ปี พ.ศ.2565 โครงการได้ขยายกลุ่มเป้าหมายเพิ่มอีก 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่ทะ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภอกะคา อำเภอสบปราบ อำเภอเสริมงาม และอำเภอแม่พริก สรุปผลจำนวนคนจนเป้าหมายจังหวัดลำปาง ได้ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 1.3 แสดงจำนวนร้อยละ อำเภอ ตำบล คนจนในฐานข้อมูล TPMAP (ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform) และการเพิ่มจำนวนหลังการค้นหา สอบทาน (Add-on)

อำเภอ	จำนวนตำบล	จำนวนคนจนกลุ่มเป้าหมาย (ครัวเรือน)		รวมครัวเรือน	รวมจำนวนคน
		TPMAP	Add-on		
เมืองลำปาง	18	5,620	764	6,382	19,556
ห้างฉัตร	7	475	340	815	2,640
งาว	10	410	546	956	3,111
เมืองปาน	5	686	6	691	2,367
เถิน	8	2,077	644	2,721	9,866
แม่เกาะ	5	103	418	521	1,708
แม่ทะ	9	98	72	170	540
แจ้ห่ม	7	224	141	365	1,089
วังเหนือ	7	29	312	341	923
กะคา	9	38	241	279	818
สบปราบ	4	123	119	242	825

อำเภอ	จำนวนตำบล	จำนวนคนจนกลุ่มเป้าหมาย (ครัวเรือน)		รวมครัวเรือน	รวมจำนวนคน
		TPMAP	Add-on		
เสริมงาม	4	514	66	580	2,113
แม่พริก	4	67	168	235	717

ที่มา : www.ppaos.com เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2566

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าการค้นหาสอบทานในพื้นที่ 6 อำเภอ ภาพรวมมีจำนวน “คนจนกลุ่มเป้าหมาย” จากฐานข้อมูล TMAP จำนวนทั้งสิ้น 11,421 ครัวเรือน จำนวน “คนจนกลุ่มเป้าหมาย” ที่เพิ่มรายชื่อเข้าในระบบจากการสืบค้นสอบทาน (Add-on) โดยการจัดเวทีสอบทานที่มีผู้นำชุมชนในพื้นที่รับรอง เพิ่มขึ้นอีกจำนวน 3,092 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.3

คณะนักวิจัยในโครงการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางร่วมกับภาคีเครือข่าย ได้หารือร่วมกันเพื่อกำหนดพื้นที่เป้าหมายและกลุ่มคนจนเป้าหมาย (Unit of Analysis) ตามยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจนที่มุ่งช่วยให้กลุ่มเป้าหมายหลุดพ้นจากความยากจนทั้งอำเภอ โดยคัดเลือก 1 อำเภอที่มีคนจนเป้าหมายอย่างน้อย 500 ครัวเรือน หรือ 2,000 คน โครงการได้คัดเลือกอำเภอเถินเป็นอำเภอเป้าหมายตามยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจน เนื่องจากอำเภอเถินเป็นอำเภอที่มีการกระจุกตัวของคนจนมากเป็นอันดับที่ 2 รองจากอำเภอเมือง เป็นอำเภอที่มีความเข้มแข็งของชุมชน ผู้นำชุมชน ภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ และภาคประชาสังคมมีบทบาทค่อนข้างสูง โครงการจึงคาดหวังว่าการพัฒนาโมเดลแก๊จน (Operating Model) ในพื้นที่น่าจะมีโอกาสประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ทั้งนี้ อำเภอเถินประกอบด้วย 8 ตำบล ได้แก่ ตำบลเถินบุรี ตำบลนาโป่ง ตำบลแม่ถอด ตำบลแม่ปะ ตำบลแม่เม็ก ตำบลแม่วะ ตำบลล้อมแรด และตำบล

เวียงมอก ครัวเรือนเป้าหมายจากฐาน TPMAP พบมีจำนวน 2,077 ครัวเรือน และจากการ Add-on (คนจนเพิ่มเติมจากการสืบค้น/สอบทาน) จำนวน 644 คน **รวมครัวเรือนเป้าหมาย จำนวนรวมทั้งสิ้น 2,721 ครัวเรือน**

ปัจจุบันพื้นที่อำเภอเถิน มีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าและอยู่ในที่ราบเพื่อทำการเกษตรได้ มีพื้นที่ที่มีลักษณะอยู่ตามหุบเขาและริมฝั่งแม่น้ำ ประมาณร้อยละ 22 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนเขตการปกครอง แบ่งเป็น 8 ตำบล 95 หมู่บ้าน แยกเป็น 1 เทศบาลเมือง 3 เทศบาลตำบล 4 องค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วยตำบลล้อมแรด มีหมู่บ้านจำนวน 14 หมู่บ้าน ตำบลแม่วะ มีหมู่บ้านจำนวน 8 หมู่บ้าน ตำบลแม่ปะ มีหมู่บ้านจำนวน 10 หมู่บ้าน ตำบลแม่มอก มีหมู่บ้านจำนวน 10 หมู่บ้าน ตำบลเวียงมอก มีหมู่บ้านจำนวน 14 หมู่บ้าน ตำบลนาโป่ง มีหมู่บ้านจำนวน 12 หมู่บ้าน ตำบลแม่ถอด มีหมู่บ้านจำนวน 13 หมู่บ้าน และตำบลเถินบุรี มีหมู่บ้านจำนวน 14 หมู่บ้าน จากข้อมูลประชากรสำรวจ ในปี พ.ศ.2564 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 58,055 คน หรือแบ่งเป็น 38,286 ครัวเรือน พบประชากรสูงอายุที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป จำนวน 6,178 คน ด้านการเดินทางเข้าไปในพื้นที่มีเส้นทางติดต่อไปในพื้นที่หลายเส้นทาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่สามารถใช้เดินทางต่อไปต่างอำเภอและต่างจังหวัดได้ เช่น เส้นทางหลวงแผ่นดินเถิน-ลำปาง ถึงอำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย ด้านเศรษฐกิจของชุมชนประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคนต่อปี ประมาณ 85,500 บาท อาชีพของประชากรส่วนใหญ่ คือ เกษตรกรรม เช่น การปลูกพืช ข้าว ถั่วลิสง พืชผักสวนครัว ลำไย มะขาม และเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ การทำนาของเกษตรกรมีการทำนาปีละครั้ง ส่วนอาชีพรองคือการค้าขายและการหาของป่า

ด้านผลิตภัณฑ์ชุมชนของท้องถิ่น ในกลุ่ม OTOP มีกลุ่มผลิตและกลุ่มผู้ประกอบการ OTOP จำนวน 35 กลุ่ม จุดแข็งของผลิตภัณฑ์ คือ วัตถุดิบในการผลิตสามารถหาได้ในชุมชน ผลิตภัณฑ์มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น

แก้วโป่งขามที่เป็นเครื่องประดับมีชื่อเสียงด้านเครื่องรางของขลังใช้เสริมดวง เสริมเสน่ห์ ด้านการท่องเที่ยว อำเภอเถิน มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและ ด้านวัฒนธรรมมากมาย เช่น วัด โบสถ์ไม้สักทอง ณ วัดถ้ำสุโขเกษมสวรรค์ ที่สร้างขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ขณะที่ทรงมีพระชนมายุ ครบ 60 พรรษา และเป็นการอนุรักษ์ไม้ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของท้องถิ่น ภายในอุโบสถ มีภาพแกะสลักไม้สักถ่ายทอดเรื่องราวศิลปะการแกะสลักภาพพุทธประวัติ จำนวนกว่า 43 ภาพ ไม้สักทองที่นำมาสร้าง มีจำนวนรวม 30 ตัน โดยบริษัท ทหารร่วมรบเกาหลีที่รับสัมปทานทำป่าไม้ในเขตตำบลแม่ถอด ซึ่งขณะนั้น กำลังจะหมดอายุการสัมปทานทำป่าไม้ จึงได้มอบไม้สักทองทั้งหมดให้ทางวัด สร้างขึ้นในอำเภอเถิน ส่วนแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีชื่อเสียง เช่น น้ำตกแม่วะ อ่างเก็บน้ำแม่มอก ส่วนพื้นที่ป่าไม้ มีป่าสงวน 5 แห่ง ได้แก่ ป่าแม่เลิม ป่าแม่ปะ ป่าแม่วะ ป่าแม่มอก และป่าแม่อาบ นอกจากนี้ มีผู้ด้อยโอกาสหรือกลุ่มเปราะบางในพื้นที่ เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย ติดเตี้ยง แม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้ว่างงาน จำนวนรวมทั้งสิ้น 292 คน

จากการวางแผนทางแผนพัฒนาอำเภอเถิน ที่ระบุสภาพปัญหา ของอำเภอเถินไว้ คือ ปัญหาความยากจน คนจนคนด้อยโอกาส การขาดปัจจัย ด้านการผลิตและการพัฒนาอาชีพตลอดจนการขาดความมั่นใจของคนในพื้นที่ ในการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ด้านการเกษตร พบว่า เกษตรกรและชุมชน บางส่วนขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการ เพื่อแก้ไขปัญหา ความยากจนในพื้นที่ เช่น ปัญหาหนี้สินครัวเรือน พิษผลทางการเกษตร เสียหายเนื่องจากขาดแหล่งกักเก็บน้ำทำการเกษตร รวมถึงพื้นที่อยู่ในเขตป่า สงวนและเขตอุทยานที่เป็นที่ดินทำกินของเกษตรกร ทำให้ราษฎรไม่มีเอกสาร สิทธิ์ในที่ทำกินติดขัดด้านกฎหมาย แรงงานภาคการเกษตรและรับจ้างทั่วไป

มีการอพยพเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ของประเทศไทย โดยเฉพาะแหล่งรับจ้าง
ในโรงงานอุตสาหกรรม ช่างฝีมือและงานบริการอื่น ๆ และยังพบว่าขาดตลาด
รองรับผลผลิตทางการเกษตร (พืช สัตว์) ของชุมชนอย่างเป็นระบบ ประชากร
ในพื้นที่ไม่มีอาชีพเสริม จึงว่างงานในช่วงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวพืชผลทาง
การเกษตร

ดังนั้น อำเภอกะฉะกู๋จึงระบุทิศทางการพัฒนาพื้นที่อำเภอกะฉะกู๋ ภายใต้
วิสัยทัศน์ ของจังหวัดลำปางที่ว่า “**ลำปางเมืองน่าอยู่ นครแห่งความสุข**”
โดยกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การพัฒนา
การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 2) เกษตรปลอดภัย เกษตรอินทรีย์ และแปรรูป
เกษตร 3) สินค้าอัตลักษณ์อุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทุนทางสังคม
และวัฒนธรรม และ 4) สังคม คุณภาพชีวิต ความมั่นคงและทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมาย เพื่อ 1) ส่งเสริมการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจ
พอเพียง 2) เสริมสร้างและยกระดับความเข้มแข็งและสร้างภูมิคุ้มกันของ
สถาบันครอบครัว และสถาบันทางสังคมรวมทั้งสนับสนุนให้ดำรงชีวิตตามวิถี
อำเภอกะฉะกู๋ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) พัฒนาระบบ
โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก (เช่น ประปา ไฟฟ้า ความ
ปลอดภัย และความมั่นคง) เพื่อการบริการประชาชน

1.6.1 การวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ

จากผลการวิเคราะห์ต้นทุน 5 ด้าน (เฉพาะจำนวนข้อมูล
ครัวเรือน ที่ป้อนเข้าระบบของโครงการ) ตามระบบข้อมูลครัวเรือนยากจน
ระดับจังหวัด (Practical Poverty Provincial Connexit : PPPConnexit)
ของโครงการ ดังแผนภาพที่ 1 แสดงการวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน ของอำเภอกะฉะกู๋
จังหวัดลำปาง

แผนภาพที่ 1.1 การวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน อ.เถิน จ.ลำปาง

จากแผนภาพที่ 1 แสดงการวิเคราะห์ต้นทุนทั้ง 5 ด้าน ของครัวเรือนเป้าหมาย ตามข้อมูลที่ป้อนไว้ในระบบ PPPConnexxt ซึ่งได้ประมวลผลข้อมูลจากการเก็บแบบสอบถามครัวเรือนตามแบบสอบถามของโครงการ ฯ และการแบ่งทุน 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนเศรษฐกิจ ทุนธรรมชาติ และทุนทางสังคม ส่วนระดับของทุนแต่ละด้าน แบ่งออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ อยู่ลำบาก อยู่ยาก อยู่พอได้ อยู่ดี จากแผนภูมิอธิบายได้ ดังนี้ ด้านทุนมนุษย์ อยู่ในระดับอยู่ยาก คิดเป็นร้อยละ 66.04 ด้านทุนกายภาพ อยู่ในระดับอยู่พอได้ คิดเป็นร้อยละ 79.67 ด้านทุนเศรษฐกิจ อยู่ในระดับลำบาก คิดเป็นร้อยละ 42.59 ด้านทุนธรรมชาติ อยู่ในระดับอยู่ดี คิดเป็นร้อยละ 43.52 และ ทุนทางสังคม อยู่ในระดับอยู่ยาก คิดเป็นร้อยละ 65.84 สัดส่วนร้อยละดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า ทุนมนุษย์ และทุนเศรษฐกิจ ต้องการรับการแก้ไข ปัญหา โดยใช้ต้นทุนทางธรรมชาติและทุนกายภาพมาเป็นต้นทุน

ในการแก้ปัญหา เพื่อยกระดับศักยภาพมนุษย์และความเข้มแข็งทางสังคม โดยส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่ม การมีส่วนร่วม การสร้างภาคี เครือข่ายให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน เพื่อนำไปสู่การยกระดับของ เศรษฐกิจ ด้วยการจัดทำโมเดลแก้จน (Operating Model) “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร”

แผนภาพที่ 1.2 จำนวนครัวเรือนคนยากจนระดับพื้นที่และแผนภาพ

ทุน 5 ด้าน	กลุ่มที่ 1 อยู่ลำบาก	กลุ่มที่ 2 อยู่ยาก	กลุ่มที่ 3 อยู่พอได้	กลุ่มที่ 4 อยู่ดี
ทุนมนุษย์	77	1,278	1,794	3
ทุนกายภาพ	81	2,290	781	0
ทุนเศรษฐกิจ	792	1,474	719	167
ทุนธรรมชาติ	85	3,015	52	0
ทุนทางสังคม	524	1,738	868	22

จากแผนภาพที่ 2 การวิเคราะห์ศักยภาพทุน 5 มิติ ของครัวเรือนยากจน อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เรียงลำดับจากน้อยไปหามาก สรุปได้ดังนี้

1. **ทุนมนุษย์ มีค่าเฉลี่ย 1.80 ระดับน้อย**
 - ไม่ได้ทำงาน จำนวน 92.29%
 - ส่วนใหญ่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษา ทำให้เกิดการกระจุกตัวและเกิดการว่างงาน
 - ส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม
2. **ทุนทางสังคม มีค่าเฉลี่ย 1.90 ระดับน้อย**
 - ส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน
3. **ทุนเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ย 2.00 ระดับน้อย**
 - มีหนี้สินจากกองทุนการเงินที่รัฐสนับสนุนและธนาคารออมสิน
 - มีรายจ่ายต่อเดือนค่อนข้างสูง
 - ส่วนมากไม่มีเงินออม
4. **ทุนกายภาพ มีค่าเฉลี่ย 2.85 ระดับมาก**
 - ส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง โดยมีเอกสารสิทธิ์แสดงความเป็นเจ้าของ
5. **ทุนธรรมชาติ มีค่าเฉลี่ย 3.03 ระดับมาก**
 - ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่า ภูเขาเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม
 - ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการยังชีพ

จากผลการวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพ 5 ด้าน ของกลุ่มคนจนเป้าหมาย ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า **ทุนมนุษย์ (1.80) และทุนเศรษฐกิจ (2.00) ต้องการรับการแก้ไขปัญห โดยใช้ต้นทุนทางธรรมชาติ (3.03) และทุนกายภาพ (2.85) มาเป็นต้นทุนในการแก้ไขปัญหาเพื่อยกระดับศักยภาพมนุษย์และความเข้มแข็งทางสังคม ตาม**

แนวทางของโครงการ เพื่อมุ่งยกระดับเศรษฐกิจ ด้วยการจัดทำโมเดล แกँจน (Operating Model) “Maemok Herbal Valley : แม่่มอกแดนสมุนไพร”

โมเดลแกँจน (Operating Model) “Maemok Herbal Valley : แม่่มอกแดนสมุนไพร” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการย่อย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่่มอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง” ภายใต้ชุดโครงการ “การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง The Development and Extension of Spatial Support System for Completed and Precise Poverty Problem Solving in Lampang Province” มีเป้าหมายเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนหรือช่วยเหลือคนจนให้หลุดพ้นจากความยากจนอย่างเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework : SLF) โดยใช้องค์ความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมพร้อมใช้จากภาควิชาการ โดยมีสถาบันการศึกษาในพื้นที่คือมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง บูรณาการการทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและหน่วยงานภาคีทุกภาคส่วน เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพและยกระดับรายได้ คนจน 40% ล่างอย่างน้อย 200 ครัวเรือน หรือ 800 คน และมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างน้อย 10% ด้วยโมเดลแกँจน “Maemok Herbal Valley : แม่่มอกแดนสมุนไพร” โดยมีวัตถุประสงค์ของการดำเนินการโมเดลแกँจน คือ 1) เพื่อพัฒนาตลอดห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์สมุนไพรแม่่มอก ในการสร้างคุณค่าเพิ่มด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม 2) เพื่อพัฒนาทักษะการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรตำบลแม่่มอกจำกัด เพื่อก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการยุคใหม่ และ 3) เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพและยกระดับรายได้คนจนกลุ่มเป้าหมายในตำบลแม่่มอกและขยายผลระดับอำเภอ เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 10 ด้วยกระบวนการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 สำรวจบริบทพื้นที่ชุมชน จากฐานทุนการดำรงชีพ 5 ด้าน ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) และวิเคราะห์ศักยภาพของคนจนเป้าหมาย เพื่อออกแบบโมเดลแก๊จันในพื้นที่ตำบลแม่มอก ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์ห่วงโซ่อุปทานสมุนไพรแม่มอก เพื่อพัฒนาโมเดลแก๊จัน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” ด้วยการนำคนจนเป้าหมายเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่า (Pro-Poor Value Chain)

ขั้นตอนที่ 3 กระบวนการพัฒนาทักษะการปลูกพืชสมุนไพร การปรับปรุงดิน การทำปุ๋ยมูลไส้เดือน เพื่อการยกระดับสู่มาตรฐานสมุนไพรอินทรีย์

ขั้นตอนที่ 4 พัฒนาและยกระดับมาตรฐานโรงงานผลิตยาสมุนไพร การแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรมการแปรรูปสมุนไพร การทำสารสกัดสมุนไพร ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำธุรกิจสมัยใหม่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ พัฒนาทักษะการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรแม่มอกเพื่อก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการยุคดิจิทัล

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแบรนด์ ตราสินค้า บรรจุภัณฑ์ สร้างช่องทางการจัดจำหน่ายผ่านช่องทางตลาดออนไลน์

ขั้นตอนที่ 6 รวบรวมถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน ตำรับยา วิธีการบำบัดรักษาจากปราชญ์ชุมชนและหมอเมือง เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดชุมพลังทางความรู้ทุนทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนสืบต่อไป

การพัฒนาโมเดลแก๊จัน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” ตามขั้นตอนดังกล่าว ส่งผลให้เกิดศูนย์เรียนรู้การเพาะกล้าสมุนไพรอินทรีย์ จำนวน 1 ศูนย์ ณ บ้านแม่มอกหัวน้ำ หมู่ที่ 1 โดยมีปราชญ์ชุมชน ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเตรียมดินพร้อมปลูก การเพาะ

ขยายพันธุ์สมุนไพรมะนาวจากการเพาะพันธุ์กล้าสมุนไพรมะนาว จำนวน 4,500 ต้น ประกอบด้วย ไพลเหลือง ขมิ้นชัน ขิง คนจันทน์เป้าหมายได้รับแจกกล้าพันธุ์ จำนวน 140 ครั้วเรือน และได้รับการพัฒนาทักษะการปลูกพืชสมุนไพรมะนาว อินทรี การปรับปรุงดิน 38 ครั้วเรือน และได้รับการถ่ายทอดการทำปุ๋ยมูลไส้เดือนไว้ใช้ในครั้วเรือนและไว้จำหน่ายเป็นรายได้เสริม จำนวน 12 ครั้วเรือน รวมคนจันทน์เป้าหมายทั้งสิ้น 160 ครั้วเรือน โดยมีผู้ประกอบการแจ้งความประสงค์ขอรับซื้อไพลเหลืองสด จำนวน 10 ต้น ราคา กิโลกรัมละ 10 บาท (ไม่รวมค่าขนส่ง) จากกิจกรรมครั้งนี้ก่อให้เกิดรายได้ 100,000 บาท และสั่งซื้อสมุนไพรมะนาวแห้งจำนวน 600 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 280 บาท ก่อให้เกิดรายได้ 168,000 บาท

ข้อมูลวิจัยข้างต้น มีความน่าสนใจเกี่ยวกับหมอมืองแม่มอก ที่มีฐานพัฒนาแนวคิดมาจากการพัฒนาสมุนไพรจากโครงการผลิตด้วยสมุนไพรในโครงการตำบลแม่มอกดังกล่าว นับว่าเป็นศักยภาพทุนมนุษย์ในพื้นที่คือ องค์ความรู้ของหมอมืองแม่มอกนับวันจะสูญหายไป เพราะขาดการสืบทอดองค์ความรู้ ด้านการรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร จากประเด็นปัญหาและความน่าสนใจขององค์ความรู้หมอมืองแม่มอกดังกล่าว นักวิจัยจึงมีความสนใจที่จะสืบค้นองค์ความรู้ของหมอมืองแม่มอกเพื่อยกระดับทุนมนุษย์ โดยถอดองค์ความรู้ของหมอมืองแม่มอกที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพรจากการสืบทอดจากบรรพบุรุษ การสืบทอดจากตำรายาพื้นบ้าน (ใบลาน) และทักษะการนวด การปรุงยาและการใช้ยาสมุนไพร เพื่อดูแลปัญหาสุขภาพโดยไม่ต้องพึ่งยาเคมี รวมทั้งส่งเสริมการปลูกพันธุ์ไม้สมุนไพรมะนาวในพื้นที่ เช่น “ต้นตานนม” “ต้นส้มจิ้น” เพื่อลดการใช้เวชภัณฑ์ยาและการสร้างคุณค่า ความหมาย เพิ่มมูลค่าองค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์สู่สาธารณะและเพื่อบริหารจัดการตำบลแม่มอก เป็นตำบลต้นแบบด้านการจัดการองค์ความรู้เชิงสุขภาพจากสมุนไพรพื้นบ้าน

จากความสำคัญดังกล่าว นักวิจัยที่รับผิดชอบกิจกรรมที่ 6 การสืบค้นองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ในชุมชนตำบลแม่หมอก อันเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมหลักในโครงการ OM 1 “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่หมอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน ‘Maemok Herbal Valley : แม่หมอกแดนสมุนไพร’” และจากการศึกษาบริบทพื้นที่เบื้องต้น พบว่า ชุมชนตำบลแม่หมอกมีปราชญ์ที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพรหรือเรียกภาษาท้องถิ่นเห็นว่า “หมอเมือง” หรือกล่าวได้ว่า “หมอเมืองแม่หมอก” มีองค์ความรู้หลายแขนงสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีการสืบทอดตำรายาจากพัสสา (ใบลาน) ที่ได้รับการส่งต่อมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งการสืบทอดทักษะการดูแลรักษาสุขภาพ นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการต่อยอดบทเรียนเพื่อเป็นทางเลือกด้านดูแลสุขภาพทางเลือก (Alternative Health) เช่น การนวดคลายกล้ามเนื้อ การนวดน้ำมัน การนวดตอกเส้นเพื่อคลายปัญหาเอ็นยึด การปรุงยาจากตำรับยาสมุนไพรแม่หมอก ทั้งการอียยา (รวบรวม) เพื่อรักษาไซนัส การอียยารักษาหลอดลมอักเสบ การอียยารักษาอาการเบื่อเมา การอียยาสมุนไพรเพื่อต้มอาบ และการอียยาอบสมุนไพรเพื่อการผ่อนคลาย รวมทั้งสูตรสมุนไพรยาทาภายนอก และอียยาสมุนไพรประคบกล้ามเนื้อคลายเส้น จากการใช้สมุนไพรเป็นยาทางเลือกดังกล่าว เพื่อให้ชุมชนได้สามารถสืบทอดองค์ความรู้เพื่อดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งเป็นการลดรายจ่ายจากการซื้อเวชภัณฑ์ยาแผนปัจจุบัน นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการส่งเสริมการปลูกสมุนไพรอินทรีย์เพื่อลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ทั้งตำบล รวมทั้งสนับสนุนการใช้สมุนไพรเป็นการรักษาทางเลือกเพื่อดูแลสุขภาพแบบทั่วไป การศึกษาการสืบค้นองค์ความรู้ด้านสมุนไพรครั้งนี้ นับเป็นประโยชน์ในเชิงการพัฒนาชุมชนด้วยการบูรณาการความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาและภาคีเครือข่ายและยังเป็น

การดื่งศักยภาพหอมเมืองในพื้นที่ตำบลแม่หมอกโดยการยกระดับคุณค่าภูมิปัญญา “หอมเมืองแม่หมอก” สื่อสารและสร้างการรับรู้แก่ผู้สนใจศึกษารากวัฒนธรรมท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น โรงเรียน วัด เทศบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล นักวิจัย สถาบันการศึกษา ซึ่งจะได้นำฐานข้อมูลไปพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรของชุมชน เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ตำรับยา การบำบัดรักษา จากปราชญ์ชุมชนและหอมเมืองแม่หมอก รวมทั้งเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรตำบลแม่หมอก ในการส่งเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างเป็นระบบทั้งผู้ปลูก ผู้ผลิต และจำหน่าย เพื่อเน้นการพัฒนาชุมชนแบบครบวงจรและขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนต่อไปอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนผ่านองค์ความรู้จากชุมชน

1.7 กระบวนการสืบค้นองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ตำรายา ในพื้นที่ตำบลแม่หมอก

การดำเนินงานในกิจกรรมที่ 6 เป็นการสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยา และการรักษาของหอมพื้นบ้าน อันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่หมอกเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน ‘Maemok Herbal Valley : แม่หมอกแดนสมุนไพร’ การดำเนินงานกิจกรรมสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยา และการรักษาของหอมพื้นบ้าน มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่

- 1) เพื่อสืบค้น สืบเคราะห์องค์ความรู้สมุนไพรภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านเรื่องเล่า หอมเมือง ตำรับยา ปราชญ์ชุมชนตำบลแม่หมอก

2) เพื่อจัดทำหนังสือชุดความรู้ “สาระภูมิปัญญานามาพถกษาสมุนไพรม่มอก” รูปแบบหนังสือภาพประกอบ และ E-book เผยแพร่สู่สาธารณะ

3) เพื่อเผยแพร่ชุดความรู้ “สาระภูมิปัญญานามาพถกษาสมุนไพรม่มอก” และ “ตามรอยหมอมืองเรื่องสมุนไพรม่มอก” ในฐานข้อมูล “เพจนวนุรักษ์ : คลังข้อมูลวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ”

4) เพื่อสรุปและถอดบทเรียนองค์ความรู้สมุนไพรม่มอกพื้นฐานผ่านเรื่องเล่า หมอมือง ตำรับยา ปราชญ์ชุมชนตำบลม่มอก และนำเสนอสู่สาธารณะ

การดำเนินกิจกรรม สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรมออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ด้านการสืบค้นองค์ความรู้จากปราชญ์ในเวทีถอดองค์ความรู้ปราชญ์ 2) ด้านข้อมูลตามรอยปราชญ์ศึกษาภูมิปัญญาการรักษาและการปลูกสมุนไพรม่มอกจากหมอมืองม่มอก (ปราชญ์) ในพื้นที่ตำบลม่มอก 3) ด้านข้อมูลตำรับยาสมุนไพรม่มอกในพื้นที่ตำบลม่มอก 4) ด้านภูมิปัญญาการปลูกสมุนไพรม่มอกเพื่อใช้เป็นยาและคติความเชื่อของล้านนา 5) ด้านข้อมูลเพื่อจัดทำชุดความรู้ “สาระภูมิปัญญานามาพถกษาสมุนไพรม่มอก” และ ชุดความรู้ “ตามรอยหมอมืองเรื่องสมุนไพรม่มอก” ในฐานข้อมูลเพจนวนุรักษ์ และ 6) ประเด็นการถอดบทเรียนองค์ความรู้สมุนไพรม่มอกพื้นฐานผ่านเรื่องเล่าหมอมือง ตำรับยา ปราชญ์ชุมชนตำบลม่มอกและนำเสนอสู่สาธารณะ ดังรายละเอียดแต่ละประเด็นต่อไปนี้

1) การสืบค้นองค์ความรู้จากปราชญ์ในเวทีถอดองค์ความรู้ปราชญ์จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลปราชญ์ภูมิปัญญาหมอมุ้งบ้าน “หมอมือง” พื้นที่ตำบลม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง จำนวน 7 ครั้ง ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 1.4 แสดงการลงพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมเก็บข้อมูลปราชญ์ สมุนไพร ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ลำดับ	วัน เดือน ปี	ประเด็นในการเก็บข้อมูล
1	30 กันยายน 2565	สำรวจประเภทหมอเมืองในพื้นที่ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
2	9 ตุลาคม 2565	สัมภาษณ์หมอเมืองแต่ละประเภทในพื้นที่ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง (ครั้งที่ 1)
3	7 พฤศจิกายน 2565	สัมภาษณ์หมอเมืองแต่ละประเภทในพื้นที่ตำบล แม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง (ครั้งที่ 2)
4	22 พฤศจิกายน 2565	สัมภาษณ์หมอเมืองแต่ละประเภทในพื้นที่ตำบล แม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง (ครั้งที่ 3)
5	16 ธันวาคม 2565	สืบค้นตำรายาสมุนไพรพื้นบ้านกับปราชญ์ ด้านสมุนไพร ตำบลแม่มอก
6	19 ธันวาคม 2565	สัมภาษณ์เภสัชกร หมอแพทย์แผนไทย ผู้ก่อตั้งชมรมสมุนไพรแม่มอก
7	17 มกราคม 2566	กิจกรรมเวทีถอดบทเรียนองค์ความรู้สมุนไพร ภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านเรื่องเล่า หมอเมือง ตำรับยา ปราชญ์ชุมชนตำบลแม่มอกสู่สาธารณะ

จากผลการสืบค้นองค์ความรู้จากปราชญ์ในเวทีถอดองค์ความรู้ ปราชญ์ ด้านรายชื่อปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือหมอเมืองแม่มอกในพื้นที่ ตำบลแม่มอก พบว่า หมอเมืองในพื้นที่ตำบลแม่มอก มี 4 ประเภทหลัก ได้แก่ หมอเป่า หมอปรุง หมอฮิบ (หมอรวบรวมพืชสมุนไพรในพื้นที่เพื่อเข้าตำรับยา) และหมอนวด ข้อมูลเอกสารเผยแพร่ชุดองค์ความรู้นี้ ผู้วิจัยขอเรียงลำดับ การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับปราชญ์ในพื้นที่ตำบลแม่มอก 3 ประเด็น คือ

1) รายชื่อหมอเมืองแม่มอก 2) ประเภทสมุนไพรที่หมอเมืองแม่มอกสืบทอด
เพื่อใช้ในการรักษา และ 3) ข้อมูลตำรับยาสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอก
รายละเอียด ดังอธิบายไว้ในตอนที่ 2 และตอนที่ 3

แม่ดอกแดนสมุนไพรม

“คุณภาพในพื้นที่”

เอื้อและเกื้อกูลต่อวิถีชุมชน

คน - สัตว์ - ดิน - น้ำ - ป่า

ตอนที่ 2

ตามรอยหมอเมือง : เรื่องสมุนไพรแม่มอก

การตามรอยหมอเมืองแม่มอก เป็นกิจกรรมเพื่อสืบค้นสมุนไพรพื้นถิ่นที่ตำบลแม่มอก จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์หมอเมืองตำบลแม่มอก ในบทนี้ จึงนำเสนอข้อมูลด้านสมุนไพรที่พบในพื้นที่ตำบลแม่มอก 4 ประเด็น ได้แก่ บริบทสมุนไพรพื้นถิ่นที่ตำบลแม่มอก ประเภทและองค์ความรู้ของหมอเมืองแม่มอก ทำเนียบหมอเมืองตำบลแม่มอก และการสืบทอดองค์ความรู้หมอเมืองแม่มอกด้านการปลูกและการรักษาด้วยสมุนไพรดังรายละเอียด ต่อไปนี้

2.1 บริบทสมุนไพรพื้นถิ่นที่ตำบลแม่มอก

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ในพื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของการปลูกและใช้สมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพของชุมชนนั้น ทำให้ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับบริบทสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอกที่มีความน่าสนใจอย่างมาก การลงพื้นที่เก็บข้อมูลครั้งนี้ นักวิจัย

ได้ประสานชุมชนเพื่อเยี่ยมชมบ้านของปราชญ์ในตำบลแม่มอก ที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพร และศึกษาการปลูกสมุนไพรในบ้านของปราชญ์ พบว่าปราชญ์ที่มีความรู้ด้านสมุนไพร ได้ปลูกสมุนไพรหลากหลายชนิดในบริเวณบ้านที่มีทั้งสมุนไพรที่สามารถนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบอาหาร และสมุนไพรส่วนหนึ่งที่นำมาเป็นส่วนผสมในตำรับยาสมุนไพรเพื่อใช้ในการรักษา นอกจากนี้ การปลูกสมุนไพรของปราชญ์ในพื้นที่แม่มอก ยังสามารถเก็บเกี่ยวสมุนไพรเพื่อจำหน่ายให้กับสหกรณ์สมุนไพรแม่มอก ที่รับซื้อสมุนไพรไว้สำหรับผลิตยาสมุนไพร คือ ฟ้าทลายโจร ข่า ชิง ตะไคร้ เป็นต้น

การลงพื้นที่ตำบลแม่มอกเพื่อศึกษาคั้งนี้ นักวิจัยได้สำรวจพื้นที่ปลูกสมุนไพรในแต่ละหมู่บ้านของตำบลแม่มอก ปรากฏภาพที่น่าสนใจที่ในชุมชนแต่ละหมู่บ้านปลูกพืชสมุนไพรไว้เกือบทุกหลังคาเรือน จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและหมอเมืองแม่มอก กล่าวว่า การปลูกพืชสมุนไพรของชุมชนนั้น มักปลูกแบบอินทรีย์ โดยได้รับการรับรองในพื้นที่ว่าตำบลแม่มอกปลูกพืชสมุนไพรอินทรีย์ 100% และเกือบทุกหลังคาเรือนปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้ในทางยารักษาโรคและเพื่อประกอบอาหาร จึงเป็นที่มาของชื่อโครงการที่ว่า “แม่มอกแดนสมุนไพร” ในบทนี้จึงนำเสนอข้อมูลเพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงประเภทและองค์ความรู้ของหมอเมืองแม่มอก ทำเนียบหมอเมืองตำบลแม่มอก และการสืบทอดองค์ความรู้หมอเมืองแม่มอกด้านการปลูกและการรักษาด้วยสมุนไพร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก

ข

ค

ง

จ

ภาพที่ 2.1 การลงพื้นที่ของนักวิจัยในโครงการเพื่อสำรวจบริบทสมุนไพรในพื้นที่ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

- ก-ข การนำสมุนไพรในพื้นที่มาประกอบอาหาร และทำเป็นเครื่องเคียงจิ้มน้ำพริก
- ค การลงพื้นที่ที่สัมภาษณ์ปราชญ์สมุนไพร ตำบลแม่มอก เพื่อเก็บข้อมูลด้านภูมิปัญญา หมอเมืองแม่มอกกับการพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์
- ง การนำสมุนไพรมาต้มเพื่อแช่ตัวบำบัดการปวดเมื่อยร่างกาย
- จ นักวิจัยสำรวจพื้นที่ป่าสมุนไพรบริเวณใกล้กับชุมชน

2.2 ประเภทและองค์ความรู้ของหมอเมืองแม่มอก

ผลการศึกษาสืบค้นองค์ความรู้ของหมอเมืองแม่มอก เพื่อสรุปประเภทของหมอเมืองแม่มอก สรุปได้ดังนี้

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลปราชญ์ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน “หมอเมือง” พื้นที่ตำบลแม่มอก จำนวนทั้งหมด 7 ครั้ง ได้แก่ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2565 ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2565 ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2565 ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2565 ครั้งที่ 5 เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2565 ครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2565 และ ครั้งที่ 7 เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2566 ผลข้อมูลด้านรายชื่อปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือหมอเมืองแม่มอก ในพื้นที่ตำบลแม่มอก พบประเภทของหมอเมืองในพื้นที่ตำบลแม่มอก และประเภทสมุนไพรที่หมอเมืองแม่มอก สืบทอดเพื่อการรักษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ประเภทหมอเมืองแม่มอก (ปราชญ์) พื้นที่ตำบลแม่มอก

ผลการสำรวจพื้นที่ตำบลแม่มอก เพื่อสืบค้นหมอเมืองที่สืบทอดการดูแลและรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร พบ 5 ประเภท คือ หมอเป่า หมอปรุง (หมอฮีบยา) หมอนวด หมอตำแย และหมอทางเลือก ดังนี้

ประเภทที่ 1 หมอเป่า หมายถึง หมอเมืองหรือปราชญ์ในพื้นที่แม่มอก ที่มีความรู้ความสามารถ ด้านการใช้คาถาอาคมที่ได้จากการเรียนรู้ สืบทอดจากครู (หมอ) การบวชเรียน โดยอาศัยวิชาความรู้เหล่านั้น ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีอาการเจ็บป่วย เช่น ผดผื่น งูสวัด หรือแมลงกัดต่อยหรือใช้วิธีการรักษาอาการด้วยการเป่า โดยอาศัยน้ำมันหรือสมุนไพรร่วมด้วย ข้อมูลด้านหมอเป่า เพื่อรักษาในพื้นที่แม่มอกพบ 8 คน ดังตาราง

ตารางที่ 2.1 ข้อมูลหมอเมืองแม่มอก (เชี่ยวชาญการเป่าเพื่อรักษาอาการผื่นคัน)

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	หมู่ที่	บ้าน
1	พ่อเสาร์คำ หล้าพองคำ	1	บ้านหัวน้ำ
2	พ่อสาคร จันทิมา	1	บ้านหัวน้ำ
3	พ่อวงศ์มา อุ่นคำ	1	บ้านหัวน้ำ
4	นางซันแก้ว บุญทา	1	บ้านหัวน้ำ
5	พ่อบุญแก้ว ป้อชมภู	2	บ้านแม่มอกกลาง
6	พ่อฉล่ำ โนปัง	3	บ้านกุ่มเนิ่งใต้
7	พ่ออินทร์ ไชยสุ่มัง	3	บ้านกุ่มเนิ่งใต้

หมอเป่าในพื้นที่ตำบลแม่มอก เป็นหมอเป่ารักษามะเร็งไขเปลา (งูสวัด) มะเร็งไขเปลาคือภาษาท้องถิ่นที่เรียกการมีอาการผดผื่นที่มาจากเชื้อไวรัสจะเกิดอาการเมื่อร่างกายอ่อนแอคือ งูสวัด ทั้งนี้หมอเป่าสืบทอดวิชาความรู้มาจากบิดาที่มีคาถาอาคมจากการบวชเรียนของเพศชาย โดยสืบทอดทางสายเลือดสืบต่อกัน หมอเป่าส่วนใหญ่ผ่านการบวชเรียนแล้ว ทั้งในประเทศไทย ในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ และในประเทศกัมพูชา (เขมร) การเจ็บป่วยของคน ในชุมชนแต่เดิมจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเจ็บป่วยด้วยมะเร็งไขเปลา (งูสวัด) คนในชุมชนมักนิยมเดินทางมารักษากับหมอเป่า หมอเป่าจึงต้องอาศัยการใช้คาถาอาคมจากการเล่าเรียนมาจากครูอาจารย์ในอดีต โดยสืบทอดผ่านการบวชเรียน ทั้งนี้มีการศึกษาผ่านตำรายาหมอเมืองของล้านนาที่มีการจารอักษร (เขียน) ไว้ในใบลานโดยเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (เรียกว่าพับสา) อีกส่วนหนึ่งเป็นการสืบทอดจากตำราของกัมพูชา เนื่องจากมีหมอเป่าที่มาจากจังหวัดบุรีรัมย์ที่มาเป็นเขยหรือแต่งงานกับผู้หญิง ในพื้นที่ตำบลแม่มอก จึงได้นำองค์ความรู้หรือศาสตร์การเป่าด้วยคาถาอาคมจากเขมรมาเผยแพร่ การเป่าของหมอเป่านั้น ใช้คาถาอาคมและยังมีการนับถือครูบาอาจารย์ที่เคยสอน

มาก่อนกระทำพิธีเช่นเดียวกัน ในกรณีการเป่าเพื่อรักษาสุขภาพกับหมอเมือง มีคนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ที่มาปรึกษาอาการเจ็บป่วย เช่น คนที่มีอาการ **งูสวัด ผื่นแพ้ ผื่นคัน ผื่นพิษจากพืชหรือแมลงต่าง ๆ** เมื่อหมอเป่ารักษาหาย ดีแล้วผื่นต่าง ๆ จะแห้ง ยุบตลกสะเก็ดและหลุดลอกไปจากผิวหนัง

สิ่งที่หมอเป่าต้องระวัง การปฏิบัติตนเมื่อทำหน้าที่เป็นหมอเป่า คือหลังจากได้รับการสืบทอดชั้นจากครูบาอาจารย์มาไว้ในบ้านเพื่อบูชา ในฐานะหมอเป่าแล้ว ในแต่ละปีต้องเลี้ยงผีหรือพ่อครูที่รับสืบทอดนั้น โดยมัก ทำพิธีในช่วงสงกรานต์หรือเดือนเมษายน โดยต้องมีการเตรียมสิ่งของสำหรับ เช่น ไห้ว ได้แก่ เหล้าโรง 1 ขวด, ไก่ 1 ตัว, ชั้น 5 บูชา (หมายถึง ของไหว้ต่าง ๆ ที่ต้องจัดเตรียมมี 5 รายการ) หรือ ชั้น 8 บูชา (หมายถึงของไหว้ต่าง ๆ ที่จัดเตรียม มี 8 รายการ) พร้อมเงิน 6 สลึง โดยถือฤกษ์เลี้ยงผีในวัน สัปดาห์ก่อนตามการกำหนดของคตีสัปดาห์หรือวันที่ 13 ของเดือนเมษายนทุกปี สิ่งต้องห้ามสำหรับหมอเป่าที่มีคาถาอาคมและบูชาชั้นครูบูชา คือ ห้ามกินสัตว์ ที่มีกลิ่นคาว เช่น เสือ ลิง ค่าง ชะนี งู สุนัข แมว จระเข้ ส่วนผู้ที่มาปรึกษากับหมอป่านั้นเมื่อหายดีแล้วต้องกลับมาบูชาครูกับหมอเป่า ด้วยปัจจัยตามความเหมาะสม บางคนอาจเตรียมของมาบูชาหรือคำหัวทั้งดอกไม้ อาหาร ของใช้ พร้อมเงินบูชาขึ้นอยู่กับฐานะทางการเงิน ซึ่งหมอเป่าไม่ได้เรียกร้องสินจ้าง เพราะชาวบ้านบางคนอาจไม่มีเงินทองมากมาย การบูชาครูมักกระทำหลังจากที่หายจากอาการผื่นคันหรือตุ่มคันแล้ว เรียกว่า **“คำหัวครูบาอาจารย์”**

ประเภทที่ 2 หมอปรุง หมายถึง หมอเมืองที่มีบทบาทหน้าที่เตรียมสมุนไพร เพื่อใช้สำหรับปรุงยารักษาผู้ป่วยตามธาตุประจำเดือน เกิดหรือตามอายุของผู้ป่วย สมุนไพรที่ใช้ปรุงมีทั้งสมุนไพรประเภทใบ ผล ราก และ อื่น ๆ ผสมกันเพื่อปรุงยาใช้รักษาอาการป่วยหรือปรับธาตุในเรือนของผู้ป่วย ในพื้นที่แม่ฮ่องสอน **พ่อหมอสุธรรม เทือกจันทร์คำ** เป็นหมอเมืองที่มีความรู้ ความสามารถ ในการปรุงยาบำรุงธาตุ โดยมีการปรุงตามตำรายา

ที่ศึกษาตามตำราแพทย์พื้นบ้านสืบทอดมา ปัจจุบันพ่อหมอสุธรรม อยู่ในวัย 84 ปีแล้ว จึงงดการปรุงยาธาตุให้แก่ผู้มาขอปรุงยาแล้ว เนื่องจากอายุมากแล้ว อีกทั้ง ไม่สะดวกในการเจียดยาตามแต่ละธาตุของผู้ป่วย ในพื้นที่จึงมีปราชญ์ เพื่อให้ชุมชนได้สืบทอดองค์ความรู้

จากการสัมภาษณ์ พ่อหมอสุธรรม เทือกจันทร์คำ ได้เล่าเรื่องการปรุงยาตามธาตุเจ้าเรือนของแต่ละคน ไว้ว่า

“...ยาธาตุที่จัดให้ผู้ที่มาขอให้เจียดยาธาตุให้กินนี้ เป็นสมุนไพรรบารุงธาตุ เรียกว่าเบญจกุล ได้แก่ ชิง ชะพลู จะค้ำวัน ดีปลี เจ็ดตำบล ปลิวแดง การเจียดยาจะต้องทราบอายุของผู้ป่วยว่าเกิดเดือน ปี อะไร เพื่อคำนวณธาตุที่เกิด เช่น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟและธาตุไม้ จากนั้นใช้สูตรคำนวณ โดยใช้อายุของผู้ป่วยเป็นตัวเลขตั้งใช้เบญจจันท์ 5 ทหารหรือเลข 5 ว่าทหารแล้วตกเศษเลขอะไร เช่น เลข 1 เท่ากับ 7 สลึง เลข 2 เท่ากับ 6 สลึง เลข 4 เท่ากับ 1 บาท จึงนำสมุนไพรรชั่งตามน้ำหนักจากเลขเศษที่ทหารได้ และผู้มาให้เจียดยาธาตุแต่ละคนจะต้อง ชั่งชิ่งหนัก 4 บาท แล้วเจียดยาบดเป็นผงให้ผู้ป่วยไปกิน ส่วนใหญ่ที่มารักษามีอาการเรื่องลมปราณด้านในไม่ดี เช่น เลือดลมไม่ดี อ่อนแรง ใจสั้น ใจหวิว เป็นต้น...ธาตุของคนเราจะมี 4 อย่างในตัวที่จะแตกต่างกัน คือ ธาตุกำเริบ ธาตุหย่อน ธาตุพิการ และธาตุอ่อนแรง...ในการรักษาต้องรักษาทีละคน เพราะแต่ละคนไม่เหมือนกัน จึงต้องปรับธาตุให้สมดุล...”

(สุธรรม เทือกจันทร์คำ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 2.2 นักวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์หมอเมืองตำบลแม่หมอก ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2565 เก็บข้อมูลปราชญ์ในพื้นที่แต่ละประเภท ณ บ้านของแม่บุญธรรม ปิมลือ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่หมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ประเภทที่ 3 หมอฮิบ (หมายถึง หมอเมืองที่รวบรวมสมุนไพรประเภทเปลือก กิ่ง ใบ หัว เหง้า สำหรับต้มรักษาอาการเจ็บป่วย) หรือหมอเจียดยาสมุนไพรสำหรับต้มเพื่อให้นักไข้ต้มรักษาอาการเจ็บป่วยให้หายปกติ โดยยาที่ฮิบนี้มักเป็นยาที่หมอฮิบเท่านั้นจะทราบถึงสรรพคุณ เช่น ฮิบยาสำหรับรักษาไซนัส ฮิบยาสำหรับรักษากระดูกขาว(ตกขาวในสตรี) ฮิบยาแก้ปวดหลังปวดเอว ในการฮิบยาหมอเมืองต้องระวังเป็นพิเศษในการเก็บวัตถุดิบ คือ เปลือกไม้ ใบไม้ รากไม้ และดุนไม้แต่ละชนิดตามสูตรยา ดังที่ **พ่อหมอนันท์ ปันโน ได้เล่าให้นักวิจัยฟังว่า “ปัจจุบันไม่กล้าไปฮิบยา ตามป่าทั่วไปแล้ว เพราะหากราก หัว ของสมุนไพรนั้นมียาเคมี คนต้มกินตาย หมอยาอาจติดคุกได้” (นันท ปันโน, สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2565) พ่อหมอนันท์ ปันโน หรือพ่อหนานนันท์ (หนาน คือคำภาษาถิ่นที่เรียกชายที่เคยอุปสมบทแล้วลาสิกขาบท) เคยบวชเรียนมา จึงมีความรู้ด้านศาสนา มีคาถาอาคมและเป็นหมอพร ทำสะตวงขึ้นทำวทั้ง 4 สำหรับขึ้นบ้านใหม่ และงานมงคลต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมี**แม่หมอทองคำ ดำก่า** เป็นหมอฮิบยาใช้สำหรับรักษาโรคเกี่ยวกับตับ **แม่หมอขันแก้ว บุญทา** เป็นหมอฮิบยารักษาระบบภายในยาที่ฮิบต้องนำไปต้มดื่มกินเพื่อรักษาอาการมดลูกหย่อนคล้อย ส่วนการฮิบยาเพื่อรักษาโรคไซนัสตามสูตรของแม่หมอนั้น เป็นยาสูบจากสมุนไพร **แม่หมอบุชบาวรรณ เอ.กอสักสทิน ไชยสุ่มัง** ได้เล่าเรื่องให้ฟัง ความว่า**

“...สูตรยารักษาไซนัส มีส่วนผสมของซี่ข้างด้วย ในตัวยาจะประกอบด้วยใบหนาด รากกระเทียม เป้าน้อย ซี่ข้าง ใบตองแห้งเพื่อใช้สำหรับพันและสูบพ่นออกจมูกให้ไซนัสหาย...ในการฮิบยาต้องนำวัสดุทั้งหมดไหว้ครูเพื่อขอให้การฮิบยานี้รักษาผู้ป่วยได้สำเร็จ ก่อนที่จะนำวัตถุไปบูชาครู ต้องไปตัดไม้ไผ่ที่ตอยน้อยนำมาสานตะแหวล (ลักษณะเป็นแผ่นกลม ๆ สานลายเฉียงคล้ายต้นตะกร้า) ตะแหวล

เป็นความเชื่อของล้านนาที่เชื่อว่ากันผีมารังคราน นำมาวางในกระดิ่ง
ไม้ไผ่ที่บรรจุด้วยสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อสื่อถึงครูบาอาจารย์ได้รับรู้ และ
เพื่อไว้ครูเรียบบร้อยแล้วจึงนำยาสมุนไพรจากส่วนผสมทั้งหมด มวน
ลักษณะบุหรี จำหน่ายให้บูชา มวนละ 2 บาท...การบูชาครู เรียกว่า
บูชาครูชุมพันธ์ โดยเลี้ยงหัวหมู จะทำปีละครั้งในช่วงสงกรานต์
มีผลไม้ตามฤดูกาล เหล้าขาว ฐูป 9 ดอก และขันธ 5...”

(บุษบาวรรณ ไชยสุ่มง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2565)

จากการสัมภาษณ์ผู้ป่วยที่เป็นไชนัสหรือริดสีดวงจมูก มีข้อห้ามและ
ความเชื่อตามที่รักษาอาการกันมา คือ ห้ามรับประทานอาหารที่ทำให้เชื้อ
คือยา เช่น ปลาไหล เขียด กบ เหล้า และของควาวต่าง ๆ ยาสมุนไพร
แก้ริดสีดวงจมูกหรือไชนัสนี้ แม่หมอบุษบาวรรณ ได้มวนยาสูบไชนัสจำหน่าย
ให้กับผู้มาสอบถามซื้อในราคามวนละ 2 บาท ลูกค้าส่วนใหญ่ที่สั่งซื้อหรือบูชา
ยาไปสูบบุหรี่ มักเป็นลูกค้าที่เคยมาบูชายาไปสูบบุหรี่ไชนัสแล้วหาย
จากอาการเป็นไชนัสจนปกติ จึงมีการแนะนำโดยบอกต่อกันไป ให้มาบูชา
และคนที่มีโรคประจำตัวคือไชนัส ก็จะมาบูชาครูและซื้อยารักษาไชนัสไปสูบบ
เมื่อรักษาจนอาการดีขึ้น และเมื่อหายขาดแล้ว ผู้ป่วยจึงกลับมาดำหัวบูชาครู
ตามประเพณีของล้านนา

ในการเลี้ยงบูชาครูหมอยาที่แม่หมอบุษบาวรรณนับถือ นั้น มีการเลี้ยง
ครูโดยใช้หัวหมู 1 หัว เหล้าขาวหรือเหล้าโรง (เหล้าขาว) 1 กลม ผลไม้ตาม
ฤดูกาล ฐูป 9 ดอก ขันธ 5 ทำพิธีในช่วงวันที่ 13 เมษายน ทั้งนี้การเลี้ยงบูชา
ครูต้องไม่ตรงกับวันพุธ เพราะวันพุธถือว่าเป็นวันไม่มงคล การบูชาครูจะทำ
ปีละ 1 ครั้ง และแม่หมอยังมีการใช้สมุนไพรเพื่ออภิรักษาชางในเด็ก ซึ่งมี
ส่วนผสมประกอบด้วย ขมิ้นชัน ไพล ใบมหาหิงค์ ข้าวสารข้าวจ้าว โดยนำ
ส่วนผสมมาตำให้ละเอียดและปั้นเป็นลูกกลอนคล้ายลูกบอลกลม ๆ จากนั้น

นำไปตากแดดให้แห้ง และให้นำไปละลายน้ำกินรักษาอาการเด็กท้องอืด ท้อง
เหลืองหรือที่เรียกว่าซางตานขโมยหายขาดได้

ภาพที่ 2.3 สัมภาษณ์ แม่หมอบุชบวรณ ไชยสุ่มัง ปราชญ์ด้านการรักษาโรคติดต่อทางเดินอาหาร (ไซนัส)

ประเภทที่ 4 หมอนวด ในพื้นที่มีหมอนวดตอกเส้นที่เป็นที่รู้จัก
ของคนในพื้นที่รวมทั้งคนที่ได้ยินชื่อเสียงมาใช้บริการรักษาบำบัดอาการ คือ
แม่หมอวัชรภรณ์ วงศ์ทา ในการนวดตอกเส้นใช้น้ำมันงาเป็นตัวช่วยเสริม
ในการนวด วัสดุ อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ **ไม้นางพญาจิ้งจอก** แต่เดิมใช้ **งาช้าง**
ปัจจุบันงาช้างหายาก ในการนวดนั้น แม่หมอวัชรภรณ์ วงศ์ทา เล่าให้นักวิจัย
ได้เข้าใจกระบวนการของการนวด ความว่า

“...การนวดแต่ละครั้ง ต้องไหว้ครู มีคาถา ในการนวดที่แก้ไข
เส้นเอ็นตึงบริเวณบ่า ไหล่ ในการตอกเส้นต้องมีความรู้ด้าน

ร่างกาย ไม่อย่างนั้นคนที่มานวดอาจได้รับอันตรายได้ ในการนวด ตอกเส้นต้องให้เส้นคลาย เพื่อผ่อนคลาย ในการนวดยังสามารถ นวดหน้าให้เลือดไหลเวียนได้ดี อุปกรณ์จะมีน้ำส้มป่อยและใช้ เขาควยดำที่เสริมปลายไม้ 2 ชั้น สำหรับการนวดคลึง โดยใช้วิธี ผลักขึ้นจากคางถึงขมับ...”

(วัชรภรณ์ วงศ์ทา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 2.4 สัมภาษณ์แม่หมอวัชรภรณ์ วงศ์ทา และชมการสาธิตการนวดน้ำมันและตอกเส้น

จากการสัมภาษณ์แม่หมอวัชรภรณ์ ปราชญ์ด้านการนวดตอกเส้น และนวดน้ำมัน นวดหน้าเพื่อกระชับและผ่อนคลายนั้น ในพื้นที่บริเวณบ้าน ของแม่หมอยังเปิดให้อบรมสมุนไพร และถ้ามีใครสนใจเรียนรู้ก็มาฝึกอบรมได้ แม่ หมอพร้อมถ่ายทอดและสอนเกร็ดการนวดคลายเส้นรวมทั้งองค์ความรู้ด้าน การตอกเส้นให้แก่ศิษย์ แต่ปัจจุบันไม่มีคนสนใจฝึกอบรมด้านการนวดน้ำมัน และตอกเส้น ในพื้นที่จึงมีปราชญ์ด้านการนวดเหลือเพียงแม่หมอวัชรภรณ์ กับสมาชิกกลุ่มบางรายเท่านั้น

ประเภทที่ 5 หมอทางเลือกหรือแพทย์แผนไทย ในพื้นที่ ตำบลแม่มอก มีหมอทางเลือกหรือแพทย์แผนไทยในตำบล คือ **นายชุมพล ดวงดีวงศ์** ได้รับการสูตรตำรับยาตามแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือกเป็นการสืบทอดจากการศึกษาเล่าเรียนตามสถาบันที่เปิดสอนแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือก เนื่องจากผู้ศึกษาต้องได้รับใบประกาศเมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร และเมื่อผ่านการศึกษิตตามหลักสูตรแล้ว ยังสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและสามารถนำไปประกอบอาชีพด้านแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือกได้ จากการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ พบว่า มีแพทย์แผนไทยที่เปิดบ้านเป็นศูนย์รักษาผู้ป่วยเกี่ยวกับการรักษาอาการตลกหยาอ่อนคล้อยและกล้ามเนื้ออ่อนแรง คือ **หมอชุมพล ดวงดีวงศ์** หลังจากที่นายชุมพล ดวงดีวงศ์ ข้าราชการสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เกษียณอายุราชการมาแล้วหมอชุมพลได้เปิดบ้านพักเป็นสถานที่บำบัดรักษาผู้ที่เจ็บป่วยด้านตลกหยาอ่อนคล้อย และกล้ามเนื้ออ่อนแรงด้วยการใช้สมุนไพรประคบนวดรักษาอาการเจ็บป่วย จากการสัมภาษณ์มีผู้ป่วยจากในพื้นที่รวมทั้งจังหวัดใกล้เคียงมาพบหมอชุมพลเพื่อรักษาอาการป่วยอย่างต่อเนื่อง ในวันที่นัดสัมภาษณ์หมอชุมพลให้เวลานักวิจัยสัมภาษณ์ได้ประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง เนื่องจากต้องใช้เวลาให้คำปรึกษาผู้ป่วยที่มารอรักษา หมอชุมพลยังเล่าให้นักวิจัยฟังว่า มีผู้ป่วยมาพบท่านอยู่ตลอดเวลาและท่านยังเปิดคอร์สอบรมการนวดเพื่อรักษามตลกเคลื่อน นวดรักษาอาการ **หมอนรองกระดูกเคลื่อน** รวมทั้งสูตรสมุนไพรพอกเข้าเพื่อรักษาอาการ **ปวดเข้า** ซึ่งเป็นหลักสูตร 1 อาทิตย์ มีผู้ที่สนใจมาเรียนกับท่านทั้งในจังหวัดลำปาง แพร่ น่าน สุโขทัย และพิษณุโลก ทั้งนี้กลุ่มแม่มอกหลั่นลำ ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุที่ตั้งอยู่ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ยังได้เชิญหมอชุมพลไปออกแบบหลักสูตรให้กับศูนย์ ที่มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จากนั้นทางศูนย์แม่มอกหลั่นลำ ได้ดำเนินกิจการดูแลเกี่ยวกับอายุรวัฒน์ต่อมาถึงปัจจุบัน

2.2.2 การสืบทอดยาสมุนไพรของหมอเมืองพื้นที่แม่มอก

การสืบทอดตำรายา การรักษาสุขาภาพด้วยสมุนไพร รวมทั้ง การสืบต่อการใช้สมุนไพรของปราชญ์ด้านสมุนไพร ในพื้นที่ตำบลแม่มอกมีการ สืบทอด 2 ลักษณะ คือ สืบทอดจากความรู้ที่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สืบทอดให้หรือ สืบทอดองค์ความรู้สมุนไพรจากบรรพบุรุษ และสืบทอดด้วยการรวมกลุ่ม ปราชญ์ด้านสมุนไพรจัดตั้งเป็นชมรมสมุนไพรแม่มอก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.2.1 สืบทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรจากบรรพบุรุษ

การสืบทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรจากบรรพบุรุษนั้น ปราชญ์ในตำบล แม่มอก ได้ให้ข้อมูลกับนักวิจัยว่า การดูแลรักษาสุขภาพของคนในพื้นที่ แม่มอกส่วนใหญ่ มักใช้สมุนไพรรักษาเป็นเบื้องต้น เนื่องจากพื้นที่ตำบล แม่มอกอยู่ห่างไกลโรงพยาบาล หากมีการเจ็บป่วยที่เป็นอาการไม่รุนแรง เช่น เป็นหวัด ไข้ ไอ ปวดท้อง ท้องเสีย ปวดเมื่อย อยู่ไฟ ระบุขาว ฯลฯ โดยการ สืบทอดการใช้สมุนไพรในพื้นที่ดูแลสุขภาพนั้น เนื่องจากเขตพื้นที่ตำบล แม่มอกมีพื้นที่ป่าอยู่ใกล้บริเวณบ้าน รวมทั้งมีภูเขาขนาดเล็กเรียกว่าม่อนดอย ซึ่งแต่และม่อนดอยจะมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น เรียกภูเขาที่มีลักษณะ ไม่สูงมากในพื้นที่และแต่เดิมใช้สำหรับจุดบอกไฟ (บั้งไฟ) ว่า **ม่อนกิ่งบอกไฟ** ในช่วงเดือนยี่เป็งหรือเทศกาลลอยกระทง ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ดังบทสัมภาษณ์ **พ่อฉล่ำ โนปิง** อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ตำบลแม่มอก อ.เถิน จ.ลำปาง ที่เล่าเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของชุมชนแม่มอก นอกจากนี้ **พ่อฉล่ำ** ยังได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว จากการร่วมต่อสู้และ ขับเคลื่อนด้านการดูแลสุขภาพพื้นที่ป่าสมุนไพรของแม่มอก เมื่อปี พ.ศ.2546 อีกด้วย ดังบทสัมภาษณ์ ความว่า

“...แม่มอกเป็นดินแดนเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากว่าเกษตรจังหวัด และอีกหลายที่ได้เข้ามาส่งเสริมเรื่องข้าวอินทรีย์และอีกหลาย ๆ อย่างที่เป็นเกษตรอินทรีย์ ในเรื่องป่าชุมชนได้รวมกลุ่มเพื่อดูแลป่า เนื่องจากตำบลแม่มอกมีน้ำไหลผ่านเพียงเส้นทางเดียว ชื่อว่า

น้ำแม่มอก เป็นเส้นทางผ่านตำบลแม่มอกลงไปถึงตำบลทุ่งเสลี่ยม ในการอนุรักษ์ป่ามีผลดีมากมาย เช่น สิ่งแวดล้อม สมุนไพร ป่า และ น้ำ มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก จึงทำให้มีเห็ด มีหน่อไม้ มีอาหาร ของสัตว์ สัตว์ป่า เช่น หมู เก้ง กวาง กระรอก ตะกวด ไก่ป่า ก็เข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากขึ้น ในการดูแลพื้นที่ป่าแต่ก็ได้ช่วยดูแล จนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนตัวคิดว่าในภาคเหนือเหลือป่าจำนวนไม่มากเท่าเมื่อก่อนแล้ว ซึ่งได้ช่วยเหลือเรื่องป่าอย่างเต็มที่จนได้รับรางวัล “ลูกโลกสีเขียว” ใน ปี พ.ศ. 2546 รับตำแหน่งเป็นประธานป่า ถึง 3 สมัย และได้ทำงานต่อจนเกษียณอายุ และปัจจุบันลูกน้องได้รับ ตำแหน่งต่อ สมุนไพรในป่าชุมชนที่ควรอนุรักษ์ไว้ ได้แก่ บอระเพ็ด โด่ไม่รู้ล้ม และอีกมากมาย...”

(ฉล่ำ โนบิง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 2.5 นักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์หมอเป่า พ่อฉล่ำ โนบิง ประชาชนที่เคยได้รับรางวัล ลูกโลกสีเขียว ปี พ.ศ. 2546

จากประเด็นองค์ความรู้ด้านสมุนไพรแล้ว พ่อฉล่ำ โนบิง ยังมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้คาถาอาคมเป่าเพื่อรักษาผื่น พิษ โดยเฉพาะ

มะเร็งไขปลา (งูสวัด) ให้กับผู้ป่วยที่มารักษา ทั้งนี้พ่อฉล่ำ โนบิง ยังเล่าอีกว่า ได้คาถาอาคมที่มีได้มาจากวัดตอนที่บวชเรียน เรียนรู้จากอั้งวะ ซึ่งก่อนจะเป่ารักษาต้องเสียบพิษออกจากร่างกายผู้ป่วยก่อน เนื่องจากอาการเหล่านี้มักมีพิษรวมทั้งต้องท่องมนต์คาถา (ร้ายคาถา) ใส่ข้าวสาร 7 เม็ด ให้ผู้ป่วยไปรับประทาน หลังจากการเป่ารักษาให้แก่ผู้ป่วยหายแล้วหลายรายก็มีคนบอกต่อกัน และมีคนเดินทางมารักษา มีผู้ป่วยบางคนมาจากเชียงใหม่ เพื่อเดินทางมาให้พ่อฉล่ำรักษาเป่ารักษาจนหายขาด

นอกจากนี้ ในพื้นที่ยังมีหมอเมืองที่ได้สืบทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษหลายท่าน เช่น หมอตำแย ที่มีความรู้ด้านสมุนไพร ในการรักษาสตรีหลังคลอด การรักษาระดูขาว (ตกขาวในสตรี) การรักษาด้วยสมุนไพร แก้วไขมดลูกหย่อนคล้อยหรือสตรีหลังคลอดให้ขับน้ำคาวปลาและช่วยให้มดลูกเข้าอู่ได้เร็ว สมุนไพรที่หมอฮิยาใช้ เช่น **หญ่ฮารีแพร์ โตไม่รู้อ้มไม้ตานนม** เพื่อเพิ่มน้ำนมในมารดาหลังคลอด ดังบทสัมภาษณ์จากหมอชุมพล หมอแพทย์แผนไทย ประจำตำบลแม่มอก ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพร ที่ใช้ขับน้ำนมในมารดาที่คลอดลูกแล้วไม่มีน้ำนมว่าเห็นผลได้จริงและทำให้ **ไม้ตานนม** เป็นสมุนไพรตัวเอกในแม่มอกด้วย ดังบทสัมภาษณ์ ความว่า

“...สมุนไพร**ไม้ตานนม** เป็นสมุนไพรที่กระตุ้นน้ำนมในมารดาหลังคลอดที่ไม่มีน้ำนมให้ลูกกิน เวลาไปเลือกตานนมมาต้มจะมีน้ำสีขาว นำมาให้แม่ต้มเพื่อกระตุ้นน้ำนม ในสมัยโบราณชาวบ้านจะนำตานนมมาต้มให้วัวดื่มกินเพื่อให้มีน้ำนม...ในพื้นที่ป่าแม่มอก ยังมีไม้ที่เป็นสมุนไพรชั้นเลิศ คือ **มะค่าหัด** แต่เดิมชาวบ้านนำมาต้มล้างแผลในสัตว์ที่ป่วย แทนน้ำยาฆ่าเชื้อ เพราะมีสารสำคัญของสมุนไพรในการฆ่าเชื้อสเตรบ* ถ้าวัว ควาย ป่วย ขามีแผลติดเชื่อนำมา เช็ดแผลล้างแผล แล้วใช้ผ้าสะอาดพันไว้ แผลของวัว ควาย จะแห้งสนิทดี...”

*สเตรบโตคอคคัส ซูอิส (*Streptococcus suis*) อธิบายโดยนักวิจัย

(ชุมพล ดวงดีวงศ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 2.6 นักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์หมอชุมพล ดวงดีวงศ์ ผู้ก่อตั้งชมรมสมุนไพรพื้นที่ตำบลแม่มอก

2.2.2.2 การสืบทอดกลุ่มปราชญ์สมุนไพรแม่มอกจัดตั้งเป็นชมรม การสืบทอดด้วยการรวมกลุ่มปราชญ์ด้านสมุนไพรเพื่อจัดตั้งเป็นชมรมสมุนไพรแม่มอก นับเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มปราชญ์ที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพรในตำบลแม่มอก อันเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของเรื่องราวสมุนไพรแม่มอก ต่อมาเมื่อมีการสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสมุนไพร ที่มีทั้งกลุ่มปลูกสมุนไพร กลุ่มหมอเมืองที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพร และกลุ่มผลิตสมุนไพรเพื่อรักษาทั้งยาภายในและภายนอก จึงได้ขยายกลุ่มชมรมจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจสหกรณ์สมุนไพรแม่มอก ตั้งแต่พื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ดึงบทสัมภาษณ์หมอชุมพลที่เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งชมรมสมุนไพรแม่มอก นับเป็นเรื่องเล่าและเรื่องราว “หมอเมืองแม่มอก” ปราชญ์สมุนไพรจากการริเริ่มและสานต่อ เพื่อการรักษาสุขภาพและขับเคลื่อนเศรษฐกิจในตำบลแม่มอกอย่างน่าสนใจ ความว่า

“...เริ่มต้นจาก พ.ศ. 2535 ผมเป็นเจ้าหน้าที่ รพสต.กุ่มเนิ้ง จึงคิดริเริ่มได้จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุตำบลแม่มอกขึ้นมา เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้ชุมชน ได้รวบรวมผู้สูงอายุตั้งแต่ หมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 12 มีกิจกรรมร่วมกันอาทิตย์ละครั้ง ณ รพสต.กุ่มเนิ้ง พอมีกิจกรรมได้ระยะหนึ่งก็เริ่มมีการค้นหาความถนัด มีองค์ความรู้ในแต่ละด้านของแต่ละคน ได้ทราบถึงความถนัดและมีองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและสมุนไพรพื้นบ้าน คือ 1) อาจารย์เพชร มโนพรหม 2) ลุงเก่ง 3) ลุงจิว 4) ลุงสุนดา 5) อาจารย์ธรรม 6) หล้า 7) ด้วง ทั้งหมดได้เสียชีวิตแล้ว 8) ป้าปายหมอนวด 9) ป้ากวน 10) ลุงนนท์ ปันโน มีหมอพื้นบ้านหลายประเภท ซึ่งผมมองว่าเป็นเพชรของแม่มอก จึงนำกลุ่มมาสู่สาธารณสุขแม่มอกแห่งแรกของจังหวัดลำปาง มีการฟื้นฟูองค์ความรู้ต่าง ๆ และมีการแปลตำราจากพืชสมุนไพรนำมาพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้เข้าใจเกี่ยวกับตัวยาดี ๆ จากตำราเหล่านั้น จึงคัดเล็อกออกมาในรูปของยาต้ม ยาดองเหล้า ยาพอก ยาประคบ และบดหยาบ เพื่อใช้รักษาควบคู่ไปกับยาแผนปัจจุบัน แต่ยังไม่ได้พัฒนาหรือแปรรูปยาในรูปแบบขอบแคปซูล ยาเม็ดต่าง ๆ [...] หลังจากนั้น มีทางมหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำโครงการวิจัยเพื่อพัฒนา ยาสมุนไพร ได้ให้งบประมาณมาช่วยเหลือชุมชนจากโครงการของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนำทีมด้วยอาจารย์วิจิต เวณิส, อาจารย์ปรีชา อักโยธิน, อาจารย์อรนภา และแพทย์หญิงที่มีความชำนาญด้านสมุนไพรมาช่วยดูแลเรื่องของการผลิตยาสมุนไพร ให้ถูกหลักวิชาการการรักษาความสะอาด รวมทั้งช่วยกันพัฒนาและยกระดับจากชมรมสมุนไพรแม่มอกมาเป็นกลุ่มสหกรณ์สมุนไพรแม่มอก และดำเนินต่อมาถึงปัจจุบัน [...] ในเรื่องของแผนที่ป่าชุมชนของแม่มอก มีผมกับพี่สาครที่รู้ดี เนื่องจากร่วมทำกันมาตั้งแต่ต้น แถว ๆ น้ำตกแม่มอกจะมีต้นกาฝากและลิเก้เข้าไปอีกจะมีต้นกฤษณามากมาย

โดยเฉพาะหมู่ที่ 2 หลังจากนั้นผมก็มาผลักดันเรื่องแม่มอกปลอดสารพิษ เพราะต้องการให้สมุนไพรมีไม่ปนเปื้อนสารเคมีใด ๆ ดังนั้นจึงส่งเสริมการใช้ปุ๋ยคอก จนแม่มอกติดลมบนเรื่องพีชอินทรีย์ จนได้รับการรับรองเป็นเกษตรอินทรีย์จากกระทรวงเกษตร...”

(ชุมพล ดวงดีวงศ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ตุลาคม 2565)

จากบทสัมภาษณ์หมอชุมพล ดวงดีวงศ์ ข้าราชการบำนาญสังกัดสาธารณสุขอำเภอเถิน อดีตแพทย์ทางเลือก สังกัดสาธารณสุข ทำให้เห็นพลังความเข้มแข็งของคนในพื้นที่ตำบลแม่มอกที่ได้เห็นความสำคัญของหมอเมืองปราชญ์ด้านสมุนไพรมือเมืองค้ความรู้สึบทอดการดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพรรวมยังได้เป็นแกนหลักหนุนเสริมศักยภาพของหมอเมือง และยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนแม่มอกให้เป็น “แม่มอกแดนสมุนไพรมีเพชรน้ำเอก” ทั้งปราชญ์ผู้รู้ด้านสมุนไพรรวมทั้งแหล่งสมุนไพรรักษาอินทรีย์ และพื้นที่ขับเคลื่อนป่าชุมชนและสมุนไพรมอบล้อมด้วยป่าสมุนไพรมอบล้อมอยู่ในเขตป่าชุมชนและพื้นที่อุทยาน เพื่อลดโอกาสการใช้สารเคมีในอาหาร รวมทั้ง “ละ ลด เลิก สารพิษจากอาหารและสิ่งแวดล้อม” เพื่อเป็นตำบลต้นแบบด้านการจัดการตนเอง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า และมีการบริหารจัดการที่ดีด้านการดูแลสุขภาพ รวมทั้งขับเคลื่อนเศรษฐกิจในระดับองค์กรรวมของตำบล

จากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ก่อตั้งชมรมสมุนไพรมอบล้อม เพื่อเชื่อมโยงถึงการพัฒนาสูตรยาสมุนไพรมอบล้อมในตำบลแม่มอก นั้น นักวิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในส่วนผู้ร่วมบุกเบิกในพื้นที่ พบว่า นอกจาก หมอชุมพล ดวงดีวงศ์ ร่วมกับปราชญ์ในพื้นที่ในยุคนั้น และที่มียังชีวิตอยู่ เช่น คุณตาเบ็ง สิทธิเสนา ปัจจุบันอายุ 90 ปี มีเกสรณ์รัฐวุฒิ บำรุงศรี ปัจจุบันเปิดร้านขายยาอยู่ในอำเภอเถิน และสาธารณสุขอำเภอเถิน นายธนภัทร อยู่เจริญ ที่ได้ร่วมกับ

หมอชุมพล ดวงดีวงศ์ ในการพัฒนากลุ่มชมรมสมุนไพรแม่มอก ให้นำสมุนไพรในพื้นที่พัฒนาเป็นตำรับยาใช้ในการรักษาและจำหน่าย จนกระทั่งร่วมกันก่อตั้งสหกรณ์สมุนไพรแม่มอก (ขณะนี้หมอชุมพล เกษัชกรณัฐวุฒิ และนายธนภัทร (สธ.อำเภอเถิน) ไม่ได้อยู่ในกรรมการชุดนี้แล้ว) จนกระทั่งสหกรณ์สมุนไพรตำบลแม่มอกพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรแม่มอก และมีการดำเนินการเป็นรูปคณะกรรมการ และมีสมาชิกในตำบลแม่มอกที่ปลูกสมุนไพรอินทรีย์ และดำเนินการถึงปัจจุบัน

นักวิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ **เกษัชกรณัฐวุฒิ บำรุงศรี** และ **นายธนภัทร อยู่เจริญ** สาธารณสุขอำเภอเถิน เพื่อสืบค้นข้อมูลด้านองค์ความรู้สมุนไพรของพื้นที่ตำบลแม่มอก เกษัชกรณัฐวุฒิและนายธนภัทรได้ข้อมูลและแนวทางที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนกายภาพในพื้นที่ตำบลแม่มอก รวมทั้งยังให้ข้อมูลช่วงที่ทางหมอชุมพล ผู้เริ่มบุกเบิกชมรมสมุนไพรแม่มอก และร่วมโครงการกับนักวิจัยมหาวิทยาลัยมหิดล ในการสำรวจพืชสมุนไพรพื้นที่แม่มอก ขณะนั้น ปี พ.ศ.2544 การดำเนินโครงการได้พัฒนาตำรับยาเป็นเพียงยาสูตรเดียวสำหรับใช้ในพื้นที่และการจำหน่าย ส่วนหมอเมืองหรือปราชญ์ในพื้นที่ยังมีตำรับยาที่เป็นขนานที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งด้วยยาสมุนไพรที่มีในพื้นที่อีกมากมาย แต่ปราชญ์เหล่านั้นส่วนใหญ่เสียชีวิตไป คงเหลือรุ่นบุกเบิกเพียงไม่กี่คน เช่น **คุณตาเป็ง สิทธิเสนา** ที่ปัจจุบันอายุ 90 ปี ยังมีสุขภาพแข็งแรง ใช้ชีวิตด้วยความเรียบง่าย ชอบทำงานไร่ สวน และใช้สมุนไพรในการบำรุงรักษาสุขภาพ รวมทั้งไม่เครียด และยังเป็นปราชญ์ในพื้นที่ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับปลูกและใช้สมุนไพร ทั้งนี้ในด้านองค์ความรู้ตำรับยา เกษัชกรณัฐวุฒิ ได้ให้ความเห็นว่า

“...ในมุมมองเรื่องสมุนไพร จะมุ่งเน้นไปในทางภูมิปัญญาชุมชนมากกว่ารักษาทางการแพทย์หรือหยิบจับมาผลิตทางอุตสาหกรรม

ต้องพัฒนาให้มากกว่านี้ เนื่องจากยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับจากกลุ่มวิชาชีพด้านการแพทย์มากเท่าที่ควร ยกตัวอย่างเช่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพรกับร้านขายยาตั้งขายอยู่ที่ร้านขายยาจะเป็น 20 ต่อ 1 เพราะว่ายาสมุนไพรไม่ได้รักษาควบคุม ทุกโรคเหมือนยาแผนปัจจุบัน ดังนั้นเภสัชจึงเลือกจำหน่ายยาแผนปัจจุบันมากกว่า ยกเว้น ในกรณีที่สมุนไพรตัวนั้นมีความโดดเด่นเรื่องการรักษาอาการป่วยได้ดีกว่ายาแผนปัจจุบัน

การได้รับการยอมรับจากวิชาชีพแพทย์นั้น จะเน้นเรื่องผลงานวิจัยที่มีต่อมนุษย์มากกว่า ไม่ได้มองในแง่ของสารปนเปื้อน เช่น ขมิ้นชันและฟ้าทะลายโจรเป็นสมุนไพรที่มีผลการวิจัยจำนวนมาก ซึ่งขมิ้นชันและฟ้าทะลายโจรจะได้รับการยอมรับจากแผนยาปัจจุบัน ในส่วนของสมุนไพรชนิดอื่น ๆ ไม่มีผลงานวิจัยที่มีผลต่อการรักษาที่ได้รับ การยอมรับที่น้อยมาก แต่ประเด็นเรื่องของการผลิตสินค้าสมุนไพรจะได้รับความน่าเชื่อถือขึ้นอยู่กับที่โรงงานผลิตว่าทำให้น่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด ในส่วนของศิย์แมนใน พ.ศ.2544-2552 ที่สมุนไพรแม่หมอกเริ่มขึ้นประกอบไปด้วย หมอต่อ ผู้อำนวยการคุณหมอชุมพลและเภสัชกรณัฐฉิเป็นรุ่นแรก ซึ่งผู้อำนวยการให้การสนับสนุนการใช้สมุนไพร ในการรักษาในโรงพยาบาล เนื่องจากทีมคุณหมอได้ลาออกจากสมุนไพรแม่หมอกก็ทำให้เกิดจุดอ่อนเรื่องการพัฒนาและต่อยอดของสมุนไพรแม่หมอกขึ้นหลาย ๆ จุด

ในมุมมองเกี่ยวกับคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่รับรู้เรื่องสมุนไพรแม่หมอกเป็นไปในลักษณะที่ชุมชนใช้ชีวิตประจำวันในรูปแบบนี้มาเป็นจำนวนหลาย 10 ปีแล้ว จึงทำให้นักภาพในเรื่องของคนสมัยใหม่ที่จะเรียนรู้เรื่องสมุนไพรในรูปแบบไหน เพราะชุมชนก็สืบเนื่องและใช้ชีวิตในรูปแบบของตัวเองอยู่แล้ว ในพื้นที่แม่หมอกสมัยเมื่อก่อนมีการปลูกสมุนไพรและใช้รักษาในบ้านในหลังคาเรือนพื้นที่แม่หมอกจะทำการ

ปลูกขมิ้นชันและฟ้าทะลายโจรเป็นส่วนใหญ่ และหมอเมืองก่อนปี พ.ศ. 2542 แต่มีผลงานออกมาในปีพ.ศ 2544 ซึ่งสมุนไพรหมอเมืองให้สารและคุณภาพในการรักษามาก ด้วยจากความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจึงมีการทำสมุนไพรจากหมอเมืองมาสกัดและทำเป็นยาสมุนไพร หมอเมืองหรือปราชญ์ที่มีมาเนิ่นนานดังนี้ 1.กำนันมอย อินนวล (เสียชีวิตแล้ว) เชี่ยวชาญและเชื่อมั่นในสมุนไพรรักษาอาการเบื้องต้นก่อนนำส่งโรงพยาบาลเถิน และมีความรู้เรื่องพื้นที่ป่าชุมชน 2.ลุงจิว มีความเชี่ยวชาญรักษาโรคมะเร็ง 3.ลุงหนานคำ 4.ลุงเทือก เทือกจันคำ 5.ผู้ใหญ่ทวี (สนใจเรื่องสมุนไพรและจะนำไปปลูกในพื้นที่ชุมชน) 6.พ่อเป็ง สิทธิเสนา (สืบทอดจากสกุล อินนวล ม.7 ใช้สมุนไพรดองเหล้ากินเพื่ออายุยืน) 7.คุณศรีได้ซื้อที่ของ สปก.ปลูกหญ้าเลี้ยงวัว ควาย

พืชสมุนไพรที่นำมาทำยาที่ได้มีการสูญหายไปบ้างคือ ขี้เหล็ก (แดง) มีสรรพคุณช่วยผ่อนคลาย นอนหลับง่าย เมื่อสมัยก่อนมีการผลิตอยู่แต่ได้มีผลงานวิจัยออกมาว่าถ้าเป็นสมุนไพรเดี่ยวจะมีพืชต่อดับ แต่ทางสมุนไพรยังสนับสนุนให้รับประทานแบบสดปรุงอาหารทานเป็นเมนู แกงขี้เหล็ก ส่วนผสมก็จะมิ้มะเขือพวงและชะอม จะทำให้แกงรสชาติกลมกล่อมไม่ขมจนเกินไป ถ้าต้องการให้มีรสชาติหวานให้นำใบย่านางมาใส่เพิ่ม (นิยมทานในฤดูแล้ง) สมุนไพรที่อยากนำไปปลูกเพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน มีดังนี้ 1.ขี้เหล็ก (แดง) 2.มะเขือป้อม พันธุ์พื้นเมือง (ลูกเล็ก)

(ณัฐวุฒิ บำรุงศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤศจิกายน 2565)

ข้อค้นพบ ด้านองค์ความรู้ของหมอเมืองแม่มอก รวมทั้งศักยภาพทุนมนุษย์ (Human capital) จากการลงพื้นที่และสังเคราะห์ข้อมูล คือปราชญ์หรือหมอเมืองแม่มอก มีฐานรากเดิมจากภูมิปัญญาสมุนไพรที่สืบทอด

มาจากองค์ความรู้จากบรรพบุรุษ พัฒนาต่อยอดเป็นสมุนไพรใช้ในการรักษาโรคและการพัฒนาทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่าในพื้นที่ (area) หรือสถานที่ (location) ของแม่มอกแดนสมุนไพร (Maemok Herbal Valley) จึงทำให้เกิดคุณค่า (value) ความหมาย (meaning) ด้านองค์ความรู้สมุนไพรต่อชุมชน จึงกล่าวได้ว่าพื้นที่ตำบลแม่มอกเป็นฐานรากของการเรียนรู้ด้านสมุนไพรที่พื้นที่ควร “สืบเหง้า สาวผญาล้านนา” หรือ “สืบทอดสานต่อ ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของหมอมือแม่มอก” โดยหน่วยงานท้องถิ่น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องนำฐานความรู้เหล่านี้หนุนเสริมศักยภาพทุนมนุษย์ในพื้นที่และส่งเสริมการเรียนรู้ด้านคลังภูมิปัญญา รวมทั้งพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ปลูกแบบอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมที่ทันสมัย อันจะเป็นกลไกขับเคลื่อนด้วยพลังของชุมชนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ที่ต่างต้องสานสัมพันธ์และพัฒนาพื้นที่ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) ที่ต้องพัฒนาศักยภาพทุน 5 ด้าน ทั้งทุนทางสังคม (Social capital) ทุนทางกายภาพ (Physical Capital) ทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) และทุนทางการเงิน (Financial Capital) ของตำบลแม่มอกอย่างมีคุณค่า ความหมาย และเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและรองรับกระแสการดูแลสุขภาพที่เปลี่ยนแปลงในอนาคต

ภาพที่ 2.7 (นับจากบน) ภาพที่ 1-2 และ 3 ล่างซ้าย

นักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์เภสัชกรณัฐวุฒิ บำรุงศรี นายธนภัทร อ่ำเจริญ (สาธารณสุขอำเภอเถิน) ผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มสมุนไพรตำบลแม่ต๋อน ก่อนที่พัฒนาเป็นสหกรณ์สมุนไพรแม่ต๋อน ภาพที่ 4 ขวาล่างซ้าย นักวิจัยเข้าพบสาธารณสุขจังหวัดลำปาง เพื่อหารือแนวทางส่งเสริมศักยภาพ หมอเมืองให้ขึ้นทะเบียนหมอภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นการส่งเสริมศักยภาพทุนมนุษย์ในพื้นที่

2.3 กำเนียบหมอเมืองและปราชญ์ด้านสมุนไพรตำบลแม่ต๋อน

ในที่นี้ เพื่อให้ผู้อ่านและผู้สนใจรู้จักหมอเมืองแม่ต๋อนและปราชญ์ด้านสมุนไพรตำบลแม่ต๋อน เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ทั้งด้านการปลูก การใช้รักษาโรค รวมทั้งการใช้สมุนไพรบริโภคเพื่อความปลอดภัยด้านอาหาร (Food Safety) ตามแนวคิดการดูแลสุขภาพด้วยอาหารไม่แปรรูปหรือปรุงแต่งอาหาร (Whole food) หรือเลือกปรุงอาหารจากวัตถุดิบตามฤดูกาลในท้องถิ่นดังแผนภูมิแสดงรายชื่อและภาพทำเนียบหมอเมืองตำบลแม่ต๋อน ต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.1 รายชื่อหม่อมเมือง ตำบลแม่หมอก ที่มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรรักษาบ้าน และมีความรู้ด้านการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพ

<p>รักษ์ ปิงอิ อายุ 61 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับการรักษาแผล, ต้นที่อยู่ที่ 12 ม.9 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0833198154</p>	<p>พัด ดวงใจ อายุ 83 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับยาต้ม/ชงดื่ม พิษหลายโรคนุญ ตระไคร้ ข่า ที่อยู่ที่ 80 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>
<p>บัวกลาย นานเขียว อายุ 70 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพตีหรือยาสมุนไพรประคบ ที่อยู่ที่ 51 ม.5 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0884109062</p>	<p>มหา เครือชัยแก้ว อายุ 67 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับยาต้ม/สมุนไพรมะตูม/สั้วต่างๆ ที่อยู่ที่ 126 ม.6 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>
<p>บุญธรรม ปิมลือ อายุ 70 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับยาต้ม/ยาชงดื่ม (หญิงหลังคลอดลูกไปไฟ) ที่อยู่ที่ 12 ม.9 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0833198154</p>	<p>ทองหลั่น พิศทองคำ อายุ 54 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับการรักษาสมุนไพรรวมแต่ตัวรักษาทุกตัว ที่อยู่ที่ 120 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>
<p>นวล อินศรี อายุ 79 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับการทวงข้าว (ไครมเกิด) เรียกว่าใบเต็กแรกเกิด/นวลจับเส้น ที่อยู่ที่ 43 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>	<p>นันท์ ปิ่นใน อายุ 80 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพพิธีกรรมส่งเคราะห์/ส่งผี/ตำรับยาจากเป็บลา (ใบลาน)/ตำรับยารักษาสิ่วร ที่อยู่ที่ 29 ม.8 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0821829096</p>
<p>วงศ์มา อุ่นคำ อายุ 64 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับตาช้ำ/ขี้ผึ้ง/พิธีกรรมสมุนไพรรักษาขะเร็งเต้านม ที่อยู่ที่ 45 ม.6 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0843991406</p>	<p>สมจิตร ชุมภู อายุ 52 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพการบำบัดแบบโบราณ/ยาต้ม/ยาหมักกับวัตถุดิบ/เป็ชแดง/แมงป่องต้ม/หั่นเลือด ที่อยู่ที่ 19 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>
<p>หมื่น อินแก้ว อายุ 73 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับคาน้ำจืด/พิธีกรรมชุมชน การไหว้เจ้าประจำปี(ปีละครั้ง) ที่อยู่ที่ 10 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>	<p>วินัย อินสุวรรณ อายุ 56 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพการใช้สมุนไพรมัน/ไพร/กระชาย ที่อยู่ที่ 111 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0849485109</p>
<p>เอมอร หล้าฟองคำ อายุ 52 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพด้านการวาดผสมคละยาสมุนไพรรักษาแผลประคบ ที่อยู่ที่ 98 ม.2 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ -</p>	<p>มาลี สุวังค์ อายุ 62 ปี
ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรรักษาสุขภาพเกี่ยวกับยาทา ที่อยู่ที่ 65 ม.5 ต.แม่หมอก อ.เด่น จ.ลำปาง โทรศัพท์ 0972705045</p>

สมัย เทือกจันทน์ อายุ 70 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับยาสมุนไพรที่มีเบือง
มาจากตำรายาสมุนไพรจีนโบราณว่าด้วยตำรายา
จีน มุ่งเน้นการรักษาโรคเรื้อรัง
ที่อยู่ 3/1 ม.6 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

นฤนาถ เจริญชัยแก้ว อายุ 51 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับรางวัล
ยาสมุนไพรรักษาโรค
ที่อยู่ 117 ม.8 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ 0871723552

บุญคำ ป้อชมภู อายุ 62 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับยาพื้นบ้าน/แป็บาด
ที่อยู่ 73 ม.2 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ 0812864736

วีชราภรณ์ วงศ์ท่า อายุ 67 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับดอกส้ม/บาดน้ำบ/บาดหน้า
บาดคยกลิ่นเนื้อ
ที่อยู่ 28/1 ม.7 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

ทองคำวน แก้วเดช อายุ 80 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการปลูกและใช้สมุนไพร
ที่อยู่ 48 ม.2 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

ณัฐวุฒิ บำรุงศรี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เภสัชกร
ที่อยู่ 419 ม.4 ต.ล้อมแรด อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

ดวงจันทร์ ปัญญาสิทธิ อายุ 68 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการปลูกและใช้สมุนไพร
ที่อยู่ 66 ม.5 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

นายฉันทร์ ไชยสุนันท์ อายุ 71 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
หมอป่าพื้นบ้าน
ที่อยู่ 99 ม.6 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

เป็ง สิทธิเสนา อายุ 91 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการปลูกและใช้สมุนไพร
• ผู้ร่วมก่อตั้งชมรมสมุนไพร
ที่อยู่ 10 ม.7 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

ฉล้า โนบิง อายุ 60 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญการแป็บ/การเป็บ/การเลือกใช้สมุนไพร
• ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว พ.ศ.2545
ที่อยู่ 170 ม.3 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

บุษบาวรรณ เอ.ออลักสตัน อายุ 70 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เชี่ยวชาญอียาจีน
ที่อยู่ 99 ม.6 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

ชุมพล ดาวดวงดี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
แพทย์แผนไทย/สอนวาดแผนไทย/บาดน้ำไข
หมอลองแห้ง/ประคบร้อน/บาดน้ำไข/ชดเชยกลิ่น
ที่อยู่ 16 ม.8 ต.เวียงมอก อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

ธนภัทร ลุ่มเจริญ อายุ 49 ปี

ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพร
เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอเด่น
• ความถนัดกระบวนการผลิตยาสมุนไพร
ที่อยู่ 198/1 ม.10 ต.แม่เมาะ อ.เด่น จ.ลำปาง
โทรศัพท์ -

จากแผนภูมิทำเนียบหมอบเมืองแม่มอกข้างต้น ในที่นี้นักวิจัยได้นิยามหมอบเมืองในพื้นที่ตำบลแม่มอกตามความเชี่ยวชาญ ซึ่งมีทั้งผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร ผู้เชี่ยวชาญด้านการรักษา และผู้เชี่ยวชาญที่มีองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับการนำสมุนไพรไปใช้ คือ เกษัชกร แพทย์แผนไทย และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในตำบลแม่มอกที่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งชมรมสมุนไพรแม่มอก และมีส่วนขับเคลื่อนทั้งในงานวิจัยที่ผ่านมาและยังมีส่วนผลักดันให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์สมุนไพรตำบลแม่มอก ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็น **“วิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรแม่มอกจำกัด”** และมีสมาชิกในรูปแบบกลุ่มสหกรณ์ มีเงินปันผลจากการจำหน่ายยาสมุนไพร รวมทั้งมีภาครัฐ ภาคเอกชน ได้เข้ามาร่วมสนับสนุนในเชิงการวิจัยเชิงพื้นที่ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อสร้างอาชีพให้กับสมาชิก ทั้งนี้ในโครงการวิจัยการพัฒนาและขยายระบบสนับสนุน การทำงานเชิงพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง ที่ได้รับการสนับสนุนทุนอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริม ววน. และหน่วยบริหารและจัดการทุนด้าน การพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ประจำปี 2565 โดยเฉพาะโครงการย่อย **“การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอก เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley : แม่ มอกแดนสมุนไพร”** มีการดำเนินการพัฒนา 4 กิจกรรมหลัก ได้แก่ 1) กิจกรรมการยกระดับการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรแม่มอก จำกัด 2) กิจกรรมการปลูกพืชสมุนไพรและการยกระดับมาตรฐานสมุนไพรอินทรีย์ 3) กิจกรรมยกระดับการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรแม่มอกด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม 4) กิจกรรมการเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายและการตลาดดิจิทัล ซึ่งนับว่าในโครงการย่อยมีการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอกตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อยกระดับสมุนไพรพื้นที่ตำบลแม่มอก

ทั้งนี้ในเล่มชุดความรู้ โครงการสารานุกรมปัญญานามาพฤษยา สมุนไพรแม่มอก : แม่มอกแดนสมุนไพร ฉบับนี้ เป็นงานสังเคราะห์ เพื่อนำเสนอเฉพาะ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้วิจัยรับผิดชอบ คือ กิจกรรมที่ 6 “การสืบค้น สังเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยา และการรักษาของหมอพื้นบ้าน” อันจะมีสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการ เพื่อให้ชุมชน มหาวิทยาลัย นักวิจัย และผู้สนใจได้นำไปอ้างอิงและพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อศึกษาต่อยอดเพิ่มเติมจากผลการศึกษาครั้งนี้

2.4 การสืบทอดองค์ความรู้หมอเมืองแม่มอก ด้านการปลูกและการรักษาด้วยสมุนไพร

การสืบทอดองค์ความรู้หมอเมืองแม่มอก ด้านการปลูกและการรักษาด้วยสมุนไพร จากการลงพื้นที่ พบว่า ชุมชนแม่มอกในแต่ละครัวเรือนต่าง ปลูกพืชสมุนไพรไว้ติดบ้าน เพื่อใช้ประกอบอาหารและเพื่อใช้เป็นพืชสมุนไพร สำหรับรักษาโรคทั่วไป และบางหลังคาเรือนยังเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรแม่มอก จำกัด จึงมีการเก็บเกี่ยวสมุนไพร ที่ปลูกส่งให้กับสหกรณ์เพื่อผลิตยาตามสูตรของสหกรณ์ จากการลงพื้นที่ เก็บข้อมูลการปลูกและการรักษาสุขภาพของชุมชนแม่มอกด้วยสมุนไพร ในประเด็นนี้ขอแบ่งอธิบายการปลูกพืชสมุนไพรของชุมชน และการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย ดังนี้

2.4.1 การปลูกพืชสมุนไพร

การปลูกพืชสมุนไพรของชุมชนแม่มอก ตามการดำเนินกิจกรรม ในโครงการย่อย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอก เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดล แก้วจัน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” กิจกรรม

การวางแผนการปลูกพืชสมุนไพร และการยกระดับมาตรฐานพืชสมุนไพรอินทรีย์ โดยมีเป้าหมาย 5 ข้อ ดังนี้

- 1) สำรวจและจัดทำฐานข้อมูลการปลูกพืชสมุนไพรของเกษตรกร ผู้ปลูกสมุนไพรตำบลแม่มอก ขยายผลระดับอำเภอ
- 2) การทำปฏิทินสมุนไพร 12 เดือน การวางแผนการปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิต การจัด Zoning พื้นที่การเพาะปลูกพืชสมุนไพรอินทรีย์
- 3) การตรวจรับรองมาตรฐานแปลงปลูกพืชสมุนไพรอินทรีย์ GAP, PGS และการตรวจคุณภาพดิน
- 4) ส่งเสริมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยมูลไส้เดือนดิน การผลิตน้ำหมักชีวภาพ เพื่อใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายเพื่อสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ของคนในชุมชน
- 5) สรุปลงและถอดบทเรียนการจัดการต้นน้ำ การวางแผนการปลูกพืชสมุนไพร การจัด Zoning พื้นที่ปลูก การตรวจรับรองมาตรฐานอินทรีย์ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรตำบลแม่มอก เพื่อยกระดับเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาความยากจน

การดำเนินกิจกรรมตามโครงการย่อยดังกล่าว เริ่มจากสำรวจเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรของเกษตรกรตำบลแม่มอก เพื่อจัดทำฐานข้อมูล การปลูกพืชสมุนไพร เพื่อขยายผลระดับอำเภอเถิน โดยใช้แบบสอบถามจากโครงการวิจัยสอบถามข้อมูลสมาชิกกลุ่ม “วิสาหกิจชุมชนสหกรณ์ การเกษตรสมุนไพรแม่มอก จำกัด” และ “เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ การพัฒนาศูนย์ศักยภาพการผลิตพืชสมุนไพรในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดลำปาง” ประจำปี พ.ศ.2565 โดยมีนักวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และสำนักงาน การปฏิรูปที่ดินจังหวัดลำปาง (ส.ป.ก. ลำปาง) ร่วมดำเนินกิจกรรม การเก็บข้อมูลเกษตรกรเก็บจากกลุ่มที่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรแม่มอก จำกัด มีคนจนเป้าหมายจำนวน

343 คน และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการการพัฒนาศูนย์ศักยภาพการผลิตพืชสมุนไพร ในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดลำปาง จำนวน 120 คน รวมทั้งสิ้น 463 ราย สรุปข้อมูล ดังนี้

1. เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยมีเพศหญิง จำนวน 192 ราย คิดเป็นร้อยละ 41 และเพศชาย จำนวน 82 ราย คิดเป็นร้อยละ 18 แบ่งอายุของเกษตรกรออกเป็น 5 ช่วงอายุ เรียงลำดับจำนวนเกษตรกรจากมากไปหาน้อย ดังนี้ (1) อายุระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 89 ราย คิดเป็นร้อยละ 15 (2) อายุระหว่าง 61-70 ปี จำนวน 63 ราย คิดเป็นร้อยละ 14 (3) อายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 50 ราย คิดเป็นร้อยละ 11 (4) อายุระหว่าง 71-80 ปี จำนวน 32 ราย คิดเป็นร้อยละ 7 และ (5) อายุระหว่าง 31-40 ปี จำนวน 15 ราย คิดเป็นร้อยละ 3 ตามลำดับ

2. เมื่อวิเคราะห์รายละเอียดของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรดังกล่าวเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร 4 หน่วยงาน คือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรในเขตปฏิรูปที่ดินตำบลแม่มอก จำนวน 188 ราย คิดเป็นร้อยละ 41 เป็นสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร จำนวน 106 ราย คิดเป็นร้อยละ 23 เป็นสมาชิกสหกรณ์เพื่อการเกษตรสมุนไพรตำบลแม่มอก จำนวน 86 ราย คิดเป็นร้อยละ 19 และเป็นสมาชิกแปลงใหญ่สมุนไพรตำบลแม่มอก จำนวน 12 ราย คิดเป็นร้อยละ 3 ตามลำดับ

3. ข้อมูลการปลูกสมุนไพรของกลุ่มเกษตรกร พื้นที่ตำบลแม่มอก วิเคราะห์จากการตอบแบบสอบถามของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ จำนวนทั้งสิ้น 343 ราย พบว่า เกษตรกรที่ปลูกสมุนไพรเพื่อใช้ในครัวเรือน มีจำนวน 128 ราย คิดเป็นร้อยละ 28 เกษตรกรที่ปลูกสมุนไพรเพื่อจำหน่าย มีจำนวน 53 ราย คิดเป็นร้อยละ 11 ส่วนสมุนไพรที่ปลูกเพื่อจำหน่าย พบ 7 รายการ คือ (1) ปลูกขมิ้น จำนวน 114 ราย คิดเป็นร้อยละ 25 (2) ปลูกตะไคร้ จำนวน 34 ราย คิดเป็นร้อยละ 22 (3) ปลูกข่าและไพล จำนวน 75 ราย คิดเป็น ร้อยละ 16 (4) ปลูกขิง จำนวน 68 ราย คิดเป็นร้อยละ 15

(5) ปลุกฟ้าทะลายโจร จำนวน 34 ราย คิดเป็นร้อยละ 7 (6) ปลุกกระชายดำ และกระชายขาว จำนวน 10 ราย คิดเป็นร้อยละ 2 และ (7) ปลุกมะกรูด จำนวน 6 ราย คิดเป็นร้อยละ 1 ตามลำดับ

การปลูกพืชสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่หมอก พบว่า ส่วนใหญ่ปลุก พืชสมุนไพรไว้รับประทานและใช้เป็นยารักษาอาการเจ็บป่วย ที่มีอาการเล็กน้อย ทั้งนี้มีการปลูกแบบผสมผสานในพื้นที่ว่างเปล่า พืชสมุนไพรที่ปลูก เช่น ข่า ตะไคร้ ขมิ้น กะเพรา โหระพา ชিং สะพลู มะกรูด ฟ้าทะลายโจร ฯลฯ การปลูกพืชสมุนไพรได้อาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติและ น้ำประปาของหมู่บ้าน ทั้งนี้พื้นที่ให้ความสำคัญต่อการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในการ ปลูกพืชสมุนไพร และมีการปลูกแบบไม่ใช้ปุ๋ย โดยให้พืชสมุนไพรโตตาม ธรรมชาติ ข้อสังเกตที่พบ คือ เกษตรกรไม่ใช้ยาฆ่าแมลงกับพืชสมุนไพร เลือกลงใช้สารชีวภัณฑ์ เช่น น้ำหมักชีวภาพ บางรายใช้วิธีการในการดูแลและ ป้องกันการปลูกพืชสมุนไพร และเมื่อพิจารณาพื้นที่ของเกษตรกรตามการ รับรองมาตรฐาน GAP (Good Agriculture Practices) หรือแนวทางในการ ทำการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีตรงตามมาตรฐานที่กำหนด พบว่า มีพื้นที่ของเกษตรกร จำนวน 16 ราย ผ่านการรับรองมาตรฐาน PGS และอีกจำนวน 15 ราย ได้รับรองมาตรฐาน Organic และมาตรฐาน GMP ส่วนที่เหลือยังไม่ได้เข้าสู่กระบวนการตรวจรับรองมาตรฐาน ทั้งนี้ข้อมูล ในพื้นที่จากการดำเนินโครงการวิจัย พบว่า หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามา สนับสนุนเกษตรกรพื้นที่ตำบลแม่หมอก โดยเสริมความรู้ด้านสมุนไพร เพื่อยกระดับการปลูกพืชสมุนไพรและส่งเสริมอาชีพให้กับเกษตรกร แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ในชุมชนมองว่าการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมเพื่อยกระดับ ตามที่ภาครัฐส่งเสริมทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เช่น ค่าเดินทาง ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ และองค์ความรู้ด้านการปลูกพืชสมุนไพรของเกษตรกร พบว่า เป็นการรับรู้ และส่งต่อความรู้จากรุ่นสู่รุ่น โดยยังไม่ปรากฏว่ามีการใช้ฐานความรู้ตาม กระบวนการวิชาการอย่างเป็นระบบ

2.4.2 การรักษาอาการด้วยสมุนไพร

จากองค์ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรและการปลูกพืชสมุนไพรของชุมชนตำบลแม่หมอก เพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ด้วยสมุนไพรนั้น ในชุมชนมีการใช้สมุนไพรที่ปลูกเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของตนเอง และปัจจุบันชุมชนยังมีการเลือกใช้สมุนไพรแทนการใช้ยาเคมี ดังสรุปจากการจัดเวทีถอดบทเรียนการสืบทอดภูมิปัญญาหมอเมืองแม่หมอก ดังนี้

2.4.2.1 การปลูกพืช-สมุนไพร เพื่อการใช้สมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยจากภูมิปัญญาสืบทอดมาจากข้อมูลสรุปจากเวทีถอดบทเรียนของกิจกรรมสืบทอดภูมิปัญญาหมอเมืองแม่หมอก เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2566 ตัวแทนหมอเมืองแม่หมอกที่เข้าร่วมกิจกรรม กล่าวโดยสรุปว่า พื้นที่ตำบลแม่หมอกมีการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อใช้ในการดูแล รักษา อาการเจ็บป่วย และดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ดังนี้ มีที่ปลูกใช้ในครัวเรือน คือ **ว่านน้ำ** (คาจุมจี : ภาษาถิ่น) **ควาตอง** **กระเพรา** **ส้มจิ้น** **มะเกลือ** และ**มี** **ต้นนนม** (ต้นตานนม ใช้ต้มน้ำดื่ม สำหรับแม่หลังคลอด เพื่อขับน้ำนมให้ลูกดื่ม รวมทั้งต้มให้สัตว์เลี้ยงหากออกลูกแล้วไม่มีน้ำนม ถ้าได้ต้มน้ำดื่มจากต้นตานนมจะทำให้มีน้ำนมให้ลูก ๆ) ส่วนสมุนไพรที่หายากในพื้นที่ที่อดีตตำรับยาต่าง ๆ มีระบู่ ไร่และหมอเมืองต่างเห็นว่าควรส่งเสริมการปลูก ได้แก่ **ดอกเกลือ** **ดอกสะบันงา** (สำหรับใช้แก้เจ็บหลัง เจ็บท้อง) **หญ้าจุมจี** (สำหรับแก้ร้อนใน) **หญ้าหนอนตาย** (แก้ไข้หนาวสั่น) ดังนั้น หากในพื้นที่อนุรักษ์การปลูกและพัฒนาโดยสกัดสมุนไพรใช้เป็นยารักษาสุขภาพก็จะทำให้เป็นการใช้สมุนไพรได้หลากหลาย และยังพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้กลุ่มตำบลแม่หมอกให้เป็นตำบลแห่งแดนสมุนไพรตามโครงการได้วางไว้

2.4.2.2 การใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วย หมอเมืองแม่หมอกได้ให้ข้อมูลว่า ปัจจุบันในพื้นที่คงใช้สมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย ดังนี้

- ใช้ตะไคร้ กะเพรา ชงดื่มแก้เจ็บคอ
- ใช้ใบพลู ตับหมาก เคี้ยวแก้เลือดออกตามไรฟัน
- ใช้มะนาว ผสมน้ำตาล บีบ ชง กับน้ำอุ่นดื่ม
แก้อาการเจ็บคอ
- ใช้ใบพลู ผิวมะกรูด เป็นยาต้มแก้เป็นลมวิงเวียน
ศีรษะ
- ใช้ผิวไม้ไผ่ ขูดผิว ห้ามเลือดเวลามีแผล
- ใช้มะค่าหัด ผนกับหินโปะแผลเวลามีแผล

2.4.2.3 ม่อนดอย/ห้วย/ถ้ำ แดนสมุนไพรในตำบลแม่มอก

หมอมือเมืองแม่มอก ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ป่าของแต่ละหมู่บ้านในตำบลแม่มอก ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของสมุนไพร ทั้งนี้หมอมือเมืองบางคนยังเล่าว่าตอนวัยหนุ่มได้มีโอกาสเข้าป่าหาสมุนไพรเรียนรู้จากพ่อแม่หรือพ่อหมอมือ และได้เรียนรู้ด้านการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยของตนเองและเมื่อได้ใช้สมุนไพรตามคำแนะนำของปราชญ์ ทำให้ได้ประสบการณ์และรู้จักแหล่งสมุนไพรรวมทั้งเข้าใจธรรมชาติของสมุนไพรแต่ละชนิด ความรู้เหล่านี้จึงติดตัวถึงปัจจุบัน พื้นที่ตำบลแม่มอกมีความสมบูรณ์ทางกายภาพ พื้นที่มีม่อนดอยและชื่อเรียกม่อนดอยแต่ละม่อนที่เป็นแหล่งทรัพยากรของหมอมือเมืองที่อาศัยเก็บเกี่ยวสมุนไพรใช้ในการรักษาเวลาเจ็บป่วย และเพื่อการอธิบายตามตำราหมอมือเมืองรักษาผู้ป่วยที่เข้ามาขอคำแนะนำกับหมอมือเมืองเพื่อรักษาอาการ ดังนี้

- ม่อนแป๊ะแป๊ะ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 มีสมุนไพรที่สำคัญในพื้นที่ คือ “หัวข้าวเย็น”
- ห้วยบโอบ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 มีสมุนไพรที่สำคัญในพื้นที่ คือ ข่า ขมิ้น
- ม่อนสามปี ตั้งอยู่หมู่ที่ 6

- ห้วยสะเปอะ
- ห้วยผากัน
- ม่อนดอกเอื้อง ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 มีสมุนไพรที่สำคัญ คือ กระชาย
- ม่อนสันกับข้าง มีสมุนไพรที่สำคัญ คือ กระชายแดง
- ดอยหัวข้าง มีสมุนไพรที่สำคัญ คือ จะคำน / สบู่เลือด / รวงเย็น / โดไม่รู้ล้ม
- ห้วยกอก มีสมุนไพรที่สำคัญ คือ มะขามเครือ
- ห้วยต้นผึ้ง มีสมุนไพรที่สำคัญ คือ ห้วยยาข้าวเย็น
- ถ้ำสันป่าต่าง เป็นสถานที่เชื่อมโยงสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอก

ในพื้นที่ตำบลแม่มอก ยังเป็นเขตติดต่อกับตำบลใกล้เคียงที่ยังมีหมอเมือง และภูมิปัญญาด้านหมอเมืองในพื้นที่ เช่น ตำบลล้อมแรด มีหมอเมืองที่ใช้สมุนไพรรักษาโรคสัตว์ คือ นางจันทร์แก้ว นางฟองจันทร์ ในตำบลแม่วะ มีหมอเมืองที่มีองค์ความรู้สมุนไพรในการนวดน้ำมันงา คือ พ่อเสน่ห์ เมืองมูล และในตำบลแม่ปะ มีหมอเมืองที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพร คือ นางสุณี แซ่คำ และในการสืบทอดส่วนใหญ่ หมอเมืองที่มีลูกหลานเน้นการสืบทอดองค์ความรู้จากครูที่ร่ำเรียนมาสู่รุ่นต่อรุ่น และในการรับเป็นศิษย์จะมีค่าชันครู 108 บาท และเครื่องบูชาครูตามธรรมเนียมของล้านนา กล่าวได้ว่าตำบลแม่มอก เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาสมุนไพรจากหมอเมืองแม่มอกที่เข้าใจสมุนไพร แต่ละชนิดตั้งแต่การเพาะปลูก การใช้เพื่อเป็นอาหารและยาสำหรับรักษาอาการเจ็บป่วย และในตำบลใกล้เคียงยังมีหมอเมืองที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพรในการดูแลสุขภาพ อัมภเวถินจึงเป็นอำเภอที่มีทุนทางมนุษย์ทุนทางกายภาพ ทุนทางธรรมชาติ และทุนทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนด้วยชุมชนเรียนรู้และพัฒนาพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

แม่ดอกแดนสมุนไพร

“ทุนธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม”

มุ่งจัดความยากจนให้หลุดพ้น
อีกสี่คั่นหมอเมืองประเทืองถิ่น
ตามรอยสมุนไพรในแดนดิน
มิสูญสิ้นภูมิปัญญาค่าควรเมือง

ตอนที่ 3

นามาพฤกษาสมุนไพรร : แม่มอก

ตอนที่ 3 เสนอผลการสืบค้นและสังเคราะห์ความหลากหลายของนามาพฤกษาสมุนไพรรในพื้นที่ตำบลแม่มอก 8 ประเด็น ได้แก่ 1) รายชื่อสมุนไพรรพื้นที่แม่มอกและตำรับยาเดี่ยว 2) รายชื่อสมุนไพรรพื้นที่แม่มอกและตำรับยาขนาน 3) ตัวอย่างตำรับยาจากพืช : บ้านพ่อนันท์ ปันโน 4) เกร็ดความรู้และความเชื่อด้านสมุนไพรรในพื้นที่แม่มอก 5) ตามรอยศึกษาภูมิปัญญาการรักษาและการปลูกสมุนไพรรจากหมอเมืองแม่มอก 6) การขับเคลื่อนพลังชุมชนเพื่อสานต่อภูมิปัญญาพื้นที่แม่มอก 7) แนวทางการสนับสนุนจากส่วนกลางเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านสมุนไพรรพื้นที่แม่มอก และ 8) การสนับสนุนเพื่อยกระดับสู่การพัฒนาเทคโนโลยี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 รายชื่อสมุนไพรพื้นที่แม่มอก

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ว่านข้าวใหม่
ชื่อภาษาไทยกลาง : ใบเตย
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Pandanus amaryllifolius* Roxb
ชื่อสามัญ : Pandanus Pal, Fragrant Pandan, Pandomwangi
วงศ์ : Pandanaceae
สรรพคุณ : ใบใช้บำรุงหัวใจ และใช้ผสมในตำรับยา

ชื่อท้องถิ่น : หญ้าหิยุ่ม
ชื่อภาษาไทยกลาง : หญ้ารีแพร์
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Centotheca lappacea* (L.) Desv.
ชื่อสามัญ : Barbed grass
วงศ์ : Poaceae
สรรพคุณ : แก้ตาเจ็บ ขับลม ตาแดง รักษาระบบทางเดินหายใจติดเชื้อ

ชื่อท้องถิ่น : โสมไทย
ชื่อภาษาไทยกลาง : โสมไทย
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Talinum paniculatum* (Jacq.) Gaerth.
ชื่อสามัญ : Fame Flower, Ceylon Spinach, Sweetheart, Surinam Purslane
วงศ์ : Talinaceae
สรรพคุณ : บำรุงธาตุ บำรุงร่างกาย แก้อาการวิงเวียนศีรษะ เป็นยาแก้ศีรษะ มีไข้ เป็นยาบำรุงปอดและทำให้

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

	<p>ปอดชุ่มชื้น แก้ปัสสาวะขัด แก้ประจำเดือนมาผิดปกติ ช่วยบำรุงม้าม เป็นยาบำรุงน้ำนมของสตรี บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง แก้อาการอ่อนเพลีย ด้วยการนำเหง้ามาดองกับเหล้ากิน</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ลิงลาว เอื้องแลว, นางแลว, นางลาว, ดีกั้ง ชื่อภาษาไทยกลาง : ลิงลาว ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Aspidistra sutepensis</i> K. Larsen ชื่อสามัญ : Torch ginger วงศ์ : Asparagaceae สรรพคุณ : บรรเทาอาการเจ็บหลัง เจ็บเอว</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ดีหมี/ดีกะทิง ชื่อภาษาไทยกลาง : ดีหมี ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Acalypha spiciflora</i> Burm.f. ชื่อสามัญ : Cleidion speciflorum Merr. วงศ์ : Euphorbiaceae สรรพคุณ : แก้ผื่นคัน แก้ปวดท้อง แก้อาการร้อนใน ตัวร้อน ช่วยดับพิษไข้ ช่วยขับเหงื่อ แก้อาการปวดศีรษะ เป็นยาระบาย</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : หญ้าเอ็นยืด

ชื่อภาษาไทยกลาง : ผักกาดน้ำ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Plantago major* L.

ชื่อสามัญ : Common Plantago, Greater plantain, Waybread

วงศ์ : Plantaginaceae

สรรพคุณ : รสหวานเย็น เป็นยาเย็น ใช้ขับปัสสาวะ ดับพิษร้อน แก้อ่อนภายใน ทั้งต้นต้มกับน้ำตาลกรวด ดื่มแก้ร้อนในและเจ็บคอ แก้นิว แก้อั้ว แก้อ้นองใน แก้อัมโรค แก้อทางเดินปัสสาวะอักเสบ แก้อปัสสาวะเป็นเลือด แก้อปัสสาวะขุ่น แก้อท้องร่วง แก้อฝี ตำและพอกบรรเทาอาการผิวหนังอักเสบ แก้อแผลเรื้อรัง แก้อพิษแมลงกัดต่อย แก้อคันจากการแพ้พิษ แก้อชอบตาเป็นเม็ดบวม

ชื่อท้องถิ่น : หน้าแฉะ

ชื่อภาษาไทยกลาง : รางจืด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Thunbergia laurifolia* Lindl.

ชื่อสามัญ : Laurel clockvine, Blue trumpet vine.

วงศ์ : Acanthaceae

สรรพคุณ : แก้อไข้ แก้อพิษ เป็นยาถอนพิษ กระทุ้งพิษไข้ หัวแก้อร้อนในกระหายน้ำ แก้อพิษร้อนทั้งปวง

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ใบตองตึง

ชื่อภาษาไทยกลาง : พลวง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Dipterocarpus tuberculatus* Roxb.

ชื่อสามัญ : Gurjan, Pluang

วงศ์ : Dipterocarpaceae

สรรพคุณ ห้ามหนอง สมานแผล ทาแผลเน่าเปื่อย แผลมีหนอง แผลโรครื้อน แก้โรคหนองใน น้ำมันยางผสมกับเมล็ดกุฉ่ายหรือกุยช่าย (*Allium tuberosum* Roxb.) คั่วให้เกรียม บดให้ละเอียด ใช้อุดฟัน แก้ฟันผุ นำน้ำมันยาง 1 ส่วน ผสมกับแอลกอฮอล์ 2 ส่วน กินเป็นยาขับปัสสาวะ แก้แผลในทางเดินปัสสาวะ แก้มดกิด(โรครະດູຂາວ) จิบเป็นยาขับเสมหะ

ชื่อท้องถิ่น : ว่านกาบหอย/ดอกแผ่นดินเย็น

ชื่อภาษาไทยกลาง : ว่านกาบหอย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Tradescantia spathacea* Swartz.

ชื่อสามัญ : Boat-lily, Oyster Lily, Oyster Plant, White-flowered Tradescantia

วงศ์ : Commelinaceae

สรรพคุณ แก้อ่อนใน กระหายน้ำ แก้ไอ อาเจียนเป็นโลหิต แก้ฟกช้ำภายใน เนื่องจากพลัดตกจากที่สูงหรือหกล้มฟาดถูกของแข็ง แก้บิด ถ่ายเป็นเลือด แก้ปัสสาวะเป็นเลือด

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพร

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : เขียงหัวหม้า
ชื่อภาษาไทยกลาง : -
ชื่อวิทยาศาสตร์ : -
ชื่อสามัญ : -
วงศ์ : -
สรรพคุณ เป็นยาแก้โรคป่าโหก ถ่ายยาก

ชื่อท้องถิ่น : วานอ้อยช้าง
ชื่อภาษาไทยกลาง : หนุมานประสาน กาย
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Schefflera leucantha* R. Vig
ชื่อสามัญ : Edible-stemmed Vine
วงศ์ : Araliaceae
สรรพคุณ : รักษาโรคหืด โรคแพ้อากาศ ชับเสมหะ
โรคหลอดลมอักเสบ วัณโรคปอด แก้อาเจียนเป็น
เลือด ตำพอกแผลห้ามเลือด ห้ามเลือด

ชื่อท้องถิ่น : จุ่มจาลิง/เครือเขาฮอด/จุงจิง
ชื่อภาษาไทยกลาง : บอระเพ็ด/เจตมูล-
ยาน/เถาหัวด้วน
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Tinospora crispa* L. Miers ex
Hook.f. & Thoms
ชื่อสามัญ : Heart-Leaved Moonseed
วงศ์ : Menispermaceae
สรรพคุณ : ราก ต้น และ เถา มีสรรพคุณแก้ไข้ทุกชนิด
ขับน้ำย่อยอาหาร แก้กษะหายน้ำ ปวดเมื่อยร่างกาย

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

	<p>เป็นอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง เจริญอาหารใบมีสรรพคุณ พอกปิดฝี แก้ฟกบวม แก้ปวดแสบปวดร้อน ลดความร้อน แก้ปวดฟัน ขับพยาธิ ดอก มีสรรพคุณขับพยาธิ ผลและลูก มีสรรพคุณ แก้ไข้ ขับเสมหะ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ต้นฮากกล้วย ชื่อภาษาไทยกลาง : ต้นกระสัง ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Peperomia pellucida</i> L. Humb., Bonpl & Kunth ชื่อสามัญ : Peperomia, Shiny leaf วงศ์ : <i>Piperaceae</i> สรรพคุณ : ผักกระสังมีฤทธิ์ต้านมะเร็ง เชื่อแบบที่เรีย ด้านการอักเสบ แก้อาการปวด ผักกระสังมีฤทธิ์เสริมสร้าง และซ่อมแซมกระดูกส่วนที่สึกหรอ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : เหงือกปลาหมอ ชื่อภาษาไทยกลาง : จะเกร็ง/อีเกร็ง/เหงือกปลาหมอน้ำเงิน ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Acanthus ebracteatus</i> Vahl. ชื่อสามัญ : Sea holly วงศ์ : <i>Acanthaceae</i> สรรพคุณ : แก้โรคกระเพาะ ขับเลือด รักษาแผลฝีหนอง แก้พิษไข้หัว แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน ตำพอก ปิดหัวฝี แผลเรื้อรัง ยาแก้โรคงูสวัด</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ผักไผ่

ชื่อภาษาไทยกลาง : ผักแพว

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Polygonum odoratum* Lour.

ชื่อสามัญ : Vietnamese coriander

วงศ์ : Polygonaceae

สรรพคุณ : แก้กิดสีดวง แก้ก้องมาน แก้กะเพาะอาหาร
พิการ ใบกินเป็นยาขับลมขึ้นเบื้องบน ดอกใช้เป็นยาขับเหงื่อ
แก้เลือดคั่งขึ้น แก้ก้องอืด ท้องเฟ้อ

ชื่อท้องถิ่น : หอมด่วนหลวง/หอมด่วนหูเสือ

ชื่อภาษาไทยกลาง : หูเสือ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Plectranthus amboinicus* (Lour.)
Spreng.

ชื่อสามัญ : Indian borage, Country borage, Broad-
leaved thyme, Cuban oregano, French thyme,
Indian borage, Mexican mint, Mother of herbs,
Spanish thyme

วงศ์ : Lamiaceae

สรรพคุณ : แก้ฝีในหู แก้ปวดหู พิษฝีในหู หนูน้ำหนวก
แก้ก้องอืด แก้กัหวัด ในเด็ก แก้กโรคหืด แก้อิเรื้อรัง
หืดหอบ แก้ปวดท้อง อาหารไม่ย่อย แก้ปวด ลดไข้
แก้แมงป่องต่อย ตะขาบกัด แก้กิด รักษาแผลไฟไหม้
น้ำร้อนลวก รักษาอาการบวม แก้ปวดข้อ ขี้เทาห้ามเลือด
แก้หวัดคัดจมูก

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้นม่วง, ว่านม่วง

ชื่อภาษาไทยกลาง : ขมิ้นขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma mangga* Valetton & Zijp

ชื่อสามัญ : Mango ginger

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : รักษาแผลในลำไส้ ท้องอืดท้องเฟ้อ ช่วยเจริญอาหาร ขับเสมหะ รักษาโรคผิวหนัง บำรุงธาตุ ขับปัสสาวะ

ชื่อท้องถิ่น : คาวตอง

ชื่อภาษาไทยกลาง : พลุคาว/คาวทอง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Houttuynia cordata* Thunb.

ชื่อสามัญ : Houttuynia, Chameleon plant, Tricolor houttuynia, Lizard tail, Bishop's weed, Chameleon plant, Fishwort

วงศ์ : Saururaceae

สรรพคุณ : ขับปัสสาวะ แก้บวมน้ำ ฝีบวมอักเสบ ปอดอักเสบ หลอดลมอักเสบ ไอ บิด โรคติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ หูชั้นกลางอักเสบ ริดสีดวงทวาร พอกฝี บวมอักเสบ บาดแผล โรคผิวหนัง งูพิษกัด ขับพยาธิ แก้ไข้ อาหารไม่ย่อย ท้องเสียออกหัด

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ผักปุนก/ผักปูลิง
ชื่อภาษาไทยกลาง : ชะพลู/ซ่าพลู
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper sarmentosum* Roxb.
ชื่อสามัญ : Wildbetel Leafbush
วงศ์ : Piperaceae
สรรพคุณ : รักษาโรคหืด แก้บิด ขับเสมหะ บำรุงธาตุ
แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ขับลม แก้บิด แก้เสมหะ รักษา
โรคเบาหวาน

ชื่อท้องถิ่น : หญ้าห้วนหด /หญ้าปักกิ่งจู้กง
ชื่อภาษาไทยกลาง : -
ชื่อวิทยาศาสตร์ : -
ชื่อสามัญ : -
วงศ์ : -
สรรพคุณ - รักษาอาการผื่นคัน

ชื่อท้องถิ่น : คำพอง/หนาดหลวง
ชื่อภาษาไทยกลาง : ผักชีช้าง/พิมเสน
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Pogostemon cablin* (Blanco) Benth
ชื่อสามัญ : Patchouli, Patchoulli, Patchouly
วงศ์ : Lamiaceae หรือ Labiatae
สรรพคุณ : ถอนพิษร้อน แก้ไข้ทุกชนิด ทำให้ความร้อน
ในร่างกายลดลง ผสมในยาเขียวและยาหอม แก้ลม บำรุง
หัวใจ

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : บ่แคว้ง/บ่แคว้งขม/บ่แคว้งคม/บ่แคว้งดำ

ชื่อภาษาไทยกลาง : มะแว้งต้น

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Solanum indicum* L.

ชื่อสามัญ : Sparrow's Brinjal, Indian nightshade

วงศ์ : Solanaceae

สรรพคุณ : แก้ไอ ขับเสมหะ แก้ปวดฟัน แก้ไช้นัส ขับลม

แก้ปวดหัว ปวดบวมอักเสบ รักษาต่อมทอนซิลอักเสบ ต่อมน้ำเหลืองอักเสบ

ปวดกระเพาะ แก้ฟกช้ำดำเขียว

แก้โรคเบาหวาน ละลายก้อนนิ่ว แก้ไข้สารพัดพิษ ช่วยเจริญ

อาหาร ลดน้ำตาลในเลือดได้บ้าง ขับปัสสาวะ บำรุงน้ำดี

แก้คัน รักษา วัณโรค แก้กูกเสียด ขับลม แก้ท้องอืดเพื่อ

ขับพยาธิ

ชื่อท้องถิ่น : ต้นตาดันยาย ปายี่ เส่าयी เปื่อยี่ ปือื่อ

ชื่อภาษาไทยกลาง : สัก

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Tectona grandis* Linn.f.

ชื่อสามัญ : Teak

วงศ์ : Verbenaceae

ประโยชน์ ไม้สักให้เนื้อไม้ทนทาน สวยงาม ใช้ในการ

ก่อสร้างบ้านเรือนต่อเรือ รถ แกะสลัก เครื่องมือกลกรรม

ลักษณะเนื้อไม้สีเหลืองถึงสีน้ำตาล มักมีเส้นสีแก่แทรก

เลื้อยเสกบดแต่งชักเงาได้ง่ายและดีมาก แมลงไม่ชอบ

กัดแทะ

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ปูเลย

ชื่อภาษาไทยกลาง : ไพล

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber montanum* (Koenig.) Link
ex Dietr.

ชื่อพ้อง : *Zingiber cassumunar* Roxb.

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ :

เหง้า - เป็นยาแก้ท้องขึ้น ท้องอืดเพื่อ ขับลม แก้บิด
ท้องเดิน ขับประจำเดือนสตรี ทาแก้ฟกบวม แก้ผื่นคัน
เป็นยารักษาหิด เป็นยากันเล็บถอด ใช้ต้มน้ำอาบ
หลังคลอด

น้ำคั้นจากเหง้า - รักษาอาการเคล็ดขัดยอก ฟกบวม แผลง
ซ้ำเมื่อย

หัว - ช่วยขับระดู ประจำเดือนสตรี เลือดร้าย แก้มุตกิด
ระดูขาว แก้อาเจียน แก้ปวดฟัน

ดอก - ขับโลหิตกระจายเลือดเสีย

ต้น - แก้ธาตุพิการ แก้อุจจาระพิการ

ใบ - แก้ไข้ ปวดเมื่อย แก้ครั่นเนื้อครั่นตัว แก้เมื่อย

ชื่อท้องถิ่น : บ่าบุก บุก, มันบุก, มันกะบุก, มันหูช้าง,
มันชูอัน, ฟังเพราะ, ดอกก้าน, กระแตง, บุก, คางคก, บุก
อีลอกฯ

ชื่อภาษาไทยกลาง : บุก

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Amorphophallus* spp.

ชื่อสามัญ : Elephant yam, Elephant food yam,
Elephant bread, Sweet yam

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

	<p>วงศ์ : Araceae</p> <p>สรรพคุณ: ช่วยควบคุมอาการของโรคเบาหวานได้ดี เป็นผลิตภัณฑ์หลักในการลดน้ำหนัก หัวบุก ใช้หัวต้มกับน้ำ แก้โรคตับ โรคท้องมาน ยากัดเสลด แก้ไอ เป็นยากัดแผลหนอง</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ผักผงชुरुส มะละกอกินใบ คะน้าเม็กซิกัน</p> <p>ชื่อภาษาไทยกลาง : ต้นไชยา</p> <p>ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Cnidioscolus chayamansa</i></p> <p>ชื่อสามัญ : PruniflorumGogel</p> <p>วงศ์ : Euphorbiaceae</p> <p>สรรพคุณ : ช่วยบำรุงร่างกาย มี สารต้านอนุมูลอิสระ ป้องกันมะเร็ง ช่วยบำรุงเลือด ทำให้เลือดหมุนเวียนดี ช่วยลดคอเลสเตอรอล เพิ่มธาตุเหล็กให้กับเลือด ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือด ลดการอักเสบในเส้นเลือด ช่วยบรรเทาโรคไขข้ออักเสบ บำรุงระบบทางเดินอาหาร ช่วยการย่อยอาหาร ช่วยบรรเทาโรคผิวหนัง บำรุงสายตา ช่วยใน การมองเห็น บำรุงสายตา บำรุงกระดูก เพิ่มแคลเซียมให้กระดูก รักษาโรคกระดูกพรุน</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : พริกกันจี้/พริกกันป็น

ชื่อภาษาไทยกลาง : พริกชี้ฟ้า

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Capsicum annuum* L. Var.

Acuminatum Fingerh

ชื่อสามัญ : Cayenne Pepper, Chili Spur Pepper, Long Fed Pepper, Spur Pepper

วงศ์ : Solanaceae

สรรพคุณ : แก้ลมจุกเสียด แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ เจริญอาหาร แก้เคล็ดขัดยอก แก้ปวดตามข้อ ช่วยให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้น ขับปัสสาวะ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย

ชื่อท้องถิ่น : ก่อมก้อขาว

ชื่อภาษาไทยกลาง : โหระพา

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Ocimum basilicum* L.

ชื่อสามัญ : Sweet Basil

วงศ์ : Labiatae

สรรพคุณ : รสฉุน สุกุม ขับลม ทำให้เจริญอาหาร แก้ปวดหัว แก้หวัด ปวดกระเพาะอาหาร จุกเสียดแน่น ท้องเสีย ประจำเดือนผิดปกติ แก้ฟกช้ำ ผดผื่นคัน มีน้ำเหลือง

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ก้อมก้อดำ

ชื่อภาษาไทยกลาง : กะเพรา

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Ocimum tenuiflorum* L.

ชื่อสามัญ : Holy basil, Thai basil, Sacred basil

วงศ์ : Labiatae

สรรพคุณ : ใช้เป็นยาขับลมแก้ปวดท้อง ท้องเสีย คลื่นไส้ อาเจียน รักษา กลาก เกื้อหนุน แก้คัดจุมูก แก้โรคทางเดิน ปัสสาวะ ไตอักเสบ ขับน้ำนม บรรเทาอาการไข้เรื้อรัง

ชื่อท้องถิ่น : โหระพา

ชื่อภาษาไทยกลาง : โหระพา

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Ocimum basilicum* L.

ชื่อสามัญ : Sweet Basil

วงศ์ : Labiatae

สรรพคุณ : รสฉุน สุกุม ขับลม ทำให้เจริญอาหาร แก้ปวดหัว หัววัด ปวดกระเพาะอาหาร จุกเสียดแน่น ท้องเสีย ประจำเดือนผิดปกติ แก้ฟกช้ำ ผดผื่นคัน มีน้ำเหลือง

ชื่อท้องถิ่น : ดับพิษ/จ้ำสีเสียด

ชื่อภาษาไทยกลาง : ระงับพิษ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Breyניה glauca* Craib.

ชื่อพ้อง : *Breyניה subterblanca* Fischer

วงศ์ : Euphorbiaceae

สรรพคุณ : แก้ไข้ กระทั่งพิษ

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ส้มจิ้น/สะบันงา

ชื่อภาษาไทยกลาง : เขยตาย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.

ชื่อพ้อง : *Bursera nitida* Fern.-Vill., *Chionotria monogyna* Walp., *Chionotria rigida* Jack, *Glycosmis arborea* (Roxb.) DC., *Glycosmis chylocarpa* Wight & Arn., *Glycosmis madagascariensis* Corrêa ex Risso, *Glycosmis quinquefolia* Griff., *Glycosmis retzii* M.Roem., *Glycosmis rigida* (Jack) Merr., *Limonia arborea* Roxb., *Limonia pentaphylla* Retz., *Myxospermum chylocarpum*

วงศ์ : Rutaceae

สรรพคุณ : รากมีรสขื่น รับประทานเป็นยาแก้พิษฝีมายในและภายนอก พิษแมลง พิษงู ขับน้ำนม ดอกและผลตำทำรักษาหิด รากแก้ไข้ และโรคผิวหนังพุพอง ผลสุกรับประทานได้

ชื่อท้องถิ่น : ส้านแข็ง ส้านตอง ชะวิง ช่าน ส้านใหญ่

ชื่อภาษาไทยกลาง : ส้านใหญ่

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Dillenia obovata* (Blume) Hoogland

ชื่อพ้อง : *Colbertia obovata* Blume

วงศ์ : Dilleniaceae

สรรพคุณ : ยากระเจายโลหิต เปลือกต้นนำมาเคี้ยวช่วยทำให้เหงือกและฟันกระชับแน่น เปลือกต้นใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ท้องเสีย ตำรับยาพื้นบ้านอีสานจะใช้ลำต้นนำมาต้มกับ

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

	<p>น้ำต้มเป็นยาขับน้ำคาวปลาหลังคลอดหรืออยู่ไฟดีมาก เปลือกต้นนำมาเคี้ยวพ่นเป่าแผล เป็นยารักษาแผล แก้ไฟไหม้</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : เครือปด รสสุคนธ์ขาว สุคนธรส ปदनน้ำมัน มะตาดเครือ บอระคน อรคนธ์ เถาะกะปดใบเลื่อม ปदनน้ำมัน ชื่อภาษาไทยกลาง : รสสุคนธ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Tetracera loureir</i> (Finet.& Gagnep.) Pierre ex Craib ชื่อสามัญ : <i>Tetracera loureiri</i>, <i>Dillenia</i> วงศ์ : Dilleniaceae สรรพคุณ แก้กษัย แก้กษม ใบต้มน้ำดื่มแก้สะอึก ดอกเข้ายาหอมบำรุงหัวใจ แก้กษม</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ใบเป่าต้องแตก ชื่อภาษาไทยกลาง : ทนดี/ถ่อนดี/เป้าต้องแตก ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Baliospermum solanifolium</i> (Burm.) Suresh ชื่อพ้อง : <i>Baliospermum axillare</i> Blume, <i>Baliospermum montanum</i> (Willd.) Müll.Arg. วงศ์ : Euphorbiaceae สรรพคุณ : รักษาโรคโลหิตจาง แก้ไข ช่วยขับเหงื่อ ยาขับปัสสาวะ แก้โรคหืดหอบ แก้เสมหะ ขับเสมหะ แก้อาการถูกเสียด แก้ท้องเสีย เป็นยาระบายแก้โรคกระเพาะ ถ่ายพยาธิ แก้อาการบวมหน้า แก้ตีชาน แก้ม้ามอักเสบ</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

	<p>ยาถ่ายลมเป็นพิษ รักษาแผลทั้งสดและเรื้อรัง แผลโรครากนกกระจกอก แก้อาการฟกช้ำ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ดอกพรรษา กล้วยจะก่าหลวง ชื่อภาษาไทยกลาง : ดอกเข้าพรรษา ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Globba winitii</i> C.H. Wright ชื่อสามัญ : Dancing ladies ginger วงศ์ : Zingiberaceae สรรพคุณ : รักษาอาการไอ บรรเทาอาการปวด ช่วยลดไข้</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ลูกใต้ใบ มะขามป้อมดิน หนุ่ยใต้ใบ หนุ่ยใต้ใบขา ชื่อภาษาไทยกลาง : ลูกใต้ใบ ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Phyllanthus amarus</i> Schum & Thonn. ชื่อสามัญ : Egg Woman วงศ์ : Euphorbiaceae สรรพคุณ : เป็นยาแก้ไข้ ลดความร้อน ขับปัสสาวะ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้นดำ ชื่อภาษาไทยกลาง : ว่านมหาเมฆ ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Curcuma aeruginosa</i> Roxb. ชื่อสามัญ : - วงศ์ : Zingiberaceae สรรพคุณ : แก้ไข้ แก้ท้องอืด เป็นยาแก้โรคหอบหืด หายใจไม่ปกติ แก้ไอ เป็นยาแก้ลมชื้น แก้จุกเสียดแน่น</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

หน้าอก ขับลม แก้กูกเสียดแน่นท้อง แก้ก้องอืดท้องเฟ้อ
แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติเนื่องจากเส้นเลือดของมดลูก
อุดตัน ช่วยคลายและกระจายก้อนเนื้อในร่างกายหรือซิสต์
ในมดลูก รักษาโรคมะเร็งปากมดลูกระยะแรก ช่วยรักษา
ตับและม้ามโต เป็นยาสมานแผลและต้านเชื้อรา เป็นยา
ประคบผิวหนังแก้อาการคัน เป็นยาแก้ปวด แก้ฟกช้ำ
ดำเขียว

ชื่อท้องถิ่น : แผ่นดินเย็น

ชื่อภาษาไทยกลาง : ว่านพระฉิม/บัวสันโดษ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Nervilia aragoana* Gaud.

ชื่อพ้อง : *Apostellis flabelliformis* (Lindl.) Ridl.,
Cordyla concolor Blume., *Epipactis carinata*
Roxb., *Nervilia aragoana* Gaudich., *Nervilia*
carinata (Roxb.) Schltr., *Nervilia flabelliformis*
(Lindl.) Tang & F.T.Wang., *Nervilia scottii* (Rchb.f.)
Schltr., *Nervilia tibetensis* Rolfe., *Nervilia*
yaeyamensis Hayata., *Pogonia carinata* (Roxb.)
Lindl., *Pogonia concolor* (Blume) Blume.,
Pogonia flabelliformis Lindl., *Pogonia nervilia*
Blume., *Pogonia scottii* Rchb.f., *Roprostemon*
concolor (Blume) Lindl.,

วงศ์ : Orchidaceae

สรรพคุณ : บำรุงกำลัง แก้กโรคหัวใจ แก้กูกเสียดแน่น
แก้พิษไข้ หัวมีรสเผื่อนขม แก้ช้ำใน แก้ปวดเมื่อยตาม

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ร่างกาย แก้เคล็ดขัดยอก แก้ลม เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงธาตุ เจริญอาหาร ฝนทาแก้ฝี แก้ปวด แก้อักเสบ

ชื่อท้องถิ่น : กะทือป่า/กะแวน/กะแอน/แสวดำ

ชื่อภาษาไทยกลาง : กระทือ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber zerumbet* (L.) Roscoe ex Sm.

ชื่อพ้อง : *Zingiber Lestib.*, *Zingiber amaricans* Blume, *Zingiber aromaticum* Valetton, *Zingiber blancoi* Hassk. , *Zingiber darceyi* H. J. Veitch, *Zingiber littorale* (Valeton) Valetton, *Zingiber ovoideum* Blume, *Zingiber spurium* J. Koenig, *Zingiber truncatum*

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : เหง้า มีรสขมขึ้นปร่า แขน้ำดื่ม แก้อ่อนใน บำรุงน้ำนม บำรุงธาตุ ผสมเหง้าโพล เผาไฟคั้นเอาน้ำดื่ม แก้บิด ขับผายลม แก้ท้องอืดเพื่อ ขับปัสสาวะ แก้ปวดท้อง แก้ปวดเบ่ง แน่นท้องปวดบวม ขับเสมหะ เบื่ออาหาร เหง้ากระทือนำมาหมกไฟฝนกับน้ำปูนใสรับประทาน แก้บิดปวดเบ่ง แก้เสมหะเป็นพิษ แก้แน่นหน้าอก กล่อมอาจรม ขับน้ำย่อยให้ลงสู่ลำไส้ แก้จุกเสียด ราก รสขมขึ้นเล็กน้อย แก้ไข้ตัวเย็น ใบ รสขมขึ้นเล็กน้อย ขับลม ขับเลือดเสียในมดลูก ขับน้ำคาวปลา ดอก รสขมขึ้น แก้ผอมเหลือง แก้ไข้เรื้อรัง ไข้ตัวเย็น ไข้จับสั่น เกสร รสฝืดปร่า แก้ลม บำรุงธาตุ ต้นมีรสขมขึ้น ทำให้เจริญอาหาร แก้ไข้

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ปิ้งขาว เข็มป่า เขาะคอโต๊ะ แบบีสี่ พอกวาน
นมสวรรค์เขา พวงพีขาว

ชื่อภาษาไทยกลาง : ปิ้งขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Clerodendrum colebrookianum*
Walp.

ชื่อสามัญ : East Indian glory bower

วงศ์ : Lamiaceae

สรรพคุณ : ใบ เอาไปอังไฟ แล้วนึ่งทับบริเวณที่เป็น
ริดสีดวง ราก ต้มน้ำดื่มแก้อาการปวดท้อง ปัสสาวะไม่ออก

ชื่อท้องถิ่น : ดอกแกหางกั้ง

ชื่อภาษาไทยกลาง : ดอกแคขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Dolichandrone serrulata* (D.C.)
Seem.

ชื่อสามัญ : Cork Wood Tree

วงศ์ : Bignoniaceae

สรรพคุณ : แก้ท้องร่วง แก้บวม ตกเลือดแก้พยาธิ
แก้ฝรัาก แก้ริดสีดวงอก

ชื่อท้องถิ่น : ปิงปิง/หญ้าตีตไฟ/ต๋องตั่ง/ผักตีต

ชื่อภาษาไทยกลาง : ผักตีต

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Solanum spirale* Roxb.

ชื่อสามัญ : -

วงศ์ : Solanaceae

สรรพคุณ : แก้ท้องอืดเพื่อ แก้ปวดท้อง แก้ใช้หนาวสัน
รักษาคนเจ็บไข้ ปวด บวม

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ว่านหอละมาน
ชื่อภาษาไทยกลาง : ว่านหอละมาน
ชื่อวิทยาศาสตร์ : -
ชื่อสามัญ : -
วงศ์ : -
สรรพคุณ - ไม่แน่ชัด

ชื่อท้องถิ่น : ปีกไก่ดำ/ขาไก่/แข้งไก่ดำ/ขาไก่เขียว
ชื่อภาษาไทยกลาง : ขาไก่ดำ
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Justicia gendarussa* Burm. F.
ชื่อสามัญ : *Justicia vulgaris* Nees
วงศ์ : Acanthaceae
สรรพคุณ : รักษาข้อต่อกระดูก แก้ไข้ใน เคล็ดขัดยอก ฟกช้ำ แล้วยังมีชื่ออยู่ในตำรับยารักษาโรคมะเร็งเต้านม มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ ลดอาการปวด

ชื่อท้องถิ่น : ต้นหนาดหนาม
ชื่อภาษาไทยกลาง : หนาด
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Blumea balsamifera* (L.) DC.
ชื่อพ้อง : *Blumea grandis* DC., *Baccharis salvia*
วงศ์ : Asteraceae
สรรพคุณ : แก้อาการเกร็งของกล้ามเนื้อ เป็นยาห้ามเลือด ยาเจริญอาหาร แก้โรคไขข้ออักเสบ เป็นยาบำรุงหลังคลอด แก้ไข้ ลดความดันโลหิต ขับพยาธิ ระบายประสาท ขับลม แก้จุกเสียดแน่นเฟ้อ แก้ปวดท้อง ท้องร่วง ขับเหงื่อ ขับเสมหะ

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ใบส้มป่อย

ชื่อภาษาไทยกลาง : ใบส้มป่อย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Acacia concinna* (Willd.) DC.

ชื่อพ้อง : *Acacia hooperiana* Miq., *Acacia philippinarium* Benth., *Acacia poilanei* Gagnep., *Acacia polycephala* DC., *Acacia quisumbingii* Merr., *Acacia rugata* (Lam.) Merr., *Guilandina microphylla* DC., *Mimosa concinna* Willd., *M. rugata* Lam., *Nygae sylvarum-minimae*

วงศ์ : Leguminosae-Mimosoideae

สรรพคุณ : เป็นยาปลุกผม กำจัดรังแค แก้โรคผิวหนัง ขับเสมหะแก้ไอ แก้น้ำลายเหนียว แก้ไข้มาลาเรีย ช่วยเจริญอาหาร เป็นยาระบาย แก้โรคตาแดง ขับระดูขาว ฟอกโลหิต แก้บิด ชำระเมือกมันในลำไส้ แก้โรคตา แก้เส้นเอ็นหย่อน ช่วยขับปัสสาวะ ช่วยดับกลิ่นคาวปลา

ชื่อท้องถิ่น : เปล้าหลวง

ชื่อภาษาไทยกลาง : เปล้าใหญ่

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Croton oblongifolius* Roxb.

ชื่อพ้อง : *Croton roxburghii*

วงศ์ : Euphorbiaceae

สรรพคุณ : เป็นยาบำรุงธาตุ แก้คันตามตัว แก้ลมจุกเสียด เป็นยาบำรุงกำลัง แก้กระหาย แก้เสมหะและลม ดอกมีรสร้อน เป็นยาขับพยาธิ แก้โรคเหน็บชา โรคทางเดินปัสสาวะ แก้ปวดเมื่อย เจริญอาหาร และแก้ร้อนใน

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ผักสาบ

ชื่อภาษาไทยกลาง : ผักอีหนูน

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Adenia viridiflora* Craib

ชื่อสามัญ : -

วงศ์ : Passifloraceae

สรรพคุณ : ใช้เข้ายารักษาปัสสาวะเป็นหนอง แก้ซาง แก้ออกตุ่ม แก้ไอ แก้ท้องเสีย บำรุงตับ

ชื่อท้องถิ่น : ใบส้มจิ้น

ชื่อภาษาไทยกลาง : เขยตาย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.

ชื่อพ้อง : *Bursera nitida* Fern.-Vill., *Chionotria*

monogyna Walp., *Chionotria rigida* Jack,

Glycosmis arborea (Roxb.) DC., *Glycosmis*

chylcarpa Wight & Arn., *Glycosmis*

madagascariensis Corrêa ex Risso, *Glycosmis*

quinquefolia Griff., *Glycosmis retzii* M.Roem.,

Glycosmis rigida (Jack) Merr., *Limonia arborea*

Roxb., *Limonia pentaphylla* Retz., *Myxospermum*

chylcarpum

วงศ์ : Rutaceae

สรรพคุณ : รากมีรสขื่น รับประทานเป็นยาแก้พิษ ฝัภายใน และภายนอก พิษแมลง พิษงู ชับน้ำนม ดอกและผลตำทา รักษาหิด รากแก้ไข้ และโรคผิวหนังพุพอง ผลสุก รับประทานได้

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : หญ้าอีหูลู่

ชื่อภาษาไทยกลาง : หญ้าอีฮ่อม/หญ้าอีแพร์

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Centotheca lappacea* (L.) Desv.

ชื่อสามัญ : Barbed grass

วงศ์ : Poaceae (Gramineae)

สรรพคุณ : ยาใช้รักษาแผลให้ยุบเข้า กินแล้วท้องสบาย
ปีบมดลูกให้แห้ง ขับน้ำคาวปลา มดลูกกระชับเข้าอยู่
สำหรับรมบาดแผล หรือต้มน้ำล้างบาดแผลให้แห้งเร็ว บำรุง
ผิวพรรณ บำรุงข้อต่อเนื้อเยื่อ แก้ปวดเมื่อย ใช้เป็นส่วน
ผสมของยาพอกกระดูกที่แตกหรือหัก

ชื่อท้องถิ่น : ใบมะกรูด

ชื่อภาษาไทยกลาง : ใบมะกรูด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Citrus hystrix* DC.

ชื่อพ้อง : Hook.f. & Thomson ex Hook.f., *Citrus*
macroptera Montrouz., *Citrus micrantha* Wester,
Citrus papeda Miq., *Citrus papuana* F.M.Bailey,
Citrus southwickii Wester, *Citrus torosa* Blanco,
Citrus tuberosides J.W.Benn., *Citrus 125entricose*
Michel, *Citrus vitiensis* Yu.Tanaka, *Citrus westeri*
Yu.Tanaka, *Fortunella sagittifolia* K.M.Feng &
P.Y.Mao, *Papeda rumphii*

วงศ์ : Rutaceae

สรรพคุณ : เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้แน่น ขับระดู ขับผาย
ลม เป็นยาบำรุงหัวใจ ผลดองเป็นยาพอกเลือดในสตรี
ช่วยขับระดู ขับลมในลำไส้ แก้จุกเสียด ลักปิดลักเปิด

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ใบหนาด

ชื่อภาษาไทยกลาง : หนาด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Blumea balsamifera* (L.) DC.

ชื่อพ้อง : *Blumea grandis* DC., *Baccharis salvia*

วงศ์ : Asteraceae

สรรพคุณ : แก้อาการเกร็งของกล้ามเนื้อ เป็นยาห้ามเลือด ยาเจริญอาหาร แก้อาการไอหืดอักเสบ เป็นยาบำรุงหลังคลอด แก้ไข้ ลดความดันโลหิต ขับพยาธิ ระวังประสาท ขับลม แก้จุกเสียดแน่นเฟ้อ แก้ปวดท้อง ท้องร่วง ขับเหงื่อ ขับเสมหะ

ชื่อท้องถิ่น : บัจ้า

ชื่อภาษาไทยกลาง : -

ชื่อวิทยาศาสตร์ : -

ชื่อสามัญ : -

วงศ์ : -

สรรพคุณ - ไม่แน่ชัด

ชื่อท้องถิ่น : หญ้าขย้อมดอกแดง

ชื่อภาษาไทยกลาง : ระย้อม

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Rauvolfia serpentine* (Bent.)

ชื่อสามัญ : Indian snake roots, Serpent wood

วงศ์ : Apocynaceae

สรรพคุณ : ราก ช่วยเจริญอาหาร บำรุงประสาท ลดระดับน้ำตาลหรือความดัน ถอนพิษ ดับพิษไข้กาฬ ช่วย

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

	<p>ให้หลั้สบายคลายเครียด แก้ไข้ป่ามาลาเรีย แก้ลมชักในเด็กดีมาก รากนำมาตากแห้ง บดเป็นผงชงชาเป็นยาละลายอ่อน ๆ ถ่ายพยาธิไส้เดือน ขับระดู ทำให้หลอดเลือดคลายตัว ลดอาการเกร็ง มีผลต่อต่อมไทรอยด์ต่อมใต้สมอง ต้านไวรัส ต้านเชื้อรา</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : หนุ่ยาขย้อมดอกขาว ชื่อภาษาไทยกลาง : ระย้อมน้อย ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Rauwolfia serpentina</i> Benth. Ex Kurz ชื่อสามัญ : Indian Snake Root, Rauwolfia วงศ์ : Apocynaceae สรรพคุณ : ยาลดความดันโลหิตสูง กลุ่มประสาทยาบำรุง ทำให้นอนหลับ เจริญอาหาร บำรุงโลหิต บำรุงความกำหนัด แก้ไข้ ขับพยาธิ ขับระดู แก้บิดแก้ท้องเดิน ช่วยขับปัสสาวะ ทำให้ ง่วงนอน แก้จุกเสียด แก้ไข้ชัก</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ผักกูดอ่อนแงน ชื่อภาษาไทยกลาง : ผักกูด ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Diplazium esculentum</i> (Retz.) Sw. ชื่อสามัญ : Paco วงศ์ : ATHYRIACEAE สรรพคุณ : ช่วยเพิ่มภูมิคุ้มกัน ต่อต้านอนุมูลอิสระ แก้ไข้ตัวร้อน ลดระดับคอเลสเตอรอลในเม็ดเลือด บำรุงโลหิตช่วยแก้โรคโลหิตจางบำรุงสายตา ลดความดัน</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

	<p>โลหิตสูง ป้องกันโรคเลือดออกตามไรฟัน ช่วยให้ระบบขับถ่ายทำงานได้ดี ขับปัสสาวะ แก้พิษอักเสบ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ไม้ปุยแดง ชื่อภาษาไทยกลาง : กระโดน ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Careya arborea</i> Roxb. ชื่อพ้อง : <i>Careya arborea</i> วงศ์ : Lecythidaceae สรรพคุณ : รักษาแผล แก้ปวด แก้หวัด แก้ไอ ทำให้ชุ่มคอ ยาบำรุง บำรุงร่างกายสตรีหลังคลอด</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : กระเจียวป่า ชื่อภาษาไทยกลาง : กระเจียวแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Curcuma sessilis</i> Gage. ชื่อสามัญ : - วงศ์ : Zingiberaceae สรรพคุณ : หน่ออ่อน ช่วยสมานแผล ดอกอ่อน มีรสเผ็ดร้อน กลิ่นหอม ใช้ ขับลม เหง้า แก้ปวดเมื่อย</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : หอละแอนแดง/หอละแอนดำ ชื่อภาษาไทยกลาง : กระชาย ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Boesenbergia pandurata</i> (Roxb.) Schltr ชื่อสามัญ : Boesenbergia วงศ์ : Zingiberaceae</p>

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

	<p>สรรพคุณ : แก้ปากเปื่อย ปากเป็นแผล ปากแห้ง ขับระดูขาว ขับปัสสาวะ แก้บิด ปวดมวนท้อง โรคมิวหนัง บำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง แก้บิดมูกเลือด แก้ปวดมวนในท้อง</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : กระเจียวป่า ชื่อภาษาไทยกลาง : กระเจียวขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Curcuma cochinchinensis</i> Gagnep ชื่อสามัญ : - วงศ์ : Zingiberaceae สรรพคุณ : เป็นยาขับลม ช่วยเจริญอาหาร รักษาลำไส้ อักเสบ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : หอละแอนขาว ชื่อภาษาไทยกลาง : กระชายขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Boesenbergia rotunda</i> (L.) Mansf. ชื่อพ้อง : <i>Gastrochilus panduratus</i> (Roxb.) Ridl., <i>Gastrochilus rotundus</i> (L.) Alston, <i>Kaempferia cochinchinensis</i> Gagnep., <i>Kaempferia ovata</i> Roscoe, <i>Kaempferia pandurata</i> Roxb. วงศ์ : Zingiberaceae สรรพคุณ : เหง้า ลดอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียด แก้ปวดมวนท้อง ขับลม ช่วยให้กระเพาะ และลำไส้ เคลื่อนไหวดีขึ้น แก้อันเกิดในปาก แก้มตุ๋น แก้อันบั้งเกิดแต่กองหทัยวาท แก้ปากเปื่อย ปากแห้ง ปากแตกเป็นแผล แก้ปวดมวนในท้อง แก้บิดมูกเลือด แก้ปวดบ่ง รักษาลำไส้ใหญ่อักเสบ บำรุงกำลัง ช่วยเจริญ</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

อาหาร ขับระดูขาว แก้อาเจียน ราก (นมกระชาย) แก้กามตายด้าน ทำให้กระชุ่มกระชวย บำรุงความกำหนัด มีสรรพคุณคล้ายโสม หมอโบราณเรียกว่า “โสมไทย” หัวและรากขับปัสสาวะแก้กระษัย เบาเหลือง แดงเจ็บปวดบั้นเอว บำรุงกำหนัด บำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง แก้อาเจียนหิว ขับปัสสาวะ หัวใช้เผาไฟฝนรับประทานกับน้ำปูนใส เป็นยาแก้บิด แก้โรควงเกิด ในปาก

ชื่อท้องถิ่น : หอละแอนแดง

ชื่อภาษาไทยกลาง : กระชายดำ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia parviflora* Wallich. Ex Baker.

ชื่อพ้อง : *Kaempferia rubromarginata* (S.Q. Tong) R.J. Searle, *Stahlianthus rubromarginatus*

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : ใช้บำรุงกำลัง แก้ปวดเมื่อยและอาการเหนื่อยล้าและเพิ่มสมรรถภาพทางเพศ ขับลม เป็นยาอายุวัฒนะ (เชื่อว่าช่วยบำรุงสมรรถภาพทางเพศชาย) แก้จุกเสียด แก้ปวดท้องหรือโคลงกับเหล้าขาวคั้นน้ำดื่ม แก้โรคมดลูกพิการ มดลูกหย่อน ใช้กวาดคอเด็ก แก้โรคตาตามขวางในเด็กหรือต้มดื่มแก้โรคตา

นามาพฤกษาศมนไพรแม่มอก

1. ประเภทสมุนไพรรักษาเดี่ยว

ชื่อท้องถิ่น : ข้าวมัน

ชื่อภาษาไทยกลาง : ขมิ้นขาว

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma mangga* Valetton & Zijp

ชื่อสามัญ : Mango ginger

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : รักษาแผลในลำไส้ เจริญอาหาร ขับลม
ระงับเชื้อ รักษาโรคผิวหนัง เป็นยาบำรุง ขับปัสสาวะ
บรรเทาอาการท้องขึ้น ทำให้ผายลมและรักษาไข้
ผอมเหลือง

ชื่อท้องถิ่น : ขิง

ชื่อภาษาไทยกลาง : ขิง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber officinale* Roscoe

ชื่อพ้อง : *Amomum zingiber* L., *Curcuma*

longifolia Wall., *Zingiber cholmondeleyi*

(F.M.Bailey) K.Schum., *Zingiber majus* Rumph.,

Zingiber missionis Wall., *Zingiber sichuanense*

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : รักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ เสียดท้อง
อาหารไม่ย่อย ปวดเกร็งช่องท้อง แก้กลิ้นไส้ อาเจียน
ท้องเสีย ช่วยกระตุ้นความอยากอาหาร รักษาอาการหวัด
อาการปวดศีรษะเนื่องจากไมเกรน อาการปวดข้อ
ปวดกล้ามเนื้อ บำรุงธาตุไฟ ฆ่าพยาธิ สรรพคุณโบราณ
ขิงแห้ง แก้ไข้ แก้ไอ ขับเสมหะ ขับเหงื่อ แก้หอบ แก้ลม
แก้จุกเสียด แก้เสมหะ บำรุงธาตุ แก้กลิ้นเหียน อาเจียน
ส่วนขิงสด ใช้แก้ปวดท้อง บำรุงธาตุ ขับลมในลำไส้

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพร

1. ประเภทสมุนไพรตำรับยาเดี่ยว

	<p>ให้ผายลมและเรอ แก้อาเจียน ยาขมเจริญอาหาร ขับน้ำดี ช่วยย่อยอาหาร แก้ปากคอบื้อ แก้ท้องผูก ลดความดัน</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ฟ้าทะลายโจร ฟ้าทะลาย หญ้าก้านงู น้ำลาย ฟังพอน เมฆทะลาย ฟ้าสะท้าน ชื่อภาษาไทยกลาง : ฟ้าทะลายโจร ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Andrographis paniculata</i> (Burm.f.) Nees ชื่อพ้อง : <i>Justicia paniculata</i> Burm.f. วงศ์ : Acanthaceae สรรพคุณ : บรรเทาอาการไข้หวัด แก้ไอและเจ็บคอ</p>
	<p>ชื่อท้องถิ่น : ขาไก่ดำ ปีกไก่ดำ ขาไก่ แข็งไก่ดำ ขาไก่เขียว ชื่อภาษาไทยกลาง : กระดุกไก่ดำ ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Justicia gendarussa</i> Burm.f. ชื่อสามัญ : <i>Gendarussa vulgaris</i> Nees, <i>Justicia gendarussa</i> L.f. วงศ์ : Acanthaceae สรรพคุณ : รักษาอาการปวดศีรษะ แก้ไข้ แก้ไอ ลดความร้อนในร่างกาย แก้เลือดคั่งค้าง แก้ไข้ใน แก้อาเจียน เป็นเลือด ช่วยขับปัสสาวะ แก้ท้องเสีย โรคหืด ปวดท้องปวดบวมตามข้อ โรคผิวหนัง ผื่นคันตามตัว ใช้เป็นยาพอกถอนพิษจากแมลงสัตว์กัดต่อย เช่น พิษงู ผึ้ง ต่อ แตนต่อย</p>

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

ชุดยารักษาโรคหูด

ต้มน้ำเดือด แช่ตัวผ่อนคลายกล้ามเนื้อ
ยืดเส้นเอ็น คลายปวดเมื่อยก่อนนวด

ส่วนผสมยาสมุนไพร :

1. ระงับพิษ 2. ส้มจิ้น 3. ใบเป่า 4. ข่า
5. ใบพลู 6. มะกรูด 7. ขมิ้นชัน 8. โพล (ปูเลย)
9. ใบมะกรูด 10. รากจืด (น้ำแฉะ) 11. ส้มป่อย

1. ชื่อท้องถิ่น : ตับพิษ/จ้ำสีเสียด

ชื่อภาษาไทยกลาง : ระงับพิษ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Breynia glauca* Craib.

ชื่อพ้อง : *B. Subterblanca* Fischer

วงศ์ : Euphorbiaceae

สรรพคุณ แก้ไข้ กระทุ้งพิษ

2. ชื่อท้องถิ่น : ใบส้มจิ้น

ชื่อภาษาไทยกลาง : เขยตาย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.

ชื่อพ้อง : *Bursera nitida* Fern.-Vill., *Chionotria*

monogyna Walp., *Chionotria rigida* Jack,

Glycosmis arborea (Roxb.) DC., *Glycosmis*

chylcarpa Wight & Arn., *Glycosmis*

madagascariensis Corrèa ex Risso, *Glycosmis*

quinquefolia Griff., *Glycosmis retzii* M.Roem.,

Glycosmis rigida (Jack) Merr., *Limonia arborea*

Roxb., *Limonia pentaphylla* Retz.,

Myxospermum chylcarpum

วงศ์ : Rutaceae

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรหม่อมอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

สรรพคุณ : รากมีรสขื่น รับประทานเป็นยาแก้พิษ ฝึภายในและภายนอก พิษแมลง พิษงู ช้ำน้ำนม ดอกและ ผลตำพารักษาหิด รากแก้ไข้ และโรคผิวหนังพุพอง ผลสุก รับประทานได้

3. ชื่อท้องถิ่น : ใบเป่าตองแตก

ชื่อภาษาไทยกลาง : ทนดี/ถ่อนดี/เปล้าตองแตก

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Baliospermum solanifolium* (Burm.) Suresh

ชื่อพ้อง : *Baliospermum axillare* Blume, *Baliospermum montanum* (Willd.) Müll.Arg.

วงศ์ : Euphorbiaceae

สรรพคุณ : รักษาโรคโลหิตจาง แก้ไข้ ช่วยขับเหงื่อ ยาขับปัสสาวะ แก้โรคหืดหอบ แก้เสมหะ ขับเสมหะ แก้อาการจุกเสียด แก้ท้องเสีย เป็นยาระบายแก้โรค กระเพาะ ถ่ายพยาธิ แก้อาการบวมน้ำ แก้ดีซ่าน แก้มีมออักเสบ ยาถ่ายลมเป็นพิษ รักษาแผลทั้งสดและ รื้อรัง แผลโรคปากนกกระจอก แก้อาการฟกช้ำ

4. ชื่อท้องถิ่น : ช่า

ชื่อภาษาไทยกลาง : ช่า

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Alpinia galanga* (L.) Willd.

ชื่อพ้อง : *Alpinia alba* (Retz.) Roscoe, *Alpinia bifida* Warb., *Alpinia carnea* Griff., *Alpinia pyramidata* Blume, *Alpinia rheedei* Wight, *Alpinia viridiflora* Griff., *Amomum galanga* (L.) Lour., *Amomum medium* Lour., *Galanga officinalis* Salisb., *Hellenia alba* (Retz.) Willd.,

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

Heritiera alba Retz., *Languas galanga* (L.)
Stuntz, *Languas pyramidata* (Blume) Merr.,
Languas vulgare J.Koenig, *Maranta galanga* L.,
Zingiber galanga (L.) Stokes, *Zingiber medium*
Stokes, *Zingiber sylvestre*

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : ยาขับลม บำรุงธาตุ ยาระบายอ่อนๆ แก้ไอ
ช่วยย่อยอาหาร แก้บิด แก้ปวดท้องจุกเสียด แก้โรควัด
ข้อ โรคหลอดเลือดอักเสบ ขับน้ำคาวปลา รักษากลาก
เกลื้อน แก้ไฟลวก แก้น้ำร้อนลวก แก้ลมพิษ แก้ฟกบวม
แก้ปวดเมื่อยตาม ท้องอืดเฟ้อ แก้เหน็บชา แก้เสมหะ

5. ชื่อท้องถิ่น : ใบพลู

ชื่อภาษาไทยกลาง : พลู

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper betle* L.

ชื่อสามัญ : Betel Vine

วงศ์ : Piperaceae

สรรพคุณ : แก้ปวดฟัน แก้รำมะนาด แก้กลิ่นปาก ขับ
ลมในลำไส้ แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ปวดท้อง ตำพอกแก้ปวด
บวมช้ำ ฆ่าเชื้อโรค หนองฝี แก้อาการอักเสบของเยื่อ
จมูกและคอ แก้กลาก สนิไฟทาบแก้ น้ำกัดเท้า แก้คัน
ลมพิษ สนิไฟนวดท้องเด็ก แก้ปวดท้อง แก้ลูกอัมพาต

6. ชื่อท้องถิ่น : มะขูด

ชื่อภาษาไทยกลาง : มะขูด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Citrus hystrix* DC.

ชื่อพ้อง : Hook.f. & Thomson ex Hook.f., *Citrus*
macroptera Montrouz., *Citrus micrantha*

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

Wester, *Citrus papeda* Miq., *Citrus papuana* F.M.Bailey, *Citrus southwickii* Wester, *Citrus torosa* Blanco, *Citrus tuberosides* J.W.Benn., *Citrus 136entricose* Michel, *Citrus vitiensis* Yu.Tanaka, *Citrus westeri* Yu.Tanaka, *Fortunella sagittifolia* K.M.Feng & P.Y.Mao, *Papeda rumphii*
วงศ์ : Rutaceae

สรรพคุณ : เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้แน่น ขับระดู ขับผายลม เป็นยาบำรุงหัวใจ ผลดองเป็นยาพอกเลือดในสตรี ช่วยขับระดู ขับลมในลำไส้ แก้จุกเสียด ลักปิดลักเปิด

7. ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้นชัน

ชื่อภาษาไทยกลาง : ขมิ้นชัน

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma longa* L.

ชื่อพ้อง : *Amomum curcuma* Jacq., *Curcuma brog* Valetton, *Curcuma domestica* Valetton, *Curcuma ochrorhiza* Valetton, *Curcuma soloensis* Valetton, *Curcuma tinctoria* Guibourt, *Stissera curcuma* Giseke, *Stissera curcuma*

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ : ช่วยเจริญอาหาร ยาบำรุงธาตุ พอกเลือด แก้ท้องอืดเฟ้อ แน่น จุกเสียด ลดน้ำหนัก ปวดประจำเดือน ประจำเดือนมาไม่ปกติ อาการดีซ่าน แก้อาการวิงเวียน แก่หัวดี แก้อาการชัก ลดไข้ ขับปัสสาวะ รักษาอาการท้องมาน แก้ไข้ผอมแห้ง แก้เสมหะและโลหิตเป็นพิษ โลหิตออกทางทวารหนัก

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่หมอ

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

และเบา แก้กตกลือด แก้อาการตาบวม แก้ววดพินเหงือก บวม มีฤทธิ์ระงับเชื้อ ต้านไวรัสโรค ป้องกันโรคหนองใน แก้กท้องเสีย แก้กบิด รักษาเมะเร็งลำลม ช่วยลดอาการฟกช้ำ บวม ปวดไหล่และแขน บวมช้ำและปวดบวม แก้ววดข้อ สมานแผลสดและแผลถลอก ผสมยานวดคลายเส้น แก้กเลือดช้ำชดยอก แก้น้ำกัดเท้า แก้กชั้นนตะ แก้กกลาก เกลิ้อ้น แก้กโรคผิวหนังผื่นคัน สมานแผล รักษา ผีแผลพุพอง ลดอาการแพ้ อักเสบจากแมลงสัตว์กัดต่อย ตำใส่แผลห้ามเลือด รักษาผิว บำรุงผิว

8. ชื่อท้องถิ่น : ปูเลย

ชื่อภาษาไทยกลาง : ไพล

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber montanum* (Koenig.)

Link ex Dietr.

ชื่อพ้อง : *Zingiber cassumunar* Roxb.

วงศ์ : Zingiberaceae

สรรพคุณ

เหง้า - เป็นยาแก้ท้องขึ้น ท้องอืดเฟ้อ ขับลม แก้กบิด ท้องเดิน ขับประจำเดือนสตรี ทาแก้ฟกบวม แก้กผื่นคัน เป็นยารักษาหืด เป็นยากันเล็บหลุด ใช้ต้มน้ำอาบหลังคลอด

น้ำคั้นจากเหง้า - รักษาอาการเคล็ดขัดยอก ฟกบวม แผลง้ำเมื่อย

หัว - ช่วยขับระดู ประจำเดือนสตรี เลือดร้าย แก้กมูกิต ระดูขาว แก้กอาเจียน แก้ววดพิน

ดอก - ขับโลหิตกระจายเลือดเสีย

ต้น - แก้กธาตุพิการ แก้กอุจจาระพิการ

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

ใบ - แก้ไข้ ปวดเมื่อย แก้ครั่นเนื้อครั่นตัว แก้เมื่อย

9. ชื่อท้องถิ่น : ใบชะชูด

ชื่อภาษาไทยกลาง : ใบมะกรูด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Citrus hystrix* DC.

ชื่อพ้อง : Hook.f. & Thomson ex Hook.f., *Citrus*

macroptera Montrouz., *Citrus micrantha*

Wester, *Citrus papeda* Miq., *Citrus papuana*

F.M.Bailey, *Citrus southwickii* Wester, *Citrus*

torosa Blanco, *Citrus tuberosides* J.W.Benn.,

Citrus ventricosa Michel, *Citrus vitiensis*

Yu.Tanaka, *Citrus westeri* Yu.Tanaka, *Fortunella*

sagittifolia K.M.Feng & P.Y.Mao, *Papeda rumphii*

วงศ์ : Rutaceae

สรรพคุณ : เป็นยาขับลมในลำไส้ แก้แน่น ขับระดู

ขับผายลม เป็นยาบำรุงหัวใจ ผลดองเป็นยาฟอกเลือด

ในสตรี ช่วยขับระดู ขับลมในลำไส้ แก้จุกเสียด

ลักปิดลักเปิด

10. ชื่อท้องถิ่น : หน่าแนะ

ชื่อภาษาไทยกลาง : รางจีต

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Thunbergia laurifolia* Lindl.

ชื่อสามัญ : Laurel clockvine, Blue trumpet vine.

วงศ์ : Acanthaceae

สรรพคุณ : แก้ไข้ แก้พิษ เป็นยาถอนพิษ กระทบพิษ

ไข้หัว แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้พิษร้อนทั้งปวง

11. ชื่อท้องถิ่น : สัมป่อย

ชื่อภาษาไทยกลาง : สัมป่อย

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Acacia concinna* (Willd.) DC.
ชื่อพ้อง : *Acacia hooperiana* Miq., *Acacia philippinarium* Benth., *Acacia poilanei* Gagnep., *Acacia polycephala* DC., *Acacia quisumbingii* Merr., *Acacia rugata* (Lam.) Merr., *Guilandina microphylla* DC., *Mimosa concinna* Willd. ,*M. rugata* Lam., *Nygae sylvarum-minimae*
วงศ์ : Leguminosae-Mimosoideae
สรรพคุณ : เป็นยาปลูกผม กำจัดรังแค แก้โรคผิวหนัง ขับเสมหะแก้ไอ แก้น้ำลายเหนียว แก้ไข้มาลาเรีย ช่วยเจริญอาหาร เป็นยาระบาย แก้โรคตาแดง ขับระดูขาว ฟอกโลหิต แก้บิด ชำระเมือกมันในลำไส้ แก้โรคตา แกँเส้นเอ็นหย่อน ช่วยขับปัสสาวะ ช่วยดับกลิ่นคาวปลา

ชุดยาต้มแก้อาบ แก้มดลูกหย่อนคล้อย

ส่วนผสมยาสมุนไพร:

1. ส้มจิ้น
2. ใบเป่าหลวง
3. รางจืด (น้ำแฉะ)
4. ส้มป่อย
5. ใบมะขาม

1. ชื่อท้องถิ่น : ส้มจิ้น/สะบันงา

ชื่อภาษาไทยกลาง : เขยตาย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.

ชื่อพ้อง : *Bursera nitida* Fern.-Vill., *Chionotria monogyna* Walp., *Chionotria rigida* Jack, *Glycosmis arborea* (Roxb.) DC., *Glycosmis chylocarpa* Wight & Arn., *Glycosmis madagascariensis* Corrèa ex Risso, *Glycosmis*

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

quinquefolia Griff., *Glycosmis retzii* M.Roem.,
Glycosmis rigida (Jack) Merr., *Limonia arborea*
Roxb., *Limonia pentaphylla* Retz.,
Myxospermum chyllocarpum

วงศ์ : Rutaceae

สรรพคุณ : รากมีรสขื่น รับประทานเป็นยาแก้พิษ
ฝีภายในและภายนอก พิษแมลง พิษงู ชับน้ำนม ดอกและ
ผลตำพริกขี้หนู รากแก้ไข้ และโรคผิวหนังพุพอง ผลสุก
รับประทานได้

2. ชื่อท้องถิ่น : เปล้าหลวง

ชื่อภาษาไทยกลาง : เปล้าใหญ่

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Croton oblongifolius* Roxb.

ชื่อพ้อง : *Croton roxburghii*

วงศ์ : Euphorbiaceae

สรรพคุณ : เป็นยาบำรุงธาตุ แก้คันตามตัว แก้ลมจุก
เสียด เป็นยาบำรุงกำลัง แก้กระหาย แก้เสมหะ และลม
ดอกสร้อย เป็นยาขับพยาธิ แก้โรคเหน็บชา โรคทางเดิน
ปัสสาวะ แก้ปวดเมื่อย เจริญอาหาร และแก้ร้อนใน

3. ชื่อท้องถิ่น : หน้าแฉะ

ชื่อภาษาไทยกลาง : รางจืด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Thunbergia laurifolia* Lindl.

ชื่อสามัญ : Laurel clockvine, Blue trumpet vine.

วงศ์ : Acanthaceae

สรรพคุณ : แก้ไข้ แก้พิษ เป็นยาถอนพิษ กระทั่งพิษไข้
หัวแก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้พิษร้อนทั้งปวง

4. ชื่อท้องถิ่น : ส้มป่อย

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพร

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

ชื่อภาษาไทยกลาง : ส้มป่อย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Acacia concinna* (Willd.) DC.

ชื่อพ้อง : *Acacia hooperiana* Miq., *Acacia philippinarium* Benth., *Acacia poilanei* Gagnep., *Acacia polycephala* DC., *Acacia quisumbingii* Merr., *Acacia rugata* (Lam.) Merr., *Guilandina microphylla* DC., *Mimosa concinna* Willd. ,*M. rugata* Lam., *Nygae sylvarum-minimae*

วงศ์ : Leguminosae-Mimosoideae

สรรพคุณ : เป็นยาปลูกผม กำจัดรังแค แก้โรคผิวหนัง ขับเสมหะแก้ไอ แก้น้ำลายเหนียว แก้ไข้มาลาเรีย ช่วยเจริญอาหาร เป็นยาระบาย แก้โรคตาแดง ขับระดูขาว ฟอกโลหิต แก้บิด ชำระเมือกมันในลำไส้ แก้โรคตา แก้เส้นเอ็นหย่อน ช่วยขับปัสสาวะ ช่วยดับกลิ่นคาวปลา

5. ชื่อท้องถิ่น : ใบมะขามส้ม

ชื่อภาษาไทยกลาง : ใบมะขามเปรี้ยว

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Tamarindus indica* L.

ชื่อสามัญ : Tamarind, Indian date

วงศ์ : Leguminosae-Caesalpinioideae

สรรพคุณ : เป็นยาถ่าย ยาระบาย ขับลมในลำไส้ แก้ไอ แก้บิด รักษาหวัด ขับเสมหะ หยอดตารักษาเยื่อตาอักเสบ แก้กามัว ฟอกโลหิต ขับเหงื่อ ต้มผสมกับสมุนไพรอื่นๆ อาบหลังคลอดช่วยให้สะอาดขึ้น

นามาพฤกษาศาสตร์สมุนไพรแม่มอก

2. ประเภทสมุนไพรตำหรับยาขนาน

ยาต้มแก้ปวดประจำเดือน

ส่วนผสมยาสมุนไพร : ปะแฉ่/ห่วยยาข้าวเย็น

ชื่อท้องถิ่น : ปะแฉ่/ห่วยยาข้าวเย็น

ชื่อภาษาไทยกลาง : ข้าวเย็น

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Smilax* sp.

ชื่อสามัญ : -

วงศ์ : Smilacaceae

สรรพคุณ : ต้มดื่มกิน ป้องกันมดลูกหดตัว ช่วงมีฤดู และแก้ปวดประจำเดือน

ยารักษามดลูก

ส่วนผสมยาสมุนไพร : หญ้ารีแพร์ (ห่วยขี้เฒ่า) / มะค่าหัด, โดไม้รู้ล้ม / ว่านชักมดลูก

1. ชื่อท้องถิ่น : หญ้าห่วยขี้เฒ่า มะค่าหัด ไม้รู้ล้ม ว่านชักมดลูก

ชื่อภาษาไทยกลาง : หญ้ารีแพร์ มะค่าหัด, โดไม้รู้ล้ม / ว่านชักมดลูก

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Centotheca lappacea* (L.) Desv.

ชื่อสามัญ : Barbed grass

วงศ์ : POACEAE (GRAMINEAE)

สรรพคุณ : ใช้ต้ม ต้ม รักษามดลูกหย่อนคล้อยในสตรี

3.2 ตัวอย่างตำรายาจากพืชสา : บ้านพ่อนันท์ ปันโน

ภาพที่ 3.1 นักวิจัยลงพื้นที่ เพื่อสืบค้นตำรายาจากพืชสา (ใบลาน) ของพ่อหนานนันท์ ปันโน หมอเมืองตำบลแม่มอก ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการอภยาสมุนไพร และใช้คาถาในพิธีกรรมส่งเลี้ยงผี

ตำรายา

หน้าลานที่ ๑

๑. สิทธิจ๊กกล่าวยาอันออกสุกนั้นก่อนแล หื้อเอาเปลือกขี้เหล็กเผือก พินดำ คำแสนซีก เขาควายแม่งูบ ๙ ปง
๒. ใส่เหล้า ๗ นอแรด กาฝากขี้เหล็ก ผลพั้นชะเมา หนาดคำ เปลือก ก่าตัน รากง้วน

๓. ป่อยใน ๓ ต้น นี้ หือเป็นยาถีบ คั้นหันต่มมันแล้ว ใส่เหล้าหือกิน
เทอะ // ยาเจ็บ

๔. คอ เอารากหมากเดื่อ รากค้องเขาเขียว รากทุมทอก ผานเอา
เท่ากัน บดอม คั้นบ่อมได้ ฝนกินส่น้อยเทอะ // พาก ๑

๕. เอารากหมากน้ำ รางเย็น รากทุมทอก รากพญาขอ พูลิ่ง ฝนตก
น้ำจิง กินแล // ยาเทิกออกสูก เอากาฝากขี้เหล็ก ผลพิดเทาะ

หน้าลานที่ ๒

๑. จันท์แดง หัวหนาม พาชาง หัวหมู พินดำ หำฟาน ตาไม้เส้า ดอก
หมาดำ ผูกคอบ ฝนน้ำจิงกินเทอะ / คั้นระดูหนาว เอาราก

๒. หนาดคำ หวายผาเข้า คั้นระดูร้อน เอาไคร้ทั้ง ๒ ข้าวเจ้า/ คั้น
ระดูฝน เอาดิกเดียม ไม่ตุก เขาน้ำขาง

๓. เป็นน้ำ กินแล / คั้นว่าออกเกล็ดแรด เอาเกล็ดมันเข้าด้วย คั้น
ออกต่มดำ เอน้ำพ้าว กามพ้าว ฝนตกน้ำ หือชุ่นแล้ว

๔. เอาทา บ่กินแล / ยายกต่ม หือปุซาเอารากไม้หมุ่น มาฝนใส่น้ำ
เหล้ากินแล / ยาแก้พิษ หือปุซา

๕. เอาเปลือกลมแล้งฝนใสเหล้ากินแล / คั้นยาพิษเสีย เอาผูกคอบ
ฝนใส่พ้าวกินแล

หน้าลาน ๓

๑. คั้นเจ็บคอ เอารากส้มป่อยหวาน รางเย็น ฝนน้ำจิง กินแล / ยา
เอาพิษเสีย เอาผักเป็ยมัดเป็นมัด เอาสันติปักขา* สรุบปิดแล้วเซ็ด

๒. เสีย / ยาต่มพุ เอาแก่นฝ้ายทูปแช่น้ำเหล้าแล้วฝูย คั้นว่าร้อนดิน
แลมือ เอารากผักหวานบ้าน ฝนน้ำจ้าวทา

๓. คั้นว่าสุกหอม เอาทุงสอ ฝนน้ำจ้าวแล สรีไชยะมังคละ จักกล่าวยา
ออกสุกไหม่น้อยยิ่งชายคนแล หื้อเอาพินดำ

๔. คำแสนซีก หำฟาน ขापอย สรีกัญไชย หมากตุกไม้แจ้ ไม้ลมแล้ง
รากจ้วนหมู เขาควาย

๕. แมง* ฝนกินแล / เป็นยาเทือะ ยาถีบพิษทั้ง ๒ จันท์แดง ผัก
หละ ชี้เหล็ก หื้อเอาเข้ากับยาเทือะ คั้นจักถีบหื้อเอารากเปล้าหลวง

หน้าลาน ๔

๑. เข้ากับยาถีบ คั้นเป็นตุ่มจวงเสีย หื้อเอาใบซ้อน เจ้ากับเทือะ
หลอนฝิมะเรียงมาซ้อน เอารากใบแก้ว

๒. เข้ากับยาเทือะแล / กล่าวสิทธิ ยาเทือก เอาผักหละ พิตเพาะ
ไม้ช่อ ไม้แก้ว ไม้ซาง หมากซัก ไม้ยม รวง

๓. คาว หัวถั่วพู คั้นเยยะได้ ธิบเอามาซั่งเท่ากันตำผงก็ตี เยยะปได้
ฝนกินก็ตีแล / ยาตุ่มพูนั่ง*

๔. ข้าวจ้าวแล้วเอาแก่นฝ้ายจี ๓ แก่น ๔ แก่น หื้อบุงเข้าแล้วเผาหื้อ
เป็นถ่านไฟทอดตก

๕. ยาเทือะ แม่นใส่กับยาตันพากใดก็ตีแล / สรีสิทธิ จักกล่าวยาออก
สุก หัวที่ หื้อเอาตีหมี กับน้ำ

หน้าลาน ๕

๑. เหล้าฝนหื้อกินแล้วเอาสี่ต่อมลิน คอ ออก เคล้าแร่ทั้ง ๒ สะตือ
หื้อกินเมื่อปไซ้เทือะ / คั้นหาตีหมีปได้หื้อเอาตึง

๒. เหลื่อมเทือะ / ยาหื้อออกนั้แล แปะตุ่มหื้อเท่าแก่นฝ้าย ราก
๙ ปง เทียนพระยาอิน ชี้แก้ หัวแหง

๓. ทูบแช่น้ำหื้อกิน / ยาชะตุ่ม เอารากทันขอ ไม้มอนรอกกลัดกัน
เบ็ด* รากหมากไฟ ฝนน้ำเหล้ากิน / คั้นว่าพร้อมแล้วหื้อ

๔. เอารากเล็บแมวแถม ยาหื้อออกนิก แก้วไหล เอารังแมงใบ้ ๓ รัง
ปมตอกเกี่ยวชาย ๓ อัน กำพุงตายแขวน ๓

๕. ตัว ขนหมาแดง มาคั่วไหม้ห่อผ้า แช่น้ำ หื้อเอาเปือกกุ่มปกจิม
แช่กิน คั้นว่า บ่อยากเอาขวยมดง่ามใส่จิม คั้นสะอื้นก็ได้ / พาก ๑ เอา

หน้าลานที่ ๖

๑. เอารากค่า รากกล้วยตีบ ก้านหมากน้ำ ๓ ยอด แก่นฝ้าย ๗ แก่น
ตำแช่กับยาเทือะ หื้อกินหายคั่งไหลทั้งมวลแล / พาก ๑ นาสิกหมาก*

๒. แช่น้ำกินเทือะ / ยาห้ามราก ฤทธาบ ปวกดิน ไม้ม่วง คั้นหาบได้
ขึ้นไม้ตายก็แล้วแช่กับยาเทือกินแล / อยา

๓. พาก ๑ ปูซาอาขวยปูแช่น้ำ น้ำกิน / พาก ๑ ปูซาเอาดินจอมปวก
กับใบตองอัดปากน้ำตันนั้นแช่กับยา

๔. พากเคล้า กินหายแล / พาก ๑ เอาตังผี รากไคร้ น้ำ รากจิวหนุ่ม
ฝนกินหายแล / คั้นว่าร้อนอกตกใจนิก เอา

๕. อัจมคนกับขี้หมูเถื่อนเผาเป็นตัง ห่อผ้าแช่น้ำกิน / พาก ๑ เอา
ขี้แถ* หัวแอย่ง ปวกดินไซ แช่กินแล / เจ็บตาเอา

หน้าลานที่ ๗

๑. เจ็บตา เอาตึงแช่น้ำข้าวจ้าวใส่หายแล / พาก ๑ เอาแก้วเข้า
ไข่เป็ด แช่ใส่หายแล / เอาไข่เป็ดนั้นเกิดกจิมหายแล /

๒. พาก ๑ เอาหอย ๗ ตัว กับหญ้าผากควายแช่น้ำใส่หั้นแล / พาก
๑ แมงจ้วน ๓ แช่น้ำข้าวขาวใส่อันออกยังตาใส่ก็

๓. หาย / คั่นว่าตาออกตอใส่ตึง ดีหมี ปมน้ำแน่ ฝนใส่ หายแล / สิทธิการ จักกล่าวยาเคล้าออกสุก หัวที่ หื้อเอาพินดำ ๙

๔. ปง รากป่าเรียวหมอง รากนางแย้ม เขาควายแมงบุบ หนึ่งกระอูย หาดเยื้อง เน่าโน ผักหละ คั่นว่าออกสน้อย รอดนี้แล ไม้ส้มป่อย

๕. แปะ ไม้ห้ารอก เทียนพระยาอินทร์ น้ำแน่ กาฝากผักหละ รากหมากไฟตัวพู้ ขี้เหล็ก ฝนใส่น้ำจ้าวกินแล / คั่นว่าคนถอดก็หื้อถอด

หน้าลานที่ ๘

๑. คนริบเข้าแถมก็หื้อดแถมเทือะ / คั่นว่ารอดดอกตกนั๊กถอน ๙ ปง กีบแรด น้ำแน่ ไม้ห้ารอก ดูกหมาดำ หอลทะเละ ปลาฝา ราก

๒. หมากไฟ พ้าวน้อยกัลดกันเพด อยารากแดง หื้อฝนน้ำข้าวจ้าว กินคนาหายแล้วหื้อเอากับยาเกคล้าเทือะ / คั่นว่า

๓. ตุ่มออกนั๊กหุระ* บสูตี หื้อเอารากังปลาขาว รวงควา ไคร้น้ำ ไคร้นุ่น รากคา ตาไม้เส้า หัวแยง

๔. ดั่งติด แคว้งขาว หนามตางัว หื้อเอาเข้ากับยาเทิกกินเคล้านั้น หื้อฝน พินดำก่อนแล / คั่นหากใจสั้น เอา

๕. ดั่งติด แคว้งขาว กาฝากขี้เหล็ก ผักหละ กีบแรด ผูงคอบ หาดเยื้อง ฝนน้ำจ้าวกิน / คั่นว่าตุ่มพร้อมแล้ว หื้อเร่งออก ร้อน

หน้าลานที่ ๙

๑. อันเย็นไว้ หื้อตุ่มพันพุลแล ยาตุ่มพูล เอากำตัน แคว้งขาว จันหน่แดง ฝนน้ำเหล้ากิน แพง ๑ ก่อนแล ผู้สะน้อยแล้วหมผ้าพอ

๒. หื้อแห้งแล้วเอาออกเสี่ยพุลแล / พาก ๑ กาฝากขี้เหล็ก ดั่งติด แคว้งขาว ฝนน้ำเหล้าผู้จิมแล / พาก ๑ รากจิวหนุ่ม รากแคว้งขาว

๓. แก่นฝ้าย จันทน์แดง ฝนใส่เหล้ากินแล้วผู้จิม คั้นว่าตุ่มบ่พร้อม
เป็นน้ำ เอารากจิว เข้าตัดยาเก่าแล คั้นหนองบ่แหลว ต้มยอดผักหละ

๔. หื้อกิน คั้นเกี่ยวพร้อมแล้ว หื้อเอาใบดอกเข็มขาว รากก้อ แล้ว
ใบขามสะน่อย เข้าหมั่นสะน่อย ต้มกับกันไว้หื้อเป็นยาแล้วอาบ คั้นว่าคันทก

๕. เกิดบ่ได้เกี่ยวแล คั้นออกน้ก ยาอาบ หื้อทาสะน่อยเทือะ /
เจ็บตุ่ม เอาดูกหมาดำ ฝนน้ำเหล้าทาหายแล / ยาเสียบ เอาหนาดคำ กาฝาก
ชี้เหล็ก

หน้าลานที่ ๑๐

๑. นอแรด ร้อน คั่นอก เอาคอบเข้าจิม คั้นเสียบ เอาพิดเทาะ
เข้า ดิง ตัดสะน่อย ฝนน้ำเหล้ากินแล / พาก ๑ เอากาฝากชี้เหล็ก จันทน์แดง
ตัดสะน่อย พิด

๒. เทาะ ดังติด ฝนน้ำจิงกิน บ่ได้ ใส่เหล้า กินน้ำ / พาก ๑ เอา
กาฝากชี้เหล็กใส่เหล้ากิน / ยาแก้พิษเข้าใน เอาพิดเทาะ จันทน์แดง

๓. ดังติด กาฝากชี้เหล็ก ผักหละ ยารากแดง พ้าวน้อย ฝนใส่เหล้า
กินเมื่อค่ำเมื่อเช้า ก็ดี บ่เข้าในแล / พาก ๑ พิดเทาะ จันทน์แดง ดัง

๔. ติด แคว้งขาว ผุงคอบ กาฝากผักหละ ฝนน้ำเหล้ากิน คั่นตีนมือ
ดำเสีย เอารากคำ ตาไม้เส้า หัวแหง่ ฝนกับยาเคล้ากินหายแล

๕. พาก ๑ เอาจุนปัง นอแรด กาฝากผักหละ เน่าใน หัวแหง่ หื้อฝน
กินหายแล / ยาหายลงท้อง เอากล้วยตีบ ๓ ลูก ปาดเก็งแช่น้ำเหล้ากินหื้อหายแล

หน้าลานที่ ๑๑

๑. พาก ๑ เอกกาฝากหมากค้อ ฝนหื้อกิน คับบ่ฟัง เคี้ยวไว้หื้อเย็น แล้วกินเทือะ / ชั้น ๕ บาท / ยาพุแขนขา เอน้ำตูนเก็งกอน* ๑ แล้วบดใส่ เหล้า กินหายแล

๒. ยาหายเจ็บคอทั้งมวล เอาตี่งู ๑ เอาตุ๊กหมาดำ ใส่ น้ำจิงก่อน บ่หายฝนน้ำเหล้าทาเมื่อลุนหายแล / เจ็บตุ่ม เอาผักขวง

๓. กับน้ำเหล้าทาหายแล / คั้นว่าตีนตุ่มแดงแล เจ็บร้อนน้ก เอาตุ๊กหมาดำ พ้าวน้อย น้ำแแน รากหมากไฟตัวพู้ ฝนน้ำเหล้า จ้าว ทา

๔. กี่ตีหายแล / พาก ๑ หายตุ่มคั้น เอารากผักขวงบดใส่น้ำจิงทา หายคูน คับบ่ฟัง ฝนน้ำเหล้าทา / พาก ๑ ปูซาเอาขวยตุ่นแช่น้ำ

๕. ยาเทิกนั้นกินหายแลคั้นแล / พาก ๑ เอาหมากเหงีย*ตัน หาบได้ เอาหมากเหงียเครือ* ฝนใส่น้ำยาเคล้านั้น กินหายแล / ยาตุ่มมุดเสีย เอาเปือก

หน้าลานที่ ๑๒

๑. กล่าตัน กาฝากซี่เหล็ก จันท์แดงตัด ฝนใส่น้ำเหล้ากินแพ่ง ๑ แล ดีदनอกออกมาตีแล / ยาพันคอบ่เกี่ยว เอารากใบดอกเขม่า*

๒. เข้าหมั้น ใบขาม ต้มกับกันไว้หื้อเย็นแล้วหัวที่หื้อทา ๓ ทีแล้วอบ / ชั้นตั้ง ๕๒ ผ่าขาว แดง เหล้า /

๓. คั้นว่าเจ็บตุ่ม ฝนตุ๊กหมาดำใส่น้ำต้มนั้นทาตีนกแล / คั้นว่า เกิดตกเจ็บตุ่มเกล้า เอายาเกล้าบดใส่น้ำเหล้าทา คั้น

๔. บ่หาย เกิดบ่ปลันตก/ ยาหายหนาว หื้อเอาใบผีเสื้อน้อย ใบน้ำแแน ตี่งู ตัดสะน้อย บดกับงาดิบเป็นน้ำทาที่

๕. แดกนั้นตีนกแล / คั้นมันแตกแล้วเป็นเอาพ้าวน้อย น้ำแแน รากหมากไฟฝนน้ำจ้าวทาที่แตกนั้น คั้นมันบ่แห้งใส่น้ำทา ตีแล

หน้าลานที่ ๑๓

๑. พาก ๑ เอาดูกหมาดำ พ้อยน้อย พุนละอัน กินบดใส่ตีแล / พาก ๑ แก่นหมากฝาง หัวเข้าหมื่น บดใส่เหล้าทาตีแล / ยาห้ามสุกขอนแลหม
๒. เอารากไม้แจะ รากจั่นหมู พ้วน้อย ฝนใส่เหล้าทา / พาก ๑ หน่วยแพร้ง* แก่นหมากฝาก หัวเข้าหมื่น หมกหื้อสุก
๓. ใส่จิม คั้นทาตีแล / พาก ๑ เอารากน้ำแน่ กับหัวเข้าหมื่น ฝนใส่แล สุกช้อน เอาหัวเข้าหมื่น ฝนใส่ หายแล
๔. สุกช้อน พร้ามีดบาดก็ตี เอาใบหมากน้ำ ชุ่ลงละลิง เข้าหมื่น ใบผักแคบ หัวถั่วพู ใบหมากแปบ เอาเท่ากัน ตำเอาน้ำ
๕. มั่นงาใส่ พอตตามไฟได้แล้วไว้ใส่ตีแล / ออกสุก เป็นเปยตีนมือหด งอเสีย เอาเพลีย ตำเอาน้ำมันงาใส่เท่ากันแลหุงสุกไว้

หน้าลานที่ ๑๔

๑. ใส่ขนาดหายตีแล / ออกสุกหายแล้วเป็นเปื่อยไปไหนบได้ กินข้าวปล่า กินน้ำปลง เอารากน้ำแน่ กับรังมด
๒. สัมทางปูชาเอาหื้อดีแล้วต้มอาบ กินสะน่อย ยิงชายชั้น ๕๐ แล / สุกหม เอานอยกับผักขวง บดใส่หายแล
๓. พิษตกท้องเอารากผักนางแย้ม หัวผักเข้า ฝนใส่น้ำเหล้า กินหายแล / พาก ๑ เอากาฝากค้อ ฝนใส่เหล้ากิน คับ
๔. ฟังเคียวไว้หื้อเย็นกินแล ชั้น ๕๐ แล / เอามดสัมกับแก่นหมากฝาก บดใส่น้ำเหล้ากิน / พาก ๑ เอาไม้ชี้หนอน ฝนใส่เหล้า
๕. กิน / พาก ๑ เอาเปลือกไม้ทันใส่บอก หลามหื้อสุก แล้วกิน / พาก ๑ เอาเปลือกไม้โชค แกนแพง เปลือกแพง บดใส่เหล้ากิน /

หน้าลานที่ ๑๕

๑. ออกสูดตกเกิดแล้วลงท้อง เอาเพลิงบดใส่พริกน้อย กินหายแล / ยาต้บขางเมื่อออกสูดแล้วนั้น เอาปลาฝา งาข้าง รากขาง ตั่ง
๒. ผี ชี้เหล็ก ผักหละ นอแรด หนาดคำ ส้มแป้ หัวปุมเป้ง ฝนน้าขาง กินแล / ตั้บพิช เอาจ้ยन्हแดง ดูกหมาดำ ฝนน้าจ้าวกิน / ยาซัก
๓. ฝาดตีนฝ้ามือ เอาพายชะเมาฝนน้าเหล้าทา บ่กินแล / คั้นบ่หาย เอาหมั่งคะอูย ฝนน้าเหล้าทา บ่กินแล / ตุ่มน้ำ
๔. เอาตึงจี/ ยาคัน เอาขามเพยไหนเหล้าเต็ด* / คั้นตุ้มหมเสย เอา ดูกแรด รากผักชี ขอยนาง เข้ายาเทือะแล
๕. คัดเกิดแรด เอาหนังแรด นอ กีบแรด เข้ากับยาเทิก / คั้นว่าออก เข้าไหม้เอาเปือกโซก หมากดุก คั้นไดวอก ไคร้สมเส็ด เข้ากับยาเทิก

หน้าลานที่ ๑๖

๑. คั้นว่าเจ็บคอเอากาฝากชี้เหล็ก รวงเย็น รากหนาด บดอม / คั้น ตีนตุ้มแห้ง เอารกาผักเค็ด รากผักหนอก ฝนใส่น้าเหล้าทา บ่กิน / คั้นตุ้ม
๒. วาม* เอากาฝากชี้เหล็ก รากแคว้งขาว ฝนน้ายาเทือก กินสะน้อย ดิดใส่ตัว / คั้นว่า ลงตีนเอาไม้มอน เข้าหมั้น หอมเทียม
๓. บदन้าปุนใสทา บ่กิน / ร้อนตีน เอาดุกหมาดำ เปลือกดุก ตาม ซาย แคว้งขาว ฝนน้าเหล้า / เจ็บคอ เอาขามป้อม รากหมากนาว ดั่ง
๔. ดิด แคว้งขาว ฝนจ้าวน้ำกิน / เจ็บคอ เอาตึงตุต รวงเย็น ฝนน้า จ้าวกิน / ยาห้ามพิชบ่หือเจ็บ เอาปลาฝา หอยทะเล รวงเย็น ฝน
๕. น้าจ้าวทา / คั้นว่า ออกเกิดแรด หือ เอาดินกลางจอมปลวก เอาขวยปู มาแช่กินเทือะ / คั้นว่ามันคัต เอาหญ้าขัด หลับมัน ค้อม

หน้าลานที่ ๑๗

๑. ฝนน้ำยาเทือก / คั่นเสียบอก ยาเอาขางมาบดใส่เหล้ากิน / คั่น
บ่หาย เอาเก็ดแรด หนึ่งแรด เขาทัง ๒ เขาแถม ยาถีบ / คั่นออกหัดเอา
๒. เปลือกหัด ผักหมหัด รากคา หัวแหงง เอาแช่กับเทือก / คั่น
เสียบ นอแรด ดูกหมาดำ ขางแดง ศรีกัญไชย พิดทေး ฝนน้ำ ใส่ น้ำสุ
๓. รา กินเทือะ // จักกล่าวถีบปาก เอานอแรด กาฝากชีเหล็ก
ผักหละ กาฝากไม้ตั้ง กาฝากไม้คังแดง สัมแบ หนาดคำ เข้า
สุรากิน / ยาจีตุ่ม เอาพายชะเมา นางแย้ม ๓ ลิน ๗ ลิน ฝนน้ำฝน
เหล้า จิแล / ยาแก้คัง เอา ๙ ปง* ฝนน้ำจ้าวกิน

หน้าลานที่ ๑๘

๑. ยาเจ็บคอ เอา ๓ ลิน ๗ ลิน* ชะเอียม* รวงเย็น กวงคองู หญ้า
ก่องข้าว รากคา อ้อยดำ หญ้า ๓๐ ราก ทั้นทေး ฝนน้ำกิน / คั่นว่า ลง
๒. ท้อง เอาดุกหมาดำ ดั่งดีด แคว้งขาว ลิ่นคู้ รากหมากค้อ ยารา
แดง* หัวข่า ฝนตกน้ำ ยัน*เหล้ากับเหล้ากวณกันแล้ว
๓. เผาขางสู้กิน / คั่นว่าคั่นนั้น เลือดแรด แถมแล คั่นว่าตกเกิดแล้ว
สันระสายเป็นเปียเสีย เอากาฝากเคย* แคว้ง
๔. ขาว ดั่งดีด ฝนน้ำจิงกิน / คั่นเจ็บคอ เอาเปลือกทองหลาง ดิงน้ำ
กิน / ปาก ๑ เอาดุกหมาดำ แก่นฝ้าย ชี้หมูเถื่อน
๕. หัวที หื้อเอาหัวแหงง ไคร้รน้ำ รากผักหละ ตำเอาน้ำยา บดยาแก้
๕ ต้น ใส่หื้อกินถ้วย ๑ ก่อน กินดีแล / ปาก ๑ เอา เบย*

หน้าลานที่ ๑๙

๑. หมากไฟเจียดเอาเปลือกชักฝนน้าจ้าวหื้อกินถ้วยนี้ง ก่อนแล // จักกล่าวตำรายาเทือกเข้าหม่น้อยแล / ยากินแท้หื้อเอาเขาควายเม่งบ
๒. ไม้กุ่มบก ไม้สมเส็ด ไคร่ร่น ไคร่น้ำ หนามตาวิ้ว ไม้ยาหลวง ชางหม่อน ผักหละ ปกติสุก*ได้แล / พาก ๑ เขา
๓. หม่น้อย เอารากไคร่ร่น ไคร่น้ำ ไคร่หางนาค ป่าเรียวหมอง ขอยนาง นางแย้ม หญ้าคอกหมา คั่นว่า ยาน้ำ ฝนน้าจ้าวกินแล
๔. คั่นว่าเขาใหม่เกิดแรด เอาหนังแรด ไคร่สมเส็ด เครือเขามวก ผักแคบ ก้างปลาขาว รวงควาดตัน รากมะยม ทุงสอ ตัดสะน้อย
๕. เอาเข้าแถมเทือะ / พาก ๑ ออกเขาใหม่เกิดแรดหลวงนั้นแท้ เอาหนามตาจ้ว แผ่นดินเย็นอันเป็นหัวนั้น แคะหางคาง แคค้อง

หน้าลานที่ ๒๐

๑. แรด ดูกหมาดำ ดูกหมาไน แคว้นดิน ฝนน้าจ้าวกิน / พาก ๑ เข้าใหม่หลวง เอาคั่นรัก*ทีกฟ้า ชี้เตือน เท่ากัน เผาเป็นตั้ง แซ่น้ำจ้าวกิน
๒. พาก ๑ หื้อตุ่มขามาแล้ว ฝิอันได้ ฝิว่า หัดแกม เอาไม้หัดตางนาศ* แกวเข้า ป่าเรียวหมอง แถมเทือะ ฝิว่า
๓. กลายเป็นมะเร็งไป เอาป่าเรียวหมอง ตับเต่าน้อย รวงเย็นหัวถ้วพู ปมผักแคบตัวพู เอาใส่กับยานั้นเทือกนั้น กินเทือะ คั่นว่า
๔. ร้อนนั๊ก มักไคร่ทา-นอก เอาแกนฝ้ายบดเป็นน้ำใส่แก้ ๕ ตันนี้ดีแล ฝิว่า กลายเป็นมะเร็งหม่น เอาขอยนาง ผักหวานบ้าน รวงควา
๕. ตันก้างปลาขาว จิ้วหนุ่ม ผักหนอก เอาใส่กับยากินนั้น คั่นว่าชาวแลบ้เจ็บบร้อนแล้ว ถอดออกไว้ก่อนไว้แล // จักกล่าวยาห้ามก็ตี

หน้าลานที่ ๒๑

๑. ป่หื้อเจ็บ เอาองปลาฝา หอยทะเล รวงเย็น ฝนน้าจ้าวกิน ห้าม พืชสุกแล / ยาห้ามพืชเกิดแรด เอาดูกหมาดำ ตับเต้าน้อย น้านมราชสีห์
๒. รากไคร้รน้ำ ก้างปลาขาว กินแล ยาห้ามพืชสุกทั้งมวล เอาตับเต่า น้อย รวงเย็น เต็งข้างเผือก หอยทะเล องปลาฝา ดูกหมา
๓. ดำ หัวถั่วพู แผ่นดินเย็น ฝนน้าจ้าวกิน ก็ได้ ใส่กับยาปากโตก็ได้ แล / แยมดูพยาธิใส่เทือะ / ผิวาเขา
๔. ไหม้แกมเกิดแดหลวงนั้น จักหื้อขาว เอาไคร้ค้องคังขาว รากพิต เทาะ ฝนกินออกแล / แม่นดำก็ขาวไปแล ผิวา ปวดนักเอาตับเต่า
๕. น้อย รากเตาหลวง น้านมราชสีห์ หนามขาว แกนลูกหมากพัน ฝนน้ายอันขาวนั้นกินดี / ผิวา จัก*อก เอาหาดเยือง ตดหมา รากน้าแน้

หน้าลานที่ ๒๒

๑. เปลือกหมากดูก งาข้าง ฝนกินหายแล / ปาก ๑ เอาหาดเยือง ตดหมา
๒. ต้นตับเต้าน้อย ฝนกินหายแล / พืชหัดสุกตกห้อง ขูดเอา น้าหมากเตือกินหายแล ผิวาเจ็บลิ้น เจ็บปาก เอา
๓. หมากดูก รวงดาว งาข้าง ฝนน้าจ้าวกิน คันว่าบ่ฟัง ดิงูตัดสะน้อย ผิวา เข้าไหม้หลวง ดำเสียทั้งคิงแล้วก็ดี ดีวิ้ว
๔. ดำนันแท้นั้นมาแช่น้ำแล ชัดเอาอันใส่นั้นแล้ว ฝนเปลือกรวงดาว ต้นตก กินหายแล ไนยะ ๑ ผากม่วงกล้วย
๕. ฝนน้าดีวิ้วดำกินออกมาแล ขาวอยู่แล้วเอาหน่วยฝ้าย บดใส่เหล้า แล้วกินหายแล คันว่าพืชเข้าใน เอาหน่วยฝ้ายบดตัดดิงูเหลือม

หน้าลานที่ ๒๓

๑. ใส่น้ำจ้าว กินหายแล / ฝิวามันใคร่จวงเอารากหญ้าเลงซอน หัวทูน ป่าหมอง นางชม ฝนน้ำจ้าว กินแล้วทาทินมือทางพื้นแล คั้นว่า มัน
๒. บวินแล้วจวงอยู่นั้น เอายอดฝ้ายยอดแรก ยอดหมากน้ำ ๓ ก้าน ตาอ้ายดำ ๓ ตา รากค่า รากกล้วยตีบ หอยทะเล ดูกหมา
๓. ดำ อองปลาฝา แก้วจวงเสียก่อนแข่งกับยาวินแลยาเคล้านั้นกิน คั้นหายจวงแล้วถอกออกไว้เทือะ
๔. คั้นว่าจวงบ่ตายมันบ่คิน / ยาเอาหญ้าเลงซอนใส่กิน จึงใส่ดีแล / จวงบ่ตายบวินนั้นเอารากกล้วยนวล รากแร* ราก
๕. กล้วยเทศตัดสะน้อย ข้าวจ้าวเป็นน้ำกิน / ปาก ๑ เอายาแก้ ๕ ต้น นางแยม หัวทูน หัวแห่ง ๓ บาท บดตำด้วยกัน น้ำจ้าวกินหายแล

หน้าลานที่ ๒๔

๑. ปาก ๑ เข้าใหม่น้อย เอารากใคร่ทั้ง ๒ ใคร่หางนาค นางชม หญ้า ค้อหาน กุ่มน้ำ เรียวหมอง จ้าวเป็นน้ำ คั้นบ่ยาน้ำ ถอนนางชมเสียเทือะ
๒. คั้นเจ็บคอ ลิ่น ปาก เอาเปลือกหมากดูก รวงควา งาข้าง ฝนน้ำ จ้าวกินหายแล / ปาก ๑ เอาแก่นหมากป้อมอันอ่อน ๓ หน่วย
๓. ลงแช่แล้วใส่ข้าวจ้าว ๓ เม็ด กินหายแล / ปาก ๑ เอาชอยนาง เปลือกใคร่น้ำ หอยทะเล รวงเย็น นางชม ข้าวจ้าวเป็นน้ำฝนกิน หายแล
๔. ฝิว่า คั้น เอารากแคว้งขาว ตามคั้นด้วยมดง่ามเผาเป็นดั่ง ดีหมี สิจิม กินสะน้อย หายแล / แปงตุ้มหื้อชาวหื้องาม
๕. แก่นถั่วเนา แช่น้ำยาเทือกกินแล / ทีนี้จักกล่าวอุปเทศอันออกสุก ดังนี้ คั้นว่าใช้ร้ายร้อนน้กก็ดี คั่งไหลร้อนเนื้อคิง ร้อนอกตกใจ

หน้าลานที่ ๒๕

๑. กิติ รากนกั กิติ คั้นว่าตุ่มมันออก มันอาจจักพองแล้วหมื่นออกเป็น
หยุ่มตุ่มน้อยเหลือซ้อนอยู่แดงถีนัก ต่ำใหญ่หัวดำสะน้อยนั้น ชื่อว่า เข้า
๒. โหม่น้อยแล ตุ่มเหลืออมแดงกิติ เป็นหยุ่มอยู่นั้น ชื่อว่า เข้าโหม่น
เกิดแรดแล ตุ่มแดงแล เปลือกแล ตุ่มใหญ่่น้อยซ้อน
๓. กั้นอยู่นั้น ชื่อว่า เกิดแรดหัดออกแกมแล คั้นว่าออกในหนัง ชื่อว่า
หัดออกแกมแล อัน ๑ ตุ่มหน้อยแดงถีนักหัวดำ
๔. สะน้อยกิติ หมื่นออกทั้งคิงแล้วหนา คนผู้เป็นนั้นแดงเหลืออมอยู่
นั้น ชื่อว่า เข้าหลวงพิษนักละ ยาภิยากนักละ ผิอันใด คั้นว่า
๕. ออกแล้วได้ ๓ วัน กลายเป็นตุ่มโหม่นขาวก่อนแล้วหม่นไปนั้น
ชื่อมะเร็งหม่น พิษนักร้อนนักละ ออกได้ ๒ วัน ๓ วัน แล ทำกลางดำ

หน้าลานที่ ๒๖

๑. นอกแดงนั้น ชื่อว่า เข้าโหม่นกลายเป็นมะเร็งไฟ ร้อนนักรักถีนักแล /
อัน ๑ ออกห่างกิติ ถีกิติ เหลี่ยมหัวขาวอยายอยู่นั้นชื่อว่า สุกแท้แล คั้นว่า
๒. ไข่ คั้นดำ ตัดรากหนามแล็บแมวทุกพากเทือะ / ยาตาต้อ รากนักรัก
เช่นดูพยาธิจิมเทือะ / คั้นว่าตามืดตาตำโพนัน
๓. ตัดไม้เข้าसानแพร แผ่นดินเย็น ใสดีแล / ผิวา อันสุก คัดดอก
เอาสายตือลูกอ่อน อันลงตกฝนใส่เหล้ากิน
๔. สะน้อย หายดีแล / รกคนฝนใส่เหล้า กินดีแล / ออกสุก เจ็บคอ
เอาหมากน้ำ เปลือกชะลอง* ฝนใส่น้ำยาเทือะ กินแล / ยาห้าม
๕. บ่หื้อออกนักรัก เอามาหอมบั่ว หอมเทียม เกลือ ขิง เท้าแล /

หน้าลานที่ ๒๗

๑. กั้น เอามอนไข่เป็ดลูก ๑ ใส่พริกน้อย ผีว่าแตงน้อย ๓ ลูก แตง
นึ่ง ๗ ลูก บดกินบ่อกร้ายแล / พาก ๑ เอาดีหมี่ใส่
๒. เหล้า เต็ดกิน ดีแล / พาก ๑ เอาดินใส่น้ำพ้าว กิน เอาดั่งพะสิ่ว
แควนดีแล / พาก ๑ เอาเปลือกหมากซึกขมก็ดี หมากซึก
๓. หวานก็ดี เคี้ยวหน้า ๓ เอา ๑ ใส่น้ำอ้อยดำกินบ่อกร้ายแลเทือะและ
เชื้อแล / พาก ๑ เอาเพ็ญฝนน้าจ้าวกินบ่อกร้ายแล มันแพ
๔. เลือดลมแลเชื้อแล / ยาถีบสุกหื้อเอาแคว้งขาวฝนสุรากินแล /
พาก ๑ เอา ผักขี้เหล็ก ฝนสุรากินแล / พาก ๑ เอ เปลือกพิน
๕. รา กิติ ไม้ขี้หมอนฝนใส่สุรากินแล / ยาแก้คั่ง เอาพายชะเมา
รากแคว้งขาว ฝนใส่สุรากินเทือะ / พาก ๑ เอารากแคว้งขาว

หน้าลาน ๒๘

๑. กาผากขี้เหล็กฝนใส่สุรา กินดีแล / ยาสะอั้น เอายางปลีกกล้วยตีบ
แช่น้ำกิน ๕ วาน* แล / พาก ๑ เอาเตือบอง เปลือกมากน้ำ รกคนแช่น้ำ
๒. กินแล / ยาห้ามพิษ เอาตบเต่าน้อย อองปลาฝา ดูกหมาดำ
รางเอยน หัวถั่วพู ฝนน้าจ้าวกินทานั้นจิงเทือะ มันออก
๓. ดำเสีย เอาคั่งแดง พิตเทาะ ไคร่น้ำ ตีนกลอง ไม้แคค้อง นอแรด
หนังมันก็ดี ฝนน้าจ้าวกินแล / ยากัดเสลด เอาหัว
๔. ทูน ๓ แวน หัวแอย่ง ๓ แวน เปลือกหมากแง ๓ ตา ห่อผ้า
แช่น้ำข้าวจ้าวกิน / ยาเสียบ เอารากแคว้งขาว ราก
๕. ง้วนหมู ฝนน้าสุรากินเทือะ / ออกสุกเสียบคัต เอาง้วนหมู
ผักเซงดา รากแคว้งขาว ฝนน้าสุรากิน น้าข้าวจ้าว กิติ ลูกอ่อน ข้าวจ้าว

หน้าลานที่ ๒๙

๑. เทือะ / ออกสุก ตาต่อหมอก* พาดเอาไข่เปิดเกือกไปมาหายแล / คับบ่หายเอามอนไข่เปิด อันขานันใสเทือะ / พาก ๑ เอาพันขางสลูบเสียหื้อ
๒. หมต แขน้ำจิงกิน คับบ่หายเอา แกวเข้า ฝนน้ำจิงเทือะ / หื้อออกดี เอาหมากซักฝนน้ำสุรากินเป็นยาถีบหื้อออกดี
๓. แล / ยาถีบหื้อออกเป็นหนอง เอารากง้วนหมู กาฝากซี่เหล็ก ฝนน้ำสุรากิน ผิวายังดูแอยงแลมเปลือกซี่หมอน พัน
๔. ซะเมา ทุงสอ เทือะ / ผิว่า ร้อนในร้อนนอก หื้อถอดไม้ซี่หมอน พันซะเมา ทุงสอ เสียเทือะ / ยา ๓ ต้นเกล้าหื้อกินเลิงเทอะ
๕. แม่นบ่หายบ่เม็งก็หื้อกินไคฝาขาด แม่นกินผิดก็หื้อกินเทือะ / ไคหื้อตุ่มบอม เอาเปลือกหมากซักฝนสุรากิน

หน้าลานที่ ๓๐

๑. เมื่อจักกิน หื้อปูชาเอาแลกันไชยพันคำเดียมมีสัจจะสันนี้แล พาก ๑ เจ็บนักนิกเอาพันซะเมา ฝนน้ำจ้าวกินทาเทือะ / ยากิน เอาเปลือก
๒. ไม้ฝาหลวง กวาวเครือ ไคร้สมเส็ด ไคร้รุ่น ไคร้หางนาค เปลือกค่าดิบ...คัง เขาควายแม่หุบ หมากน้ำนอง ไม้เนา
๓. ใน ส้มกบ แคค้อง เปลือกกุ่ม แผ่นดินเย็น นมนาง อองปลาผา หอยทะเล ดูกเงือก นมผา ฝนกิน / ยา จวง เอาราก
๔. หย้าผากควาย ๓ กอ อ้อยดำ ๓ ตา หมากแร รากกล้วยตีบ ๓ ปาด ก้านหมากน้ำ ๓ ปาด ฝ้าย ๓ แสน แซ่กิน / พาก ๑ เอาราก
๕. ซี้กา ฝนน้ำจ้าวกินเทือะ / เจ็บคอ หื้อกินดูงู ดีจักเซ่ ซะเอี่ยม หน่วยฝ้าย ขามป้อม น้ำพ้าวกินเทือะ / ผิว่าตาออกต้อ ใส่ดี

หน้าลานที่ ๓๑

๑. ปลาผาหาย ห้ามสะอื้นเสียหิ้นแล้ว หื้อกลั่นใจเต็ดเอาไปไฟ*
ได้เท่าใดมามัดปาดหัวท้ายแซ่กับยากินทุกพากแล / พาก ๑ เอา
๒. รากหมากนาว ฝนสุรากิน / พาก ๑ เอารากจั่นหมูฝนน้ำสุรากิน / พาก ๑ หมากซึก บดใส่สุรากิน / ยาห้ามราก เอาหมาก
๓. ซัก ๓ แก่น เผาหื้อเสียงควัน หมากฟัก ๓ กีบ แซ่กับยากิน / พาก ๑ เอาน้ำแน่ ฝนน้ำข้าวจ้าวกินแล ผิว่า พิษเข้า
๔. ใน หื้อเอาพิดเตาะแดง รากจั่นหมู ฝนน้ำสุรากิน / พาก ๑ ผิว่า รากนั๊ก อันใดก็บได้ เอาแก้วข้าว
๕. แซ่ยังถ้วยดอกทอง แล้วเอาเปลือกตีนตั้งผี รากคอบน้ำ รากจั่ว หนุ่ม รากไคร้รุ่น ฝนกินเหือะ / พาก ๑ หายพองแล้วเอารากเตือเกลี้ยง

หน้าลานที่ ๓๒

๑. รวงควา ไม้เนาใน พิดเตาะ ไคร้สมเส็ด ไคร้รุ่น เท่ากัน ตำกัตี แซ่ กัตี กินแล / ผิว่า ร้อนอกตกใจตัดหัวแย่ง ป่าเรียวหมอง รวงเย็น
๒. ฝนน้ำจ้าวกินทา เชื่อแล / ออกสุก ไอ เอาหนังแรด งุนไม้เรีย กาฝากฝักหละ ฝนน้ำจ้าวกินหาย / เจ็บตา เอารากคากอ
๓. แห้ง เผาไฟแช่น้ำจิงกินเหือะ / คันเจ็บตุ่มร้าย เอาหมากขาม ซ้อ ๑ ฝนจิง / ยาออกตี เอาเพลิงฝนน้ำจ้าวกินแต่
๔. เมื่อยามตั้งไข้ร้ายแลเชื่อแล้ว / สุกซ้อนเอาหนามซี่ฝนใส่น้ำจิทา หายเชื่อแล้ว / พิษสุกขึ้นแลบดบลง เอารากชอยนางต้ม
๕. กัตีฝนกัตี ทาหาย / แก้วพิษพายในพิชผิขึ้นคัดดอก เอาหน่วยหมาก ซัก รากหมากตุ่ ตึงเหลื่อม ฝนใส่น้ำเหล้ากินแก้วพิษพายในแล

หน้าลานที่ ๓๓

๑. ผีว่าขึ้นแล้วบ่งาม มันดำไป จักแบ่งหื้อมันสุกมันงามนั้น เอาใบหมากเฟื่อง ใบขามป้อม ใบส้มป่อย เข้าหมั้น อ้อย หน่วยเตื่อเกลี้ยง

๒. หนึ่งแรด เผาหื้อใหม่ ชูดเอาอันดำเสีย แล้วชูดเอาแต่อันเหลืออง นั้นมาห้ามกับลูกหมากเตื่อหื้อสุกแล้ว

๓. มาพันกับยาอันตำนั้นเอาน้ำต้มเป็นน้ำแล้วทาหังมวลแล้วสุกลง ล้วนนั้นแล / แก่ละอองพระบาท เยียดไปก็ว่า

๔. เลิงสุก ยาชาวฝูงนั้น เอาหมากผางลูกใน หัวชะโค ยางจวง ฝนใส่น้ำปูนใสแล้วเอายวงฝ้ายชุบทาเลิงดีแล ผีว่า พอง

๕. ขึ้น ดำเป็นเถิบฟูขึ้นนั้น เอาใบเทียนไปบดใส่น้ำจ้าวทาแล / พาก
๑ เอาพลูหมาก รากพ้าว รากตาน รากลาน ใบ

หน้าลานที่ ๓๔

๑. ยม ใบมะเฟื่อง เข้าหมั้น อ้อย บดใส่สุรา กินก็หาย คั้นบ่หาย ต้มไว้หื้อเย็นกินแก้พิษพายโนแล / แก่คั้น เอารากผักเผ็ด ส้มป่อย

๒. สลาม* ใบพู หมาก เข้าหมั้น อ้อย ใบมะเฟื่อง ตำใส่สุราตี / ฝีบ่อนขึ้น เอาเบี้ยไม้ ๓๓ แก่น มาชื้อใส่น้ำยา

๓. เทือกหื้อกิน ชับหัวฝี่ขึ้นสิ้นแล / พาก ๑ เอาชะค่าน เขากวาง หวานร้อนทอง เนียมระสี หน่วยหมากซัก ฝนน้ำเหล้ากินแล / แแบ่ง

๔. ฝี่อันหลบเข้าใน เอาสเพก* แลเข้าหมั้นขึ้นฝนใส่น้ำสุรากินก่อน แล้วแก้คั้นเอาเขี้ยวเสือ เขี้ยวแรด ลูก

๕. หมากซัก ฝนใส่น้ำสุรากิน ดีแล / แก่สะท้าน เอาเข็ม รากเนา ใน รากกูดน้ำ กิน / หาด รากกล้วยตีบเท่ากัน ต้มกิน ดีแล

หน้าลานที่ ๓๕

๑. ผีว่าออกผีแล้วเป็นบ้าไปแล้วนั้น เอาหมากคุดอม หัวแห้วหมู
จันทน์ขาว บัวระพีต ผักเสี้ยนเท่ากัน ตำน้ำ ๓ เอา

๒. ๑ กินดีแล ชั้น ๓ เหลี่ยมปุดแล / พาก ๑ เอาหน่วยฝ้าย พันชะเมา
หื้อช่วยมือแล้วตำแกนทัน ฝ้ายมือ ๑ เอาสมเสี้ยเสี้ยง

๓. สมนั้นแล้ว แชน้ำ เอารากก้างปลาขาว เขาควยแม่หุบ ฝนน้าเผา
ข้างสู่ ๓ ทีแล้วไว้หื้อเย็นกิน คันสุกแมน

๔. ว่าหัวแวนเหล็ยมแล แสนราช

หน้าลานที่ ๓๖

-

หน้าลานที่ ๓๗

๑. กัมมา หื้อแล เอาจาวหมากทัน ๗ ลูก จาวแกนฝ้าย ๗ ลูก บดใส่
เหล้ากินออกพร้อมแลหื้อบดใส่น้ำจ้าวกิน ยาอัน

๒. เป็นผีร้ายนั้นแล / เจ็บคอ เอาหัวถั่วพู รากซี่เหล็กเผือก หน้ำ
หลับมีนบดชะเอมหวาน ร้อนท้อง ดิงู

๓. ดิกเดียม ผักสาบ หนามซี่แรด ป่าเรียวหมอง หินหาย แก้วข้าว
หมาดำ ฝนกินแล เข้า

๔. ไหม้หลวงนั้น มันพอง ยกออกทั้งตัวเท่าเลิงอยู่ดั่งออกพองลงนั้น
เอาซี่หมูเถื่อน อัจมคนแห้ง เท่ากันเผาเป็นดั่ง

หน้าลานที่ ๓๘

๑. แชน้ำซี่เดือนกิน คันเข้าใน สรี*กิน ไซ้ ดิกเดียม ฝนจ้าวกินสักวัน
๑ แล้วฝนกินตาอเท่าหายแล / ยาถีบ

๒. เล้า เอากาฝากขี้เหล็ก ผักหละ ตังฝาเต็ง* พิตเทาะ จันท์แดง
ฝนสุรากินหายแล / หื้อเอาพิตเทาะ จันท์

๓. แดง ฝนกับยาเทือกแถม จักถีบเอาพิตเทาะ จันท์แดงฝนกับ
ยาถีบเล้าแล คันมากลายเป็นฝีดอก

๔. เคล้า เอารากผักจิก เข้ายาเทือกกินยาฝีเอาพิวแดง พายชะเมา
งาซ่าง เจียงปลาบึก

๕. ฝนเหล้ากิน ออกสุก กุ่มบ่ปาก ซ่างกุ่มสินนิบาตกุ่มลั่นบ่ปากกับ
เสี่ย หื้อเอาดูกหมาดำ รากผักหวานบ้านองปลา

หน้าลานที่ ๓๙

๑. ฝา งาซ่าง นอแรด หอยทะเล รากแคว้งขาว ฝนน้ำจ้าวกินหาย
แล / ร้อน ลั่นคะด้างเสี่ย เอาแกนฝ้าย ๓ แกน ตาหน่อกล้วย

๒. ตีบ แต่งตงจุง* อยู่สั้น ๓ แวน เกลือกาง บดกับปุมปวกน้ำ
ทาพื้น ลีน อ่อนหายแล คันว่า ตา

๓. จิ ตาแดง หื้อเอาหนึ่งคะอูย เปลือกผักหละ ฝนใส่เหล้า ใส่ถ้วย
ออยองหมิง* ตังลม เอามาแต่

๔. เมืองโยธยามาแล / ยานักแตกดิบแล* พาก ๑ เอาเปลือกยา
หลวงยาแดง* กี่ว่าแล รางเย็น แกว

๕. เข้า แซ่กิน ออกหัดแกมนั้นแล เมื่อก่อนัก เจ็บคอ เจ็บปาก เจ็บ
ลีน ไผ เอาเปลือกรางควา งาซ่าง ฝนตัดกิน

หน้าลานที่ ๔๐

๑. แล เข้าใหม่หลวง เกล็ดแรด จักหื้อชาวเอาปุเจ้าดำ แคค้อง
พิตเทาะกี่ว่าแล คะดาน* รางเย็น พิตเทาะ ฝนกินแล แมน

๒. ในพิชดำเสียดี้ก็ักขาวแล ปวดนักเอาตบเต้าน้อย รากเดาหลวง
น้ำนมราชสีห์ หนามช่วยขาว*

๓. แก่นหมาก ใส่กับยาอันหื้อขาวนั้น กินแล ฝิว่าบ่ขาว เอาพิสสะนู
กัน ไทว่า ไม้ทันลิง หอกพัน

๔. ชั้น หาดเอียงก็ว่าแล กุมนกแรดพันชั้น* หมากน้ำนอง พิดเทาะ
ก็ว่า ไม้แจ รวงเย็น ฝิว่า....กานี หื้อเอาตบเต่า

๕. น้อย แก้ว ๕ ต้น นั้น กินยาพากนี้เพียงพันพากลุนนี้ ยาข่มออกแล
ฝิว่าพิชชั้น เอารากพิชชะค่าน ไทยว่าหญ้าตด

หน้าลานที่ ๔๑

๑. หมา ต้นแวนน้อย* ไทยว่าน้ำนมราชสีห์ ยาแก้หมื่น งาข้างเผือก
คือว่าแลเผือกหาง* คือว่า ตบเต้าน้อย

๒. หม้อพันชั้น* ฝนหื้อกินแล เกล็ดแรด จมอยู่บ่คัน เอาเครือฝัก
แคบ รากทงสอ รากก้างปลาขาว รวงควาดัน

๓. รากหมากยม ไคร้สมเส็ด ก้างปลาขาว ฝนทา คะจ้าย* เปลือกยา
หลวง ฝิว่าสุกร้อนเขียว..

๔. สุกไว้เย็น แซ่กิน ฝิว่าบ่ลงเท่าคัดอกคัดท้อง ยาพิสสะหนูกันพัน
ชั้น น้ำนมราชสีห์ ตัด หื้อกินหาย

๕. เกล็ดแรดจมอยู่บ่ฟู เอารากหนามดำ ตบเต้าน้อย น้ำนมราชสีห์
ไคร้สมเส็ด ก้างปลาขาว ฝนทาเหือะ / หัดกี้ดี สุกกี้ดี

หน้าลานที่ ๔๒

๑. ตกท้อง ฝาหลวง ขามป้อม ฝนกินกี้ดี จักคันหื้อสุก เอาแดงกา
กาฝาก ไม้ยมม ปมฝักแคบ ฝนกินแล พาก ๑ เอา

๒. พายชะเมา คายสง ก็ว่า ฝนกินแลทา หายแล ทีนี้จักจาด้วยสุก
อ่อน เอาองปลาฝา หอย

๓. ทะละ รากจ้วนหมู ดูกหมาดำ ซอยนาง ผักหวานบ้าน ป่าเรียว
หมอง ผักนางชม หมากห้าพาน รองควา ไม้ซาง

๔. หมอนไม้ เน่าใน หัวถั่วพู กาฝากม่วงกล้วย กาฝากผักหละ ชี้งัว
ดำ มาแช่ซัดเอาน้ำอันใส ฝน

๕. ยา ๕ ต้นนั้นใส่หื้อกินตีนักแล เสดดขึ้นก็ดี เสดดเหนียวก็ดี
เอารากกล้วยตีบ หน่วยฝ้ายใส่น้ำฟ้าวตัด ดิน

หน้าลานที่ ๔๓

๑. พระสิวน้อย หาบได้ดินไฟก็ดี ครอบหื้อกิน แม่นร้อนอกตกใจก็ดี
ปาก ๑ ใจร้อนใจร้ายนักก็ดี คัดอกใจ เอาราก

๒. ฟ้าว รากหนาม ชี้แรด ป่าเรียวหมอง ฝนน้ำเหล่ากินแล ปาก ๑
เอารากจ้วนหมู ผักหละ จันท์แดง พิตเทาะ กา

๓. ฝากชี้เหล็ก ฝนน้ำเหล่ากิน ดับพิษออกแล้วเอากาฝากชี้เหล็ก
ต้นเดียนั้นฝนสุรา คั้นสุก

๔. ตุ่ม ปาก ๑ หนาดคำ ตัดยาหื้อกิน คั้นว่ากินน้ำนั้นก็ดี ฝนก้างปลา
ขาวใส่ตัดยาหื้อเทือะ

๕. ร้อนไฟพองไฟ เอาเบี้ยหมากเจียดเอาพระยามานแช่หัดก็ดีฝนทา
ก็ดี / ปาก ๑ จ้วนหมู ฝนใส่สุราทา

หน้าลานที่ ๔๔

๑. ปาก ๑ ร้อนนอนรัง ฝนใส่สุราทา มันหายแล เชื้อแล้ว จักหื้อพัน
ตกเกล็ด เอาเข้าหมั้น สัมป่อยทา ปาก หัว

๒. เข้าหมื่น เปลือกกิว เปลือกส้มสุก ฝนใส่สุราทาตี ตกเกล็ดแล
เอาเข้าหมื่น

๓. ส้มป่อย ทา พาก ๑ เข้าหมื่น เปลือกกิติ เปลือกส้มพู่ เกิดสลิด*
ฝนใส่สุราทาตี พลันตกเกล็ดแล

๔. ลีทธิการ จักกล่าวยาเทือะ ออกสุก หื้อเอาตุ๊กแรง ส้มแปล*
พินดำ พินขาว เปล้าหลวง หมาก

๕. ตุ๊ก ลมแล้ง พู ไคร่หนุน ไคร่ส้มเส็ด ไรคำ* แผ่นดินเย็น ทันทอก /
พาก คันตุมบ่สุก ใส่ไม้พินดำ / พาก

หน้าลานที่ ๔๕

๑. เหลือง คันลงหื้อถอดไคร่ทั้ง ๒ ผักนางชม เสียนั้นตุมจักซ้อนตุม
ยาเทิก หื้อละเสือก่อน เอาอกฟานซอม ช่วยน้ำ

๒. เสียหื้อหมดแลแช่น้ำข้าวจ้าวฝนหญ้าตดหมาตกกินคินรุ่งแล
คินว่าเสียบเอา

๓. รากหมากตุ๊ก ไม้แจ ง้วนหมู ฝนจ้าวกิน คินว่าเป็นเกี้ยว เอาเทียน
ดำ ขาปูนผง* งาดำ

๔. ห้อมเกี้ยว น้ำหม้อหนึ่งทา หายแล อัน ๑ ชื่อว่าตุมมะจุ มันทมื่น
ออกเป็นตั้งปานดำแดงคันตุมร้อนออก

๕. มั่นออกแล ตัดหมากตัน ๑ พิตเทาะ ฝนทาหื้อแห้ง ๓ ทิต
(เอาทิพย์) แล้วเอายาปี* ทาหลบแล คันพิชเข้าในหื้อกินยาเสีย ตน

หน้าลานที่ ๔๖

๑. พายหลังนั้นเทือะ คินว่าเนื้อเย็นเข้าในแล้ว เอาหัวทูน หัวแห้ง
ตุ๊กหมาดำ ฝนใส่น้ำข้าวจ้าว กินหาย คินว่า พิชขึ้นหัวลัน

๒. หัดทำหัดเสี่ย หื้อเอาไคร้รุ้น ไคร้รน้ำ ชูดเอาผิว ตำ เอาน้ำจ้าว
แล้วองปลาฝา หอยทะเละ ดูกหมา

๓. ตำ จ้าวเป็นน้ำ ครอบหื้อกินตบคะหม่อมเทือะ คับกินน้ำ เอาฝน
ตัด คับได้หื้อเอานมวัวตัด พาก

๔. เอารากसानคำตัดแล ยาถีบ รากไม้ห้าพาน พิตเทาะ จันท์แดง
ฝนน้ำเหล้ากิน พาก ๑ เอกกาฝากชี้เหล็ก

๕. ผักหละ กาฝากม่วงกล้วย ฝนน้ำ เหล้ากิน คับวิน เอาหิงหา*
เขาคันแซ้* รากฟ้าวกิน คับกลายเป็นมะเร็งไฟ

หน้าลานที่ ๔๗

๑. เออาห่าพะยาวกับรากทุม ฝนจ้าว ทาออก เข้าไหลกั๊ดแรด
เอาชกข้าง หมากรกแก้วลั้บคู้ม* เผาเป็นตั้งทอดกั้บยา

๒. เท็ก กิน ยาอาบ เอาไม้สรี่หลวงมาแช่อาบ ยาทา เออาเข้าหมั้น
จ้วนหมู ไม่แพรง ฝน

๓. ทา สุกซ้อน หื้อบิบบเอาน้ำส้มหมากวัว แล้วเออาพายชะเมา ฝนตก
น้ำทา / ยาเสลด เออาหัวทุน แก่นฝ้าย

๔. น้ำฟ้าวกินหาย / ใช้ออกสุก คับว่าใช้ร้อนนั้ก คังไหลแล ร้อนอก
ตกใจนั้ก ๒ ๓ วัน ก่อนจิ้งออกแดง ชื่อว่า

๕. เข้าใหม้น้อยแล อัน ๑ ตุ่มแดง เปิดอยู่ ตุ่มน้อยซ้อนกันอยู่นั้น
ชื่อว่า หัดออกแกมเกล็ดแรด แม่นตุ่มสุกจัก ดาดี*

หน้าลานที่ ๔๘

๑. เกี้ยวพ้อยอ่อนในหนังแถมเล่านั้นชื่อว่า หัดออกแกมแล เกล็ด
แรดแท้นั้นตุ่มหัดแดงเป็นหย่อมอยู่ ชื่อว่า เกล็ดแรด

๒. แท้แล อันตุมแดง เหตุถีนัก หัวดำสะน้อย ชื่อว่า เข้าไหม้หลวง
พิชนักแล อัน ๑ ตุ่มน้อย ก็ร้อนได้ ๒ ๓

๓. วัน กลายเป็นตุมใหญ่เท่าหมากขำ ดำก่อนแล้วพ้อยหม่นไปนั้น
ชื่อว่าสุก กลายเป็นมะเร็งหมิ่นแล

๔. อัน ๑ ออก ๒ วัน ๓ วัน แล้วดำกลางความเป็นตั้งกันหมากขำนั้น
ชื่อว่า เข้าไหม้ กลายเป็นมะเร็ง

๕. ไฟ มันทากดำ ร้อน เสียบ เจ็บแล ออกสุกแท้นั้น ห่างก็ดี ถี้ก็ดี
หัว...สุก ขาว

หน้าลานที่ ๔๙

-

หน้าลานที่ ๕๐

๑. แล คันออกพร้อมเนื้อคิงเย็นแล้ว หื้อถอดยาเสียเทือะ คันมัน
บ่ออกยากับพิชสุก คันนักร้ายแพร่เป็นพางมักว่า

๒. แรงเท่ากันเสีย หื้อเอารากแคว้งขาว มาตัด คันบ่ฟัง หื้อฝน
ใส่เหล้ากินลูปเนื้อสะน้อยเทือะเจ็บ

๓. คอ เอารากหมากตูก รวงคาว รากหนาด รากหนาม ขี้แรด
ชอยนาง แผ่นดินเย็น งาข้าง ฝนน้ำจ้าว

๔. กินหายแล คันว่าใช้สว่างแล้ว พ้อยเจ็บคอจักออกคอเสียแล
หื้อเอาหมากขามสุกมากินเสียก่อน อย่า

๕. หื้อมันออกคอได้ คันว่าออกพร้อมแล้วใส่สุราตีแลจึง เจ็บค่อนัก
จักแปรเป็นมุตตะแล หื้อเอารางคาว

หน้าลานที่ ๕๑

-

หน้าลานที่ ๕๒

๑. ปลาแดง อองปลาฝา งาข้าง ดูกหมาดำ เขาเยื้อง นอแรด นมผา
ดูเงือก ยา ๑๐ ต้นดี เย็นนักแล หื้อกินดูก่อน คั้นเย็น
๒. ใจแล้วถอนขุมนี้ออกเสีย ฟองมันจักดานเสีย ตุ่มบ่ออกมันจะแปร
เป็นทุกเยื้องแล ผิดว่า แปรเป็นยาม
๓. ตุ่มบ่ออกเทือกี้ดี จิงออกก็ดี ผิดว่าหัดออกแกมตัน หื้อเอาราก
อ้อยข้าง ไบยาหลวง แก้วเข้า แถมยาเทิก
๔. ผิดว่า ลิ่นไค้เสีย เอารากหมากดูก รวงควาตัน งาข้าง ฝนน้ำจ้าว
กิน พอมันหายแล้วถอดเสียกิริเคล้าเทือะ
๕. ยาพิขสุกเข้าใหม่ กี้ดี ไส เกล็ดแรด ทั้งมวล หื้อเอารางเย็น
ต้บแต่น้อย อองปลาฝา หอยทะเล ดูกหมาดำ

หน้าลานที่ ๕๓

-

หน้าลานที่ ๕๔

๑. เข้ากันได้เสียงแล แยงดูพยาธิแล้วใส่ตามพยาธิคว่าแบ่งกียาเทิก
กินแล้วทอดดูเทือะ บ่ล่า...
๒. ชั้นห้องดูแล คั้นบร้อนอกตกใจนักชอบแล้ว คั้นว่าร้อนนักนั้น
หื้อเอายาทาพื้นมือ หากจักเย็นแล คั้นว่า
๓. มันลิมไฟ.....

๔. ตุ่มบ่อกเทือะ ยาถีบ หือ...คัน พร้อม ๓ วัน ๕ วัน แล้ว
เยีะเทือะ หายแล สุกซ็อน เอาบุก ฝนทา

๕. หายแล ยาถีบ เอาคา...หญ้าไซ แก่นฝ้าย รากผักหละ ฝนน้ำจ้าว
กิน พาก ๑ เอา ผักแคบ น้ำแ่น้ำจ้าว

หน้าลานที่ ๕๕

-

หน้าลานที่ ๕๖

๑. รากกอกหนุ่ม รากส้มป่อย ยอดขาว รากครามข้าง เปลือกราง
คว นางชม น้ำแ่น้ำจ้าว รางเย็น

๒. หัวผักหนาม ฝนน้ำพ้าวกิน ลิ่นไค้ เอารากหมากดูก รางควา
งาข้าง ฝนน้ำกิน ไค้หลับ เอาเปลือกซ๊ก

๓. หนุ่ม กุ่มน้ำ ไม้แพรง ฝนน้ำจ้าวกินแล ไค้ เอาน้ำตัน

๔. รก ใส่น้ำจ้าว กิน เค้าลิ่น ลิ่นปากบ่ได้ เอา ค้อนกอง ตับ

หน้าลานที่ ๕๗

๑. มีน ฝนน้ำกิน น้ำลายพุ เอาไปไม้พันแซ ฝนน้ำจ้าวกิน / พาก ๑
มันบ่ขาว จักหือมันขาว หือเอาไคร้ทะเลแล คันหาบได้

๒. ไคร้รุ่นกิติ รางเย็น พิตเทาะ ไม้คาย กุ่มน้ำ เหมือดคน หนึ่งแรด
ไม้ยม ฝนกินทาสะน่อย ขาวออกแล คัน

๓. ขาวแลพ้อยหือเย็นยาจวาดเหล้า ผิวว่า เกล็ดจถมบ่พุ หือเอา
ผักแคบ หุงสอ ก้างปลาขาว รางควา ราก

๔. หมากยม ไคร้สมเส็ด ฝนทากินสะน้อย ออกแล ผิว่า เข้าไหม้
แท้นั้น หื้อเอาชี้หมู่เถื่อน อาจมนคนเท่า

๕. กั้น เผาเป็นตั้ง ห่อผ้าแช่น้ำชี้เดือนกิน คั้นบ่ออกเอาไม้แจ้ รากทัน
ขอ รากผักสาบ รากเขาควาย

หน้าลานที่ ๕๘

๑. แม่หุบแถบ ยานัน กินเทือะ หายแล ยาอันกล่าวมานี้ ยาเทิก
บ่แพ้งได้แก้ดี หากยาเทิกแล คั้นหายแล้วยาแลยา

๒. เทิกเสียนั้นหายแล้วพ้อยเป็นยาจवादเพื่ออัน ผิว่า เข้าไหม้พาก ๑
เอาชี้จ้วด้ามาแช่น้ำ ฝนกาฝากไม้

๓. ม่วงกล้วย รวงเย็นตก แล้วเอาเหล่าทวง ๑ กวนกัน ประ*น้อย
ผิว่า กลายเป็นมะเร็งหม่น เอารากน้ำแ่น รวงควา ก้าง

๔. ปลาขาว รากจ้วหนุ่ม ปมผักแคบตัวพู้ ฝนกับยาเทิกก็ดี กับยา
ห้ามก็ดี นันกินแลทา นอกพอง หายแล ๆ กลายเป็น

๕. มะเร็งไฟ รากหมากไฟตัวพู้ เครื่องวก ยาขุมนี้ เข้าแถมอันหลัง
นั้นแล พิษสุกรก็ดี พิษหัดก็ดี ตกห้อง หื้อเอาเปลือก

หน้าลานที่ ๕๙

๑. ไม้พิมาน รากหนามตาวิ้ว รากจาย เปลือกยาหลวง ฝนก่อน
คั้น บ่หาย เคียวกิน หายแล / พาก ๑ หื้อเอาเปลือกขามป้อม เปลือก

๒. ยาหลวง ฝนกินหาย / พาก ๑ เอาเปลือกไคร้งอย ไคร้สมเส็ด
ไม้ทันขอ เปลือกแพรง ขามป้อมตัดสะน้อย แซ่กินหาย

๓. ผิว่าปลงห้อง เท่าคัตอกอยู่นั้น หื้อเอารากทุงสอ ไม้หมากคาย
น้ำนมรายสีห์ ตามนาม คือว่า ดึงตัดสะน้อย

๔. ฝนกินหาย หื้อปล้นสุก เอารากแดงกา รากยมไต่* กาฝากแขวัง
ตีปมผักแคบฝนกินดีแล / พาก ๑ แก่นฝ้าย

๕. หัวทูน รากกล้วยตีบ ฝนน้ำจ้าวกิน / น้ำลายเหนียว ก็ได้ / พาก
๑ คัด ท้องแข็ง เอาทงสูอ พายชะเมาฝนน้ำจิ้งกินแล / พาก ๑ เอกา

หน้าลานที่ ๖๐

๑. ฝากขี้เหล็ก พิตเทาะ น้ำเหล้ากิน คันเจ็บท้อง ทงสูอ ง้วนหมู
รากแจ้ เป็นน้ำ กิน คันหายใจลง เอารากหมากดุก ใส่แถม

๒. คันเสียบ เลงซ่อนตัด คัดเสียบ เอาจันทร์แดง ง้วนหมู พายชะเมา
พิตเทาะ น้ำเหล้ากิน น้ำอุ้นก็แล้ว พาก

๓. เอารากหนาด ฝนน้ำเหล้ากิน พาก ๑ เอาดินไฟ กับน้ำพ้าว
กินแล พาก ๑ คัด เอาเขี้ยวแรด เปลือกกอก ดูก

๔. หมาดำ เลือดแรด น้ำจ้าวกินแล ปากกัก ยาคุม เข้าจ้าวหยิบ
๑ หมากซึกอันใน ตำกับกัน เอาหน่วยกล้วย

๕. ตีบ เอน้ำใส่กินเกี่ยวกุมใจซึกเข้าชะทกรักเข้า เอาหญ้าขัด ๓ ต้น
ห้อมเกี่ยว ๓ ต้น เทียนดำ อ้อยดำ ตำกับข้าวจ้าวกิน

หน้าลานที่ ๖๑

๑. พาก ๑ เอาข่า ฝนน้ำเหล้ากิน / ยาหิ้ว เอายาแก้ ๕ ต้น ขางแดง
แคว้งขาว ดังตืด กาฝากจิว ฝนน้ำจ้าวกิน / พาก ๑ หัดชะ

๒. ทก เอาพ้าว ดินพะสิว ไม้ขี้เหล็ก ฝนกิน / พาก ๑ ชะทก เอาแก่น
แดงซึก แดงลาย แก่นเต้า ขั้วบดใส่น้ำมันงาบีบ

๓. คั้นแล เอาขางไถ หอยทะเล เบี้ยพู้ ๓ ลูก เผาสู้่น้ำกิน / ยาหาย
ตุ่มเจ็บ เอาพิตเทาะ สัมนาว เหล้า

๔. เท่ากัน ดินพะสิวจิม กิน / ปิชะทก ปีสัน เอาอ้อยดำ หัวคูก
ตำเอาน้ำ ผนผักดั่งติดตัก / พาก ๑ เอาใบผีเสื้อน้อย

๕. พุดิน รากสลิด* น้ำจ้าวกิน / ยาเสลด เอารากจิวหนุ่ม รากพันแง*
ผนจ้าวกิน / พาก ๑ เอา หัวทูน ชะเอม ผนน้ำจ้าวกิน

หน้าลานที่ ๖๒

๑. ยา ปลายตีนปลายมือเย็น เอาเบ็ย ๓ ลูก รังแมงใบ้ ๓ รัง เผาใส่
กับยาเทิกกิน / พาก ๑ ยาห้ามพิษ หากพิษตื่นขึ้นหัว

๒. กิติ เอาผิวไม้ไคร้รุ่น น้ำน้ำแน้ว ข้าวจ้าวแล้วผนหอยทะเล
อองปลาฝา ตูกหมาดำ กิน ตบกระหม่อม / ยาถีบ

๓. เอากาฝากจิว กาฝากผักหละ กาฝากชี้เหล็ก เข้าสาน ป่าแพร*
หาดเยื้อง ผนน้ำเหล้ากิน คับบ่เย็น ผนน้ำจิงกิน เข้า

๔. จ้าวทอดสะน้อย หื้อกิน คับสุกแล้ว เข้าหมั้น จ้วนหมู ผักหละ
ผนทา ดีแล คับร้อน เอาชี้หมูเถื่อนแช่ยาเทิก

๕. กิน คับออกเกล็ดแรด เอาหนังแรดเผาใส่เหล้า กินกับยาเทิกก็ดี
แล คับร้ายอก ร้ายใจ เอาค้อมค่อ หลับมีน ผน

หน้าลานที่ ๖๓

๑. กิน คับออกเกล็ดแรด เอาหนังงูเหลือม แช่ยาเทิก คับตุ่มบ่พู
เอาแก่นก้างปลามาเผาแช่น้ำ กิน / พาก ๑ เอาหมา

๒. ขามสุกแช่พะกินดู ๓ ถ้วย คับบ่อกเอาแก่นฝ้าย ๓๓ แก่น เบ็ยพู
๓๓ ลูก แช่กับไข่เปิดลูก

๓. ๑ ช่วยหื้อหมดกิน / กลายเป็นไข้ตื่น เอาผ้าราย ผมหญ่ง เปลือก
ไข่แม่ดำ แก่นฝ้าย เปลือก ใบ เผา รมแล

๔. คันราก เอาผ้ารัก* เผาแช่น้ำแล้วเอาเปลือกกอก ฝนกินหายแล /
พาก ๑ เอาง้วนหมู งา หมากแปบราก

๕. จิวหนุ่ม น้ำจ้าว ฝนทา / เกี่ยวลั่นเกี่ยวคาง เข็ยิว เอารากหมาก
กป็นฝนน้ำใส่เหล้ากิน / พาก ๑ เอาลมแล้งดอกแดง ฝนน้ำเหล้ากิน / เจ็บ

หน้าลานที่ ๖๔

๑. คอ เสลด เอารากกำเครือ รากอ้อยแสนสวน ชะเอม ฝนน้ำจ้าว
กินแล / พาก ๑ เอาคั่นเถิง รากส้มกบ ป่าเรียว

๒. หมอง ถบถาบ ฝนน้ำจ้าวกิน ดิงตุ๊ดสะน้อย กิน / ยาตั้งลั่นลั่น*
เอารากเตือป่อง รากกล้วยตีบ ผู่อม

๓. พาก ๑ เอากำเฝิกกำคี* กาฝากไม้จิว อมกิน / ยาไข่ออกสุกหัวที่
เอาหัวทูน อ้อยดำ

๔. หล้าคอก่าน ไคร่หางนาค กุ่มน้ำ ขอยนาง ค่าเชียงซี รากคาน้ำ
จ้าว กิน คั่นเย็น หัวแห้ง

๕. แถม คั่นเย็นแล้ว ถอดไคร่หางนาค หัวแห้ง รากคา เสียแล /
ยาขับพิษ เอาหอยเวือะ ๓ ตัว เขาเรือ* ๓ ต้น หล้า

หน้าลานที่ ๖๕

๑. ไช ว่องมือ ๑ / คั่นร้อน ใส่ซี่แถ หินขาว ๓ ก้อน ใส่แถม กินเทือะ
/ เลือดตั้งตก รากเลือด เอา

๒. เปลือกสอน ฝนน้ำจ้าวกิน ตบคะหม่อม เทือะ / สุกตกห้อง
เอาขวันหมากฟัก จิง ต้มกิน / พาก ๑ เอาหัว

๓. ทายเหิน รากชำ ต้มไว้ เย็นกิน / พาก ๑ เนียมระสี ฝนน้ำเหล้า
กิน / พาก ๑ ส้มป่อย รากไม้หมุน ต้มกิน

๔. เป็นมะเร็งเจ็บ ตุ่มพอง เอาหัวถั่วพู เปลือกรวงควา ก้างปลาขาว
ห้าพะยาว ฝนน้ำเหล้าทา / สันนิบาต

๕. เสีย คั่งไหล วินไพนัน เอากำพุ้งตายแขวน ทาหายแล / คันวิน
เอารากคา อ้อยดำ หญ้าเยี่ยวหมู หน่วยหมาก

หน้าลานที่ ๖๖

๑. ชัก ฝนกิน ยาถีบ คันว่า ตุ่มลองใสแล้วจักยอเอา กาฝากขี้เหล็ก
กาฝากม่วงกล้วย กาฝากผักหละ พิดเทาะ พายชะเมา เปลือก

๒. ขี้หนอน หัวตองกง แคนหมากชัก ช่วยหื้อหมด ฝนน้ำจ้าวกิน
พาก ๑ เอา ๕๐ ไผ่พูซาเอกเกล็ดดอกส้มสุกอันค้ำอยู่

๓. นั้นแล้ว เอาเค็ดเคล้า เค็ดปลาย แล้วอย่าหื้อตก เอาไม้ยาหลวง
ฝนใส่น้ำอุ่น กิน พาก ๑ เปลือกพิน เปลือกสัก ฝนน้ำจิงกิน

๔. พาก ๑ เอาหัวขี้หนอน หัวตองกง ฝนน้ำลำดับกินใส่เหล้า คันลง
ว่าลงท้อง เอากาฝากแพรง ผากทันขอ หาบ

๕. บี้ได้เอาเปลือกก็แล้ว เอาลมแล้งดอกแดง ฝนตกจิงกิน ยาตีดหื้อ
ห่วยเจ็บ เอาห้าพะยาว หัวถั่วพู ฝนน้ำเหล้า ติง ตัดพิช

หน้าลานที่ ๖๗

๑. พาก ๑ เอาตุ๊กหมาดำ เปลือกกอก ฝนใส่เหล้า ติงตัดก็ตี / พาก
๑ เอา เปลือกขี้หนอน ฝนน้ำเหล้าผู้ คันจักผู้ กินยาห้าม

๒. พิษเสียก่อน เอาตุ๊กหมาดำ หัวทูน พิดทอก ฝนน้ำเจ้ากิน / คันว่า
เจ็บตา เอาหญ้าหลับมื่น รากหิงหา

๓. แก้วเข้า เอาตองกล้วยตีบ ทวงเอาน้ำเหมย ฝนยาจิง / พาก ๑
ค้อมค้อ ฝนน้ำเหมยจिता / พาก ๑ เอาพาย

๔. ชะเมา ฝนน้ำเหมย น้ำเหล้าก็ดี จิตา / คั่นตุ้มแดงกำ เป็นมะเรียง
เอ้าห่าพะยาว ผักนางชม ฝนน้ำ จ้าวดี

๕. ตัดสะน้อย ทา กำฟุ้งตายแขวน ๓ ตัว ปมตอกเกี่ยวซ้าย ๓ ปม
รากลาก รากดั่งติด ใบหอมเกี่ยว รังแมงไข บดน้ำจ้าวกิน

หน้าลานที่ ๖๘

๑. เจ็บคอ เอารากลูบลิบเครือ แซ่กิน / ปาก ๑ เอชชายคาแม่หม้าย
๓ หลัง หมิโรไห* แซ่ยังถ้วยดอกทอง กิน / สะอื้น

๒. จำปา ฝนน้ำจ้าวกิน / แก้วคั้น เอาไขเปิด อันขาวใส่น้ำข้าวหมา
จิดิงู ดีหมีบด ใส่เหล้าทาแล

๓. ออกสุก เป็นยาเทิก เอาไม้เนาใน รากคังแดง นางชม เขาควาย
แม่หุบ พินดำ หนามขี้แรด

๔. อ้อย* ขอย* หาดเยื่อง ไคร้หนู่น ไคร้หางนาค จันท์แดง ออง
ปลาฝา งาช้าง ฝนกิน / หือมันสุกขาวแล้ว คั่นว่าตุ้ม

๕. เข้าในเสีย หือเอาหิงหวา แก้วเข้า เปลือกไม้ขี้หนอน เปลือกกาสะ
ลอง รวงเย็น จันท์แดง ฝนน้ำเหล้ากิน ขับพิษออกแล

หน้าลานที่ ๖๙

๑. ย่าออกเข้าไหม้ เอารากพินดำ รากชำ ดูกหมาดำ น้ำจิงกิน / ปาก
๑ ตาไม้เส้า ๓ ตา ป่าเรียวหมอง รากจิว

๒. หนุ่ม เกล็ดแรด เอากลิบแรด นอ เขี้ยวแรด ฝนกินแล / ตุ่มเข้า
ในเสีย เอารากหนามไก่ ฝนกิน

๓. เมื่อเด็ก คั่นเสียบ หือถอดผักนางชม เขาควายแม่หุบ เสียก่อน
แล้วหือเผา หนั่งแรดใส่น้ำยาเทิก

๔. กิน / คันวิน เอา ขตม (เข้าตอกดอกไม้) ไปบูชาเอาหญ้าขัด
ฝนตกน้ำเทิก คันห้วยบุเสี่ย เอาใบกาฝากม่วง ๓ ใบ

๕. หัวเข้าหมื่น ๓ กีบ ฝนน้ำเหล่า ดีด ห่มผ้าเสี่ย ดีแล / เอาเงิน ๕๐
ไปบูชา เอารากข่า ลิ่นทะเล ฝนน้ำจ้าว ดิงตัด

หน้าลานที่ ๗๐

๑. ส่น้อย จิ/ ยารากสาดแกมเข้าใหม่ เอาดูดหมาดำ ลูกเงือก
งาช้าง จันท์แดง จันท์ขาว ไม้เนาใน รากอ้อยช้าง

๒. ดิกเดม ชะมัน รากนมแมว รากสา / พากา ๑ ยาออกสุกทั่วที
เปลือกส้มเห็ด เปลือกกาสะลอง รากลับมีน เท่ากัน ทูบแช่

๓. น้ำกิน / ต่อเท่าเนื้อแดงก่อนแล้ว เอาพิดเทาะ จันท์แดง ฝนน้ำ
เหล่า กินเป็นยาถีบแล / ยาทาซึกออก เอาพิด

๔. เทาะ จันท์แดง ฝนน้ำเหล่า ดิงตัดส่น้อย ทาเนื้อตัว อย่าทาคอ
บตี จักเจ็บคอ แล / คันว่าเจ็บหัว หื้อใส่ใจ

๕. ทาแล อย่ากินเนื้อ / ยาเย็นเช่นลงท้องแล / ยาพากนั้นเท่ากัน
ปุมปวก กุมปากหม้อจักบับบงไว้หื้อเย็นแล้วเอาน้ำยาอัน

หน้าลานที่ ๗๑

๑. แขไว้ก่อนนั้น ทวง ๑ น้ำยาต้มนั้น ๕ ทวง ใส่กับกัน กาสลัก
กาสะลอง อ้อยดำ หลับมีน ๓ ต้น นี้ต้มที่ร้อนปง

๒. ไว้หื้อเย็นแล้วข้าเอายา ๓ ต้นนี้ ทูบแช่น้ำต้มนี้กินเทือะ /
ยามุตตะชิต เอารากไม้ไร่ ราก

๓. พ้าว รากพู รากหมากซึก รากแพด ไม้สะหลี ต้มกินหายแล /
พาก ๑ เอาหินส้ม ดีปลี ส้มมะนาว เกลือ บด

๔. กบกับนํ้าหมากนาว เป็นนํ้ากินเหิอะ / มุตตะขิด หมองดำ หมองเหลือง ดั่งนํ้าข้าว เป็นเลือดติดเสีย เป็นต้น

๕. ในเสีย ยาเป็นเจ้าต้นหื้อได้สร้างกินจึงหายแล / ตำรายาสูกทั้งมวล พิจารณาตุ่มมันถี่ ๆ เหิอะ จึงทอด

หน้าลานที่ ๗๒

ยาหายแล เจ้าเหิย

3.4 เกร็ดความรู้ ความเชื่อด้านสมุนไพรในพื้นที่แม่มอก

การดำเนินกิจกรรม “การสืบค้น สืบเคราะห์ และสร้างชุดความรู้ด้านพืชสมุนไพร ตำรับยา และการรักษาของหมอพื้นบ้าน” ของกิจกรรมที่ 6 อันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการย่อย “การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่มอก เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก่น “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” หรือ Operating Model : สมุนไพร ที่ดำเนินกิจกรรมตลอด ปี พ.ศ.2565 นั้น จากการสืบค้นข้อมูลหมอเมือง (ปราชญ์) ในพื้นที่ตำบลแม่มอก การลงพื้นที่ตามรอยหมอเมืองแม่มอก พบว่าการเริ่มก่อตั้งชมรมสมุนไพรแม่มอก พบผู้บุกเบิกที่เป็นหมอแพทย์แผนไทย สาธารณสุข ปราชญ์ชุมชน ที่ตระหนักถึงการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่มอก นับเป็นคุณูปการอย่างยิ่ง ที่นักวิจัยได้ศึกษาเรียนรู้ตามรอยหมอเมือง เพื่อจัดเก็บข้อมูลเชิงประวัติและฐานข้อมูลทางวิชาการ อันเป็นประโยชน์และเกิดคุณค่าต่อการสืบค้น ศึกษา และพัฒนาต่อยอดในทางวิชาการ ทั้งด้านมนุษยศาสตร์ในทางภูมิปัญญาท้องถิ่น รากเหง้าของพื้นที่ในการสืบทอดองค์ความรู้ด้านตำรายา การรักษา และการปลูกพืชเพื่อเป็นอาหารและยาจากธรรมชาติ รวมทั้งด้านวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาสายพันธุ์พืชที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ การวิจัยต่อยอดเพื่อศึกษาเชิงตัวยา

สมุนไพรรักษา สรรพคุณ และสารจากสมุนไพรรักษา เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาตำรับยา รักษาคนและสัตว์ที่ได้จากการศึกษาพืชสา (ใบลาน) ที่สืบทอดมาจาก บรรพบุรุษ และการยกระดับ “หมอเมือง” เป็นครุภูมิปัญญาและเชื่อมโยง บูรณาการศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ เป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบของตำบล รวมทั้งเป็นพื้นที่ “พืช สมุนไพรปลอดสารพิษ” เนื่องจากพื้นที่ปลูกพืช สมุนไพรอินทรีย์ เมื่อเกิดจุดเริ่มต้นที่ดีในพื้นที่ตำบลแม่มอก อันเป็นต้นแบบ การพัฒนาเชิงระบบ ในพื้นที่หากมีการบูรณาการในเชิงรุกเชิงนโยบาย ย่อมทำให้เกิดการพัฒนาในเชิงระบบ แน่นนอนว่าเมื่อพื้นฐานมีความเข้มแข็ง การพัฒนากลุ่มและสมุนไพรรักษา “แม่มอก” ในตำรับยาที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน ตามหลักการวิจัยเพื่อพัฒนาายาสมุนไพรรักษา

3.5 ตามรอยศึกษาภูมิปัญญาการรักษาและการปลูกสมุนไพร จากหมอเมืองแม่มอก พื้นที่ตำบลแม่มอก

การสืบค้นตามรอยหมอเมือง พื้นที่ตำบลแม่มอก เพื่อศึกษา ภูมิปัญญาการรักษาและการปลูกสมุนไพรจากหมอเมืองแม่มอก พื้นที่ตำบล แม่มอก สรุปได้ 2 ประเภทหลัก คือ ตำรับยาสมุนไพรในพื้นที่แม่มอกสืบทอด จากภูมิปัญญาบรรพบุรุษ ตำรับยาสมุนไพรจากแพทย์แผนไทย ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

3.5.1) ตำรับยาสมุนไพรในพื้นที่แม่มอก สืบทอดจากภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษ

พื้นที่ตำบลแม่มอก มีข้อมูลตำรายาที่สืบทอดโดยหมอเมือง อยู่หลายขนาน จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มประชาชนในพื้นที่ ที่แบ่งประเภทเป็นกลุ่มหมอเป่า กลุ่มหมอปรุง กลุ่มยาฮิบ และกลุ่มหมอนวด พบว่า ตำรับตำรายาที่สืบทอดนั้น มีการสืบทอดจากเอกสารตำรายาที่เป็น อักษรธรรมล้านนาหรือพืชสา และสืบทอดจากการเล่าเรียนจากครูบาอาจารย์

ดังได้อธิบายในข้อข้างต้นแล้วนั้น ในที่นี้สรุปประเด็นตำรับยาที่หมอเมืองได้ให้ สัมภาษณ์กับนักวิจัย ใน 2 ลักษณะ คือ ตำราที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ตำรา ตามผีบอก (ยาผีบอก) ดังนี้

3.5.1.1) การสืบทอดตำรายาหมอเมืองจากบรรพบุรุษ

หมอเมืองผู้ที่สืบทอดองค์ความรู้ตำรายาจาก บรรพบุรุษ ต้องรับชั้นครูบูชาสืบทอดจากพ่อ แม่ ทุกครั้งในการใช้ตำรายา ต้องไหว้ครู /บอกรูเพื่อให้รับรู้ ส่วนใหญ่ตำรับยาหรือตำรายาจะไม่สอนต่อ ให้บุคคลอื่น การปรุงยาตามตำรับยาต้องมีการฮิบยา (วิธีการเลือกสมุนไพร เพื่อเป็นส่วนผสมในตำรายาแต่ละชนิด ต้องชั่ง ตวง วัดให้ตรงตามสูตร) โดยเฉพาะ การฮิบยาแต่ละขนานนั้น สูตรตัวยาที่บรรพบุรุษสืบทอดมานั้น มีข้อห้ามตามความเชื่อเกี่ยวกับวันดี วันเสีย หรือวันมงคลวันอัปมงคล โดย 1 สัปดาห์ กำหนดให้สามารถฮิบยา ได้เพียง 4 วันเท่านั้น จากการ สืบค้นข้อมูล หมอเมืองเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2565 ณ บ้านของ แม่บุญธรรมปิมลือ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่มอก มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับ คติความเชื่อ และเคล็ดลับในการเก็บสมุนไพรตามวันและเวลาของล้านนา เพื่อปรุงยาตามตำรับยา ดังนี้

<i>วันจันทร์</i>	ควรฮิบยา ที่อยู่ส่วนราก
<i>วันศุกร์</i>	ควรฮิบยา ที่อยู่ส่วนใบ
<i>วันเสาร์</i>	ควรฮิบยา ที่อยู่ในส่วนกิ่ง
<i>วันอาทิตย์</i>	ควรฮิบยา ที่อยู่ส่วนลำต้น

จากข้อมูลการสืบทอดตำรายาจากบรรพบุรุษนี้ นับว่า มีความสำคัญในการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาถึงปัจจุบัน โดยใช้หลัก คติชนวิทยาแบบล้านนาและหลักวิทยาศาสตร์บูรณาการเก็บสมุนไพร เพื่อฮิบรักษาอาการตามตำรับยาสมุนไพร ความตั้งใจเพื่อให้ได้คุณค่าของสาร ที่ได้จากสมุนไพร

3.5.1.2) การสืบทอดตำรายาฝีบอก

จากการสัมภาษณ์หมอเมืองในพื้นที่ตำบลแม่มอก ได้ให้ข้อมูลว่าในชุมชนมีการสืบทอดตำรายาฝีบอกจริง แต่หมอเมืองที่สืบทอดนั้นไม่สามารถนำสูตรยาดังกล่าวมาบอกให้ผู้ใดทราบได้ แต่หมอเมืองจะต้องจัดเตรียมยาให้กับผู้ป่วยเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยตามตำรายาฝีบอกที่ตนเองทราบเท่านั้น การอธิบายที่มาของตำรายาฝีบอกนี้ หมอเมืองอธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นการบอกโดยการนิมิตหรือฝัน โดยใช้ยาสมุนไพรและวัสดุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่หรือพื้นที่ป่าเขาในระแวกหมู่บ้าน โดยหมอเมืองจะอธิบายนานนั้นเพื่อให้ผู้ป่วยนำไปต้มหรือปรุงตามตำรายาฝีบอก และหมอเมืองยังเน้นว่ามีภูมิต้องรักษาอย่างเคร่งครัด คือ ห้ามบอกสูตรยาเหล่านี้กับผู้ใด เพราะอาจเป็นอันตรายและอาจกระทบกับผู้ป่วยได้ ความเชื่อเหล่านี้จึงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

3.5.2) การสืบทอดตำรับยาตามแพทย์ทางเลือกหรือแพทย์แผนไทย

สูตรตำรับยาตามแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือก เป็นการสืบทอดจากการศึกษาเล่าเรียนตามสถาบันที่เปิดสอนแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือก ผู้ศึกษาต้องได้รับใบประกาศเมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร และเมื่อผ่านการศึกษาดำเนินหลักสูตรแล้ว ยังสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ดูแลสุขภาพของตนเองในการดำเนินชีวิตประจำวัน และยังสามารถนำไปประกอบอาชีพด้านแพทย์แผนไทยหรือแพทย์ทางเลือกได้จาก การสัมภาษณ์หมอเมืองแม่มอก พบว่า มีแพทย์แผนไทยที่เปิดบ้านเป็นศูนย์รักษาผู้ป่วยเกี่ยวกับการรักษาอาการมดลูกหย่อนคล้อยและกล้ามเนื้ออ่อนแรงในสตรี คือ **หมอชุมพล ดวงดีวงศ์** ซึ่งหลังจากที่นายชุมพล ดวงดีวงศ์ เกษียณอายุราชการจากตำแหน่งสาธารณสุขอำเภอเถินแล้ว หมอชุมพลได้ใช้องค์ความรู้ด้านแพทย์แผนไทยเปิดพื้นที่บ้านพักเป็นสถานบำบัดรักษาผู้ที่เจ็บป่วยด้านมดลูกหย่อนคล้อยและกล้ามเนื้ออ่อนแรงในสตรี ด้วยการใช้สมุนไพรประคบนวดรักษาอาการเจ็บป่วย จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีผู้ป่วย

การรักษาอาการมดลูกหย่อนคล้อยและกล้ามเนื้ออ่อนแออย่างต่อเนื่อง (ในวันที่นัดสัมภาษณ์หมอมุขมพล เนื่องจากมีผู้มารับการรักษาอยู่ จึงมีเวลาให้นักวิจัยสัมภาษณ์ได้ประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่งเท่านั้น เนื่องจากต้องใช้เวลาให้คำปรึกษาผู้ป่วยที่มารักษา) หมอมุขมพลยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า มีผู้ป่วยติดต่อมาเพื่อรักษาอย่างต่อเนื่อง และท่านยังเปิดอบรมการนวดเพื่อรักษา **มดลูกเคลื่อน การนวดรักษาหมอนรองกระดูกเคลื่อน รวมทั้งสูตรพอกเข้าเพื่อรักษาอาการปวดเข่า** หลักสูตร 1 สัปดาห์ มีผู้สนใจมาอบรมกับท่านทั้งที่เป็นกลุ่มผู้สนใจจากในจังหวัดลำปาง และจังหวัดใกล้เคียง เช่น แพร่ น่าน สุโขทัย และพิษณุโลก ทั้งนี้ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่หมอกหลั่นลำอ้อโคโนมี ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ ที่ตั้งขึ้นในตำบลแม่หมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ยังได้เชิญหมอมุขมพล ไปเป็นผู้ออกแบบหลักสูตรให้กับกลุ่ม ที่มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ จากนั้นทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแม่หมอกหลั่นลำอ้อโคโนมี ได้ดำเนินกิจกรรมการดูแลผู้สูงอายุตามโครงการอายุรวัฒน์ ซึ่งมีการอบรมเป็นหลักสูตรนักรับบาลดูแลผู้สูงอายุหลักสูตรพื้นฐาน หลักสูตรนักรับบาลดูแลผู้สูงอายุหลักสูตรขั้นสูง เพื่อให้ผู้เข้าอบรมได้รับใบประกาศจากการผ่านการอบรมตามหลักสูตรและสามารถปฏิบัติงานในศูนย์บริการหรือเป็นวิชาชีพได้

3.5.2.1) ตำรับยาสมุนไพร ตำบลแม่หมอก

การศึกษาข้อมูลจากการจัดเวทีสอบถามผู้เกี่ยวข้องในการก่อตั้งชมรมสมุนไพรแม่หมอก จากข้อมูลที่มีผู้ร่วมก่อตั้งรุ่นแรก ๆ ในพื้นที่แม่หมอก คือ **หมอมุขมพล ดวงดีวงศ์** ร่วมกับปราชญ์ในพื้นที่ตำบลแม่หมอก ในขณะนั้น เช่น **เกอัสชกรณัฐวุฒิ บำรุงศรี** ที่ริเริ่มให้พื้นที่แม่หมอกตั้งภูมิปัญญาจากศักยภาพทุนมนุษย์ รวมทั้งมีมหาวิทยาลัยมหิดลที่ได้รับอนุมัติดำเนินโครงการศึกษาพืชสมุนไพรในพื้นที่ต่าง ๆ และได้เลือกพื้นที่ตำบลแม่หมอกเป็นพื้นที่ศึกษา ได้พัฒนาบรรจุภัณฑ์และได้ผลิตยาจากตำรับยาเดี่ยวเพื่อจำหน่ายและสร้างชื่อเสียงให้ตำบลแม่หมอก จนทำให้ผลิตภัณฑ์ของตำบลแม่หมอกได้รับความไว้วางใจ โดยจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค

และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงพยาบาลเถิน โรงพยาบาลห้างฉัตร โรงพยาบาลศูนย์ลำปาง จังหวัดลำปาง เป็นต้น ตำรับยาสมุนไพรที่ได้รับการพัฒนาและจัดจำหน่ายโดยสหกรณ์สมุนไพรตำบลแม่มอก เช่น ตำรับยาประเภทภายใน และตำรับยาประเภทภายนอก คือ ตำรับยาประเภทภายใน ได้แก่ ยาฟ้าทลายโจรแก้ไข้หวัด ตำรับยารางจิตแก้พิษเบื่อเมา ตำรับยาสมุนไพรลดน้ำตาลในเลือด ตำรับยาขมมันชันลดอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ตำรับยาขง เช่น ขิงขง มะตูมขง ใบย่านาง ตำรับยาหัวรีแพร์สำหรับต้มน้ำดื่มป้องกันมดลูกหย่อนคล้อย เป็นต้น และตำรับยาภายนอก ได้แก่ ยาประคบแก้ปวดเมื่อย ยานวดจากไหล ลูกประคบสมุนไพรเพื่อคลายกล้ามเนื้อ ตำรับยานวดประคบ เป็นต้น

3.5.2.2) การสืบหอดองค์ความรู้สมุนไพรจากพับสาใบลาน

จากลงพื้นที่เก็บข้อมูล เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2566 เพื่อตั้งประเด็นการสืบหอดองค์ความรู้ตำรับยาสมุนไพรในพื้นที่แม่มอก โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ หมอเมืองหรือปราชญ์ในชุมชน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข วิทยากรด้านอักษรธรรมล้านนา นักวิจัย และผู้เกี่ยวข้อง ได้ร่วมกิจกรรมสืบหอดองค์ความรู้ด้วยการห่อผ้าคัมภีร์ใบลาน และสืบหอด องค์ความรู้จากปราชญ์ สู่ อสม. และการบูรณาการองค์ความรู้กับ รพ.สต. และหน่วยงานภาครัฐเพื่อเชื่อมโยงการดูแลสุขภาพ ดังนี้

สืบหอดองค์ความรู้ : ห่อผ้าคัมภีร์ใบลาน

การสืบหอดองค์ความรู้ คัมภีร์หรือใบลานที่เป็นตำรับยา จากพ่อหนานนันท์ ปันโน ปราชญ์ด้านสมุนไพรในพื้นที่แม่มอก ที่มีการสืบหอดองค์ความรู้ด้านการรักษาจากตำรับยา จัดเก็บถุงยาเมือง โดยการห่อด้วยผ้าขาวด้านใน การห่อใบลานตำรับยา เรียกห่อลาน (ก้อม) ขนาด

สั้น ห่อผ้าคัมภีร์ (ลานก้อม) ด้วยผ้าดิบ ใช้ด้ายเชือกขาวสำหรับมัด เพื่อเป็นการเก็บรักษาคัมภีร์ มีลำดับการห่อ ดังนี้

วิธีการห่อผ้าคัมภีร์

1. ปิดฝูนอกจากคัมภีร์หรือใบลานด้วยแปรงปิดฝู้นให้สะอาด
2. ผ้าดิบ สำหรับการห่อ ให้ตัดเพื่อความยาวของคัมภีร์ กะให้ผ้าที่ใช้ห่อได้ขนาดในการห่อ
3. นำผ้าดิบที่จะใช้ห่อ ซักด้วยน้ำเปล่า ล้างน้ำออก ปิดให้หมาด
4. นำผ้าดิบที่จะใช้ห่อด้วยพริกไทยดำกับกานพลูที่โขลกหยาบเตรียมไว้ นำไปต้มให้น้ำท่วมผืนผ้าแล้วตัดผ้าที่ต้มออกปิด ตากแดดให้แห้ง ริดผ้าดิบให้หายย่นเพื่อสะดวกในการใช้ห่อตัวคัมภีร์หรือใบลาน
5. จากนั้น นำผ้าดิบที่ต้มกับสมุนไพรแล้ว ห่อพับสา (ใบลาน) มัดเชือกผูกแบบเงื่อนปม เป็นการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานให้ป้องกันมอดกันแทะและให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย และควรเขียนชื่อคัมภีร์หรือตำรับยาไว้ โดยอาจเขียนติดแผ่นป้ายที่ป้องกันการลอกด้วยปากกากันน้ำ แล้วใช้เข็มกลัดติดห่อคัมภีร์ไว้ เพื่อสะดวกในการจัดเก็บและค้นหา
6. ในการจัดเก็บใบลานอย่างถูกวิธี ควรถ่ายรูปเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละมัดของใบลานไว้ จากนั้นอาจอ่านชื่อหรือตำรายาโดยอัดเสียงบันทึกไว้ และเพื่อสะดวกในการปริวรรตตำรายาแต่ละผูก อาจให้หมอมือเมืองอ่านออกเสียงบันทึกไว้แต่ละตำรา จากนั้นนักวิจัยเป็นผู้ถอดเสียงอ่านโดยปริวรรต และจัดพิมพ์ให้เรียบร้อยเป็นระบบ จะทำให้การนำตำราหมอมือเมืองที่เป็นองค์ความรู้ของชุมชน ไปใช้ประโยชน์ในเชิงคุณค่า และการศึกษาอย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับสมุนไพรและวิธีการรักษาในตำรายานั้น ๆ

รวมถึงการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการใช้ในมนุษย์ สัตว์ รวมทั้งข้อความระวางในการใช้สมุนไพรที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบต่าง ๆ ของร่างกายได้

ภาพที่ 3.2 นักวิจัยจัดเตรียมอุปกรณ์ ถุงผ้าดิบ ที่ต้มสมุนไพรป้องกันมอด ป้ายชื่อสำหรับเขียนตำรับยากัดติดถุงผ้าดิบ (ถุงผ้าดิบที่ต้มด้วยสมุนไพรกานพลูและเม็ดพริกไทยดำ จะมีสีออกเหลือง สำหรับบรรจุสมุนไพรเก็บรักษา หากเวลานานไปให้เปลี่ยนถุงผ้าดิบด้วยการต้มด้วยกานพลู และเม็ดพริกไทยดำก่อนบรรจุทุกครั้ง เพื่อป้องกัน มด แมลง กัดแทะ)

เพื่อสะดวกในการจัดเก็บตำรายาที่เป็นพับสา (ใบลาน) ให้คงสภาพและป้องกันมอด แมลงกัดแทะ กิจกรรมนี้ได้เชิญวิทยากร **ผศ.ดร.ตุลาภรณ์ แสนปรน** สาธิตการห่อคัมภีร์ใบลานจากผ้าที่ต้มด้วยสมุนไพร (กานพลู เม็ดพริกไทยดำ) ก่อนให้หมอมือเมือง (ปราชญ์) และ อ.ส.ม. ฝึกห่อคัมภีร์ (ลานก้อม) เพื่อจัดเก็บรักษาในกล่องป้องกันมอด และแมลง

สืบหาคณะความรู้จากปราชญ์ : สู่ อสม.

ประเด็นสืบหาคณะความรู้จากปราชญ์
สู่อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) การสืบหาคณะความรู้ด้านพืชสมุนไพร
ตำรับยาและการรักษาของ “หมอเมือง” ภูมิปัญญาพื้นบ้านตำบลแม่หมอกเพื่อ
มุ่งยกระดับองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่แม่หมอก ให้เป็นที่รับรู้
ทางวิชาการ รวมทั้งเป็นฐานข้อมูลเพื่อสานต่อในกิจกรรมในชุมชน เป็นการ
ประชุมถอดบทเรียน เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2565 ณ ห้องประชุมเทศบาล
ตำบลแม่หมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ได้ร่วมเสนอแนวทางให้ชุมชนได้นำไป
พัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ และทุนธรรมชาติในพื้นที่ โดยหน่วยงานภาครัฐ
เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ในส่วนของพัฒนาชุมชน รพ.สต. สาธารณสุข
โรงเรียน วัด ควรบูรณาการองค์ความรู้ร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนพลังชุมชน
ที่ประชุมเสนอให้หมอเมืองแม่หมอกควรมีบทบาทขับเคลื่อนองค์ความรู้ให้
ตำบลแม่หมอกเพื่อนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาของหมอเมืองไปปรับใช้ในการ
ดูแลคุณภาพชีวิต รวมทั้งยกระดับเศรษฐกิจและมุ่งเป็นตำบลต้นแบบให้กับ
ตำบลอื่นต่อไป ในปีที 3 ของโครงการวิจัย คือ ปี พ.ศ.2566 ที่โครงการ
มีเป้าหมายจะพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่หมอกในองค์กรรวมต่อไป สรุปรายชื่อปราชญ์
ที่มีคุณสมบัติด้านองค์ความรู้สมุนไพร ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 3.1 แสดงรายชื่อหมอเมืองแม่มอกที่มีองค์ความรู้ด้านสมุนไพรในการรักษาเพื่อสืบทอดให้แก่ อสม. ในตำบลได้รับรู้และเข้าใจแนวทางการรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร

ลำดับที่	ชื่อหมอเมือง	หมู่ที่ / บ้าน	องค์ความรู้ที่มีเพื่อสืบทอด
1	พ่อหนานเสาร์คำ หล้าฟองคำ	หมู่ที่ 1 บ้านหัวน้ำ	เคยจารโบลาน (ใช้เหล็กจารโบลาน) มีคาถาในการใช้รักษา คือ (อะ เปะ ตะ เอ เค หะ) เป็นคาถาที่ได้จากครูบาอาจารย์ ใช้ในการเป็นทหารผ่านศึก
2	พ่อเทียม อุ่นคำ	หมู่ที่ 1 บ้านหัวน้ำ	มีความรู้ด้านการใช้คาถาอาคม เพื่อปกป้องภัยอันตราย คาถาที่ใช้จะขึ้นต้นนะโม 3 จบโอม เพื่อป้องกันรักษาตัวในการ ม้างซิด (เปิดป่า) ม้างทราย คาถานี้จะนิยมใช้ประกอบพิธี พระ 4 รูป เพื่อ (ถอน) วิญญาณคนตาย ม้างให้เข้าป่าไพร จึงต้องบูชาครูบาอาจารย์ เพื่อรักษา/การป้องกัน ในการใช้คาถา มีการงดรับคาถา (พุทธ/วันพระ) ผู้รับต้องมีความศรัทธา 100% ห้ามทำร้ายใคร เพราะบาป และผิดศีล
3	แมร์รักษ์ ปิงธิ	หมู่ที่ 9 หัวน้ำพัฒนา	มีความเชี่ยวชาญด้านการใช้สมุนไพร แก้ไขปัญหาหมดลูกหย่อนคล้อย/ตกขาว ได้แก่ หญ้ารีเพร์ และยังแนะนำว่าสมุนไพรกลุ่มนี้คือมะค่าหัด หญ้ารีเพร์ หญ้าดอดบ้อง หญ้าจียอบ (ไมยราพเล็ก) ไพร (ว่านซั่มดลูก) หญ้าร้อยราก ให้นำมาต้มดื่มแบบชาเพื่อรักษาภายในหมดลูกและแผลมะเร็ง

ลำดับ ที่	ชื่อหมอเมือง	หมู่ที่ / บ้าน	องค์ความรู้ที่มีเพื่อสืบทอด
4	แม่ทองด่วน แก้วเดช	หมู่ที่ 7 บ้านเด่นอุดม	เคยเป็นประธานสมุนไพร มีความ เชี่ยวชาญด้านการเลือกใช้สมุนไพร เช่น ขมิ้นชัน/ฟ้าทลายโจร เคยเป็น กรรมการวิสาหกิจสหกรณ์แม่มอก และ มีความรู้เกี่ยวกับการคูดั้นปะสะน้านม (ไม้ตานนม) (จากประสบการณ์ มีหมอสรรวุธ ที่ภรรยาเพิ่งคลอดลูกแต่ไม่มีน้านมให้ ลูกกิน แม่ทองด่วนแนะนำให้ต้มน้ำจาก ไม้ตานนมดื่ม จึงทำให้ภรรยาคุณหมอ มีน้านมให้บุตร) ไม้ปะสะน้านมนี้ สามารถกินได้ทั้งคน สัตว์ องค์ความรู้ เหล่านี้สืบทอดมาจากมารดา ทั้งนี้ไม่ ปะสะนมหรือต้มนานนมในตำบล แม่มอกคงเหลือเพียง 1 ต้น (จึงควรรหา วิธีการขยายพันธุ์ เพื่อปลูก และ ศึกษาวิจัยต่อไป)
5	แม่บุญส่วน บุญเรือง	หมู่ที่ 9 หัวน้ำพัฒนา	ได้เรียนรู้การสืบทอดองค์ความรู้มาจาก มารดา/มีองค์ความรู้ในการทำคลอดทำ คลอด เป็นหมอตำแยและได้ใช้ สมุนไพรสืบทอดในการดูแลสตรีหลัง คลอดบุตร (ภาษาถิ่นเรียกว่าอยู่เดือน) และใช้สมุนไพรกินแก้ผัดเดือน (อาการ ที่เกิดหลังคลอดบุตร) และยังเป็น อสม. และประธานผู้สูงอายุใน หมู่ที่ 9 - มีองค์ความรู้ในการอบสมุนไพร เป็น การอบขับน้ำคาวปลาในสตรีหลังคลอด แก้ไขผิวพรรณ เลือดลมเดินไม่ปกติ

ลำดับ ที่	ชื่อหมอเมือง	หมู่ที่ / บ้าน	องค์ความรู้ที่มีเพื่อสืบทอด
			และแก้ไขปัญหามีผื่นแพ้ที่เกิดจากผดผื่น โดยใช้ไม้ส้มจิ้น 3 ใบ, ใบเป่า 3 ใบ, (ดินขอ หรือกระเบื้องดินเผา) 3 แผ่น, ขมิ้น ไพล ต้มอาบหรืออบเพื่อดับคาวปลา
6	ป้าทองหลั่น พิชทองคำ	หมู่ที่ 2 บ้านแม่มอก กลาง	มีความรู้ด้านการใช้สมุนไพร เช่น ตะไคร้ ส้มจิ้น (ส้มขื่น) ระวังบพิษ มะกรูด เป่า รางจืด ใบพลู (เคี้ยวหมาก) มะขาม ส้มป่อย ขมิ้น ไพล ข่า นำไปต้มใช้แช่ตัว ครั้งละ 15-20 นาที แก้ปวดเมื่อย สมุนไพร 1 ชุด สามารถต้มใช้ได้ 3 ครั้ง มะกรูด ยังสามารถนำมาสระผมให้ผมลื่นสะอาดปราศจากรังแค ส่วนข่าหากใช้ข่าแก่จะมีน้ำยาออกมากกว่า ข่าอ่อน
7	นางอิริน เสาร์ปันนา	หมู่ที่ 1 บ้านหัวน้ำ	มีความเชี่ยวชาญด้านการใช้สมุนไพรแก้ปวดประจำเดือน คือ ใช้ป่าแห้งเลือดห้วยยา ข้าวเย็น ต้ม 20 นาที ให้น้ำยาเพื่อดื่มวันละ 2 แก้ว เหนือจะออกมากทำให้ประจำเดือนมาปกติ ไม่ปวดท้อง
8	นางนวล อินศรี	หมู่ที่ 2 บ้านแม่มอก กลาง	เชี่ยวชาญด้านการดูเด็กแรกเกิด โดยใช้พิธีกรรมถ่วงข้าวเพื่อถามว่าใครมาเกิด เป็นลูกหลานของตน และเพื่อสังเกตว่าลูกหลานร้องไห้ไม่หยุดนั้น สาเหตุเกิดจากอะไร เพื่อจะได้ดูแลลูกหลานให้เติบโตแข็งแรง

ลำดับ ที่	ชื่อหมอเมือง	หมู่ที่ / บ้าน	องค์ความรู้ที่มีเพื่อสืบทอด
			<p>อุปกรณ์/เครื่องมือ ที่ใช้ในพิธีกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - มีหม้อใบเล็ก 1 ใบ นำใส่ สาแหลก เชือก แล้วใช้ไม้ไผ่ลำเล็กเป็นด้ามยาว สำหรับถือ - เต่าอั้งโล่ - หม้อนั่งตั้งไว้บนเต่าอั้งโล่ - ข้าวสาร 1 ถ้วย - ด้ายสายสิญจน์ 9 เส้น - ดอกไม้ไผ่ 1 กำ ยาว 1 ดอก - ข้าวเหนียว 1 ปั้น - ดอกไม้/ธูปเทียน/เงินบูชา 50 บาท <p>วิธีการในการแกว่งข้าว</p> <p>การแกว่งข้าว แม่หมอจะทำพิธีกรรม แล้วแกว่งข้าวไปด้วย ถามเด็กไปด้วย โดยจะถามชื่อญาติคนที่เคยเสียชีวิตไปแล้ว ขณะที่เด็กร้องไห้ก็จะแกว่งข้าวไปด้วยและถามเด็กด้วยเรื่อย ๆ จนเด็กหยุดร้องไห้ จึงสรุปว่าญาติคนที่เอ่ยชื่อล่าสุดนั้น กลับมาเกิดเป็นเด็กคนนี้</p> <p>หมายเหตุ : พิธีกรรมแกว่งข้าวมักใช้ในการเสี่ยงทาย เมื่อเด็กมีอาการร้องไห้โยเยไม่ทราบสาเหตุ เพื่อเป็นการทำนาย และหาทางรักษาตามความเชื่อตามท้องถิ่น</p>
9	พ่อหนานนันท ปันโน	หมู่ที่ 8	- สืบทอดองค์ความรู้มาจากพ่อใหญ่ไไ่ ปังปี เป็นแพทย์ประจำตำบล พ่อใหญ่

ลำดับ ที่	ชื่อหมอเมือง	หมู่ที่ / บ้าน	องค์ความรู้ที่มีเพื่อสืบทอด
		บ้านห้วย พะหลวง	<p>โอสถพ่อหนานนนท์บวชเรียนที่วัดตั้งแต่เด็ก ๆ และเมื่อบวชพระได้ 3 ปี พ่อหนานนนท์ได้เรียนวิชาความรู้มาจากพระอาจารย์ในการรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพร เมื่อพ่อ-แม่ของต่านนนท์เสียชีวิต พ่อใหญ่โอบจึงยกตำรับยาให้พ่อหนานนนท์สืบทอด</p> <ul style="list-style-type: none"> - ในการสืบทอดตำรายาสมุนไพรต้องอาศัยฤกษ์ยามในการรับคาถาภาษาถิ่น เรียกว่า มี้อจันทร์-วันตี โดยมีพิธีกรรมคือ กรวยดอกไม้ พร้อมคำบูชาชั้นครู 300 บาท ในการรับชั้น พ่อหนานนนท์ ปันโน ได้เรียนคาถาการส่งเคราะห์ - เรียกวัญ - ส่งเลี้ยงผี - องค์ความรู้ด้านการเก็บสมุนไพร ได้เรียนรู้คาถามามากมาย ก่อนเก็บจะนำหมาก-พลู-หัวข่อยเจ้าที่เจ้าทางก่อนเก็บสมุนไพรในป่าไปรักษา เช่น การเก็บสมุนไพรเป็นยาแก้ไอ ต้องหาวันตีเก็บสมุนไพร และขอเจ้าแม่ธรณีรักษา วันจันทร์จะเก็บสมุนไพรที่ใช้รากกับกิ่ง เป็นการสืบทอดความเชื่อ เมื่อนำไปใช้รักษาอาการเจ็บป่วยก็จะหายเป็นปกติ - การใช้สมุนไพรเป็นยารักษา (ปากนกกระจอก) จะมีสมุนไพร 4 ตัว คือ ตีปาลี ชิง ปุเลย (ไพล) หัวยาข้าวเย็น ในการรักษาและได้ผลดี

ลำดับ ที่	ชื่อหอเมือง	หมู่ที่ / บ้าน	องค์ความรู้ที่มีเพื่อสืบทอด
			- การบูชาครูแต่ละปี จะใช้หมาก-พลู เป็นเครื่องบูชาการไหว้ครูเพื่อเป็น สิริมงคลต่อตนเองและเป็นการเคารพ ครูบาอาจารย์ที่ให้วิชาความรู้

3.6 การบูรณาการองค์ความรู้: กับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ตำบล และหน่วยงานภาครัฐเพื่อเชื่อมโยงการดูแลสุขภาพ

ข้อสรุปจากเวทีถอดบทเรียนในการบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับของ หมอเมืองแม่มอกกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเชื่อมโยงการดูแลสุขภาพของชุมชน ในที่ประชุมมีทั้งปราชญ์ อสม. ตัวแทน รพ.สต. ตัวแทนผู้นำ อบต.แม่มอก ผู้นำ และนักวิจัย ร่วมเสวนา เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาเชิงบูรณาการ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2566 สรุปประเด็นในการบูรณาการองค์ความรู้ด้านสมุนไพรเพื่อนำไปใช้ และเป็น แนวทางการการยกระดับชุมชนหมอเมือง และเรียนรู้จากการสืบทอด องค์ความรู้ในพื้นที่ ดังนี้

หมอเกียรติ เทพา ผอ.รพ.สต. แม่มอกกลาง ได้แสดงความเห็นว่า

“องค์ความรู้แม่มอกมีมาก ผู้สูงอายุ 4 มิติ สุขภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ อยากรให้อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยเทศบาล ร่วมกับชุมชน จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ ที่มีกลุ่ม 3 วัย คือ ผู้สูงอายุ วัยกลางคน เด็ก ได้จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดอาทิตย์ละ 1 วัน โดยการจัดกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้เพื่อสืบทอด ไม่ให้คุณค่า เหล่านี้หายไปจากชุมชน ปราชญ์ที่มาจะได้สอนการสืบทอด เช่น

ไบเข้าตองแตก (เป้าน้อย) ตอนนี้เป็นลิขสิทธิ์ญี่ปุ่นไปแล้ว เราจึงต้องระวัง การ สูญหาย โอกาสนี้ชุมชนอาจเริ่มจากพื้นที่เล็ก ๆ มีปราชญ์ชุมชนแต่ละหมู่บ้านวนไปแต่ละหมู่บ้านและอาจทำเป็นเทศบาลัญญาได้ไว้”

ประธานชมรมผู้สูงอายุตำบลแม่มอก ได้ให้แนวทางไว้ว่า

“ชมรมผู้สูงอายุได้ขับเคลื่อนด้านการเรียนรู้สมุนไพรรอยู่ ด้รับการสนับสนุนจากเทศบาล ในพื้นที่แม่มอกนับว่าความเคลื่อนไหวของชุมชน มีพลังภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแม่มอกและแม่มอกได้เปรียบด้านสมุนไพรรอินทรีย์ มีองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาในชุมชนที่ควรส่งเสริมต่อไป”

ผู้นำชุมชน ได้แสดงความเห็นในประเด็นการบูรณาการองค์ความรู้ไว้ว่า

“สืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ (ใบลาน/ตำรับยา) จาก ตำนานท์ ปันโน ปราชญ์ด้านองค์ความรู้ด้านตำรับยาเมือง จากยาที่สืบทอดมาจากใบลานขนาดสั้น (ก้อม) ที่ชุมชนมีตำานท์ที่ได้สืบทอดองค์ความรู้ และนักวิจัยมาแนะนำวิธีการห่อผ้าคัมภีร์ใบลานเพื่ออนุรักษ์และเก็บรักษาภูมิปัญญาด้านสมุนไพรร เพื่อประโยชน์ต่อชุมชน และหากมีการปริวรรตตำรับยา โดยการอ่านของปราชญ์และผู้รู้ และนักวิจัย ถอดเสียง ปริวรรต จัดพิมพ์ เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษา”

อสม. ในพื้นที่ตำบลแม่มอก ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ เรียนรู้ องค์กรความรู้ของหมอเมืองแม่มอก เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และการนำไปใช้ ดังนี้

“กิจกรรมวันนี้ ทำให้เกิดการรับรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้จากปราชญ์ในพื้นที่ รวมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นถิ่นแม่มอก รวมทั้งภูมิปัญญาของล้านนา รวมทั้งจากการร่วมกิจกรรมทำให้สามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ในการส่งต่อเกี่ยวกับการเลือกใช้สมุนไพร การปลูก การเก็บ และการสังเกตการนำไปใช้ นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าคัมภีร์ ยาสมุนไพร และการนำไปปรับใช้ได้ด้วยตนเอง”

นางขวัญดาว ลิทธิเสนา นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลแม่มอก ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำองค์ความรู้ไปพัฒนาในพื้นที่ ดังนี้

“ในส่วนของ อบต.รับโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช โดยมีงบประมาณ 20,000/ปี โดยต่อยอดเกี่ยวกับสมุนไพร กิจกรรม ปราชญ์ในชุมชน และการบูรณาการ รวมทั้งการอนุรักษ์ให้เป็นห้องเรียนรู้ในชุมชนเกี่ยวกับพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และชีวภาพ ทั้งนี้ในพื้นที่แม่มอกได้เริ่มทำปี 62 เดิมเป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืชของสมเด็จพระเทพฯ เริ่มสำรวจพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ขยายพันธุ์ปลาและต่อยอดการพัฒนาชุมชนในพื้นที่”

นางสาวนฤนาถ เครือชัยแก้ว รองนายกเทศบาลตำบลแม่มอก เป็นตัวแทนผู้นำเทศบาลตำบลแม่มอก ได้กล่าวถึงการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน

ในบทบาทของผู้นำท้องถิ่นที่ต้องขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่มอก อำเภอลำปาง ดังนี้

“พื้นที่ ตำบลแม่มอก มีต้นทุนมาก ในการถ่ายทอดด้าน องค์ความรู้ของหมอเมืองหรือปราชญ์ในพื้นที่ ต้องสื่อสารให้ทุกฝ่าย ได้รับรู้ร่วมกัน เบื้องต้นต้องจัดสรรทุนทำโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยบูรณา การจัดการเรียนรู้ให้กลุ่ม อสม. เยาวชนที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ โดยเฉพาะองค์ความรู้เกี่ยวกับหมอตาย่ต้องให้ อสม. เข้าใจด้านการ ใช้สมุนไพรในการรักษา การทอผ้าคัมภีร์ทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่อง การรักษาและการอนุรักษ์เพื่อเตรียมการปรับปรุงข้อมูลองค์ความรู้ ของแต่ละหมู่บ้านเพื่อร่วมการเรียนรู้ ถ่ายทอด สื่อสาร บอกต่อ อสม. เรียนรู้จากปราชญ์ทั้งเรื่องทักษะการใช้ยาเพื่อรักษา ทักษะการเรียนรู้ สมุนไพรจากปราชญ์เพื่อนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะ โครงการฐานแก่นใจ ทั้งมหาวิทยาลัย ราชภัฏลำปาง รพ.สต. เทศบาล ตำบลแม่มอก เพื่อบูรณาการการทำงานร่วมกัน”

ภาพที่ 3.3 เวทีถอดบทเรียนบูรณาการองค์ความรู้ของหมอเมืองแม่มอกกับโรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพตำบล และหน่วยงานภาครัฐเพื่อเชื่อมโยงการดูแลสุขภาพ ของชุมชน เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2566 ณ วัดหัวน้ำ ตำบลแม่มอก อำเภอลำปาง

3.7 การขับเคลื่อนพลังชุมชน สานต่อภูมิปัญญาหอมเมืองแม่มอกสู่สาธารณะ

การสืบค้นข้อมูลหอมเมืองแม่มอก นอกจากได้องค์ความรู้ด้านคุณค่าและความหมายของภูมิปัญญาสมุนไพรแล้ว การสืบค้นข้อมูลในกิจกรรมครั้งนี้ นอกจากนักวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากหอมเมืองและผู้เกี่ยวข้องแล้ว ยังได้ประสานบูรณาการเชิงวิชาการกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง และสาธารณสุขจังหวัดลำปาง เพื่อสร้างการรับรู้ข้อมูล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลไปพัฒนาต่อยอดในโครงการหรือนโยบายต่อไป ในการสื่อสารข้อมูลจากกิจกรรมโครงการ ได้นำเสนอสาธารณชนรับทราบข้อมูลทางวิชาการจากการสืบค้นและสังเคราะห์ชุดความรู้ด้านพืช สมุนไพร ตำรับยา และการรักษาของหอมเมืองแม่มอก โดยการจัดทำชุดความรู้ “สาระภูมิปัญญานามาพฤชาสมุนไพรแม่มอก” ในรูปแบบเอกสาร และ E-book รวมทั้งสกัดเนื้อหาในส่วนข้อมูลพื้นที่ สมุนไพร หอมเมือง องค์ความรู้ด้านสมุนไพรในตำบลแม่มอก ในชื่อ “ตามรอยหอมเมืองแม่มอก” เพื่อเผยแพร่ ในเพจนวนรักษ์ (<https://navanurak.in.th>) หรือคลังข้อมูลวัฒนธรรมและความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อเป็นเว็บเพจข้อมูลชุมชนเผยแพร่ให้สาธารณะได้ศึกษาข้อมูลด้านปราชญ์ ภูมิปัญญา ความรู้ด้านสมุนไพร การสืบทอดตำรับยาสมุนไพร จาก “หอมเมืองแม่มอก” รวมทั้งองค์ความรู้พื้นที่สมุนไพรอินทรีย์แม่มอก เพื่อเป็นฐานข้อมูลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาลตำบลแม่มอก วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง และสาธารณสุขจังหวัดลำปาง และผู้สนใจศึกษานำไปพัฒนาต่อยอดต่อไป ดังนี้

3.7.1 หน่วยงานขับเคลื่อน พลังชุมชนเพื่อสานต่อภูมิปัญญา

การขับเคลื่อนด้วยการรับรู้ข้อมูลปราชญ์ในชุมชน พบว่าทางโรงเรียนแม่มอกวิทยา ได้เชิญหอมเมืองแม่มอก (ปราชญ์ในชุมชน) ไปให้

ความรู้แก่เด็กนักเรียนในเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการสืบทอดที่ผ่านมามีเพียงการจัดกิจกรรมผ่านรายวิชาในโรงเรียน เช่น การเล่าเรื่อง การศึกษาด้านสมุนไพร แต่ยังขาดการจัดระบบในการสร้างองค์ความรู้ด้านหอมเมือง ทั้งการรักษาและการสังเกตการใช้สมุนไพรผ่านกระบวนการเรียนรู้กับหอมเมือง ทั้งนี้ในที่ประชุมเสนอว่าหากมีการเรียนรู้จากกระบวนการและการสืบทอดด้านวิธีการรักษาก็จะทำให้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของหอมเมืองในพื้นที่ได้ขับเคลื่อนผ่านทั้งสถาบันการศึกษา และการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้หากเยาวชนได้เรียนรู้กับหอมเมืองแม่มอก แล้วอาจจัดทำคลิปที่มีกระบวนการสื่อสารด้วยการสร้าง Content ของแต่ละประเด็นและนำเสนอผ่านช่องทาง Social Media ในแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น YouTube, TikTok ฯลฯ ซึ่งน่าจะเป็นการสืบทอดโดยสร้างการรับรู้และการเข้าใจเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านสมุนไพรจากรุ่นสู่รุ่นในตำบลแม่มอก เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ

3.7.2 แนวทางการสนับสนุนจากส่วนกลาง

จากการร่วมประชุมเสวนากับภาคีเครือข่าย เช่น วัฒนธรรมจังหวัด ได้แจ้งในที่ประชุมในกิจกรรมถอดบทเรียนของกิจกรรมที่ 6 เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2565 ณ ห้องประชุมเทศบาลตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง โดยสำนักวัฒนธรรมจังหวัดลำปางแจ้งว่าทางสำนักมีงบประมาณให้ชุมชนยื่นเสนอขออนุมัติจัดกิจกรรมในโครงการ “ลานธรรมลานวิถีไทย” ซึ่งเป็นงบประมาณที่รัฐให้เปล่า โดยชุมชนต้องเขียนโครงการยื่นของขออนุมัติผ่านวัดในชุมชนที่อยู่ในฐานะข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดมีงบประมาณจัดสรรให้ปีละ 15,000 บาท หากจะจัดกิจกรรมควรเน้นการส่งเสริมหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้น ๆ พื้นที่ตำบลแม่มอกมี “วัดหัวน้ำ” ซึ่งตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านแม่มอกใต้ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในฐานข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดลำปางที่ชุมชนสามารถเขียนโครงการยื่นขอ

งบประมาณได้ ทั้งนี้วัดหัวน้ำ มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สามารถจัดการเรียนการสอนเชื่อมโยงองค์ความรู้กับหมอเมืองหรือปราชญ์ชุมชนเพื่อจัดกิจกรรมได้ จึงอยากให้ชุมชนเขียนโครงการส่งเสริม/พัฒนาภูมิปัญญาจากปราชญ์สมุนไพโรในพื้นที่ ตำบลแม่มอก ทั้งนี้จากการถอดบทเรียน ชุมชนร่วมกันนิยามพื้นที่แม่มอก เพื่อให้เกิดการรับรู้ด้านพื้นที่ปลูก ใช้ จำหน่ายสมุนไพโรอินทรีย์แม่มอก ว่า “แม่มอกสุดยอดสมุนไพโร” “ม่อนสมุนไพโรแม่มอก” “สมุนไพโร ม่อนแม่มอก” “ม่อนมอกสมุนไพโร” “แม่มอกแดนสมุนไพโร” และ “สมุนไพโรต้องแม่มอก”

3.7.3 ภูมิปัญญาสมุนไพโรในพื้นที่ตำบลแม่มอก กับการสนับสนุนเพื่อยกระดับสู่การพัฒนาเทคโนโลยี

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่าพื้นที่ตำบลแม่มอก กลุ่มหมอเมืองหรือปราชญ์ในพื้นที่รวมทั้งกลุ่มสาธารณสุขประจำตำบลแม่มอกที่เริ่มต้นจากกลุ่มรักแม่มอกก่อตั้งชมรมสมุนไพโรแม่มอก จนทำให้ภาพลักษณ์ตำบลแม่มอกมีความโดดเด่นด้านสมุนไพโร ปัจจุบันคงเหลือบุคคลที่เคยอยู่ในยุคก่อตั้งชมรมสมุนไพโรแม่มอก ประกอบด้วย หมอชุมพล ดวงติวงศ์ (ปัจจุบันเป็นแพทย์แผนไทย ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน) เกษัชกรณัฐวุฒิ บำรุงศรี (ปัจจุบันเปิดร้านขายยาแผนปัจจุบัน ตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน) นายธนภัทร อยู่เจริญ (ปัจจุบันเป็นสาธารณสุขอำเภอเถิน) และปราชญ์อีกหลายคน เช่น คุณตาเป็ง สิทธิเสนา (ปราชญ์ด้านสมุนไพโร อาศัยอยู่หมู่ที่ 7 บ้านเด่นอุดม) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอเมืองแม่มอกหรือปราชญ์ดังกล่าว สรุปว่า จากที่เคยเข้าร่วมโครงการพัฒนาสูตรตำรับยาสมุนไพโรแม่มอก ตามโครงการ “โครงการผลิตยาสมุนไพโรในชุมชนตำบล แม่มอกของคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขอำเภอเถิน ประจำปี 2544” โครงการของมหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อปี พ.ศ. 2544 ตำรับยาเหล่านั้นนับเป็นตำรับยาเดี่ยว

ที่ชุมชนได้จัดจำหน่ายในสหกรณ์การเกษตรสมุนไพรตำบลแม่มอกจำกัด มีการผลิตตำรับยานวดประคบ ตำรับยาฟ้าทลายโจร ตำรับยารางจืดแก้พิษเบื่อเมา ตำรับยาลดน้ำตาลในเลือด ตำรับยาขมิ้นชันลดอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ตำรับยาขง เช่น ขิงขง มะตูมขง ไบย่านาง ตำรับหญ้ารีแพร์ป้องกันมดลูกหย่อน คล้อย เป็นต้น และยังมีตำรับยาภายนอก เช่น ยาประคบแก้ปวดเมื่อย ยานวด ไพล ลูกประคบสมุนไพรเพื่อคลายกล้ามเนื้อ เป็นต้น

ภาพที่ 3.4 นักวิจัยลงพื้นที่สืบค้นข้อมูลหมอเมืองตำบลแม่มอก เกี่ยวกับองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพร รวมทั้งตัวอย่างสมุนไพรที่ใช้ในตำรับยา

ภาพที่ 3.5 ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอก ที่พัฒนาจากการศึกษาวิจัยเดิม เพื่อจำหน่ายในวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์การเกษตรสมุนไพร ตำบลแม่มอก จำกัด

สรุปได้ว่า จากข้อมูลภูมิปัญญาสมุนไพรท้องถิ่นตำบลแม่มอก ในการวิจัยครั้งนี้ ทำให้โครงการวิจัยได้พัฒนาสูตรตำรับน้ำมันนวด จากสมุนไพรแม่มอก โดยใช้สมุนไพรในพื้นที่ 3 รายการ คือ **เถาเอ็นอ่อน ผักเสี้ยนผี** และ **เพชรสังฆาต** เป็นสมุนไพรหลักสำหรับผลิตน้ำมันนวด สมุนไพรใช้ชื่อสินค้า “**หมอกไพร**” ซึ่งผลิตภัณฑ์น้ำมันนวดดังกล่าว เป็น กิจกรรมที่ รับผิดชอบของนักวิจัยโครงการวิจัยย่อย ๆ ในกิจกรรมที่ 4 ได้ทดลองทำผลิตภัณฑ์แจกให้ผู้สนใจทดลองใช้ จากการเก็บข้อมูลผลการ ทดลองใช้ พบว่า ภาพรวมผู้ใช้มีความพึงพอใจต่อการใช้น้ำมันนวด อยู่ใน **ระดับดีมาก** โดยผลหลังการใช้ทำให้คลายกล้ามเนื้อ รวมทั้งพึงพอใจกลิ่นของ สมุนไพรของน้ำมันนวด และการทาน้ำมันนวดสามารถซึมซับได้ดี (ดูข้อมูล รายละเอียดรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ในกิจกรรมที่ 4) โครงการวิจัยย่อยๆ ยังได้พัฒนาลูกประคบเซรามิก เพื่อเป็นทางเลือกให้ผู้บริโภค รวมทั้งเป็น แนวทางให้กลุ่มเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการหรือชุมชนพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ ของฝากตำบลแม่มอก จาก การพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนา

ผลิตภัณฑ์โดยผู้เชี่ยวชาญด้านเคมีและนักวิจัยด้านสาธารณสุขและวิทยาศาสตร์ของโครงการ และจาก การถอดบทเรียนร่วมกัน ทางโครงการ และพื้นที่ตำบลแม่อมุ่งพัฒนาผลิตภัณฑ์น้ำมันนวดและลูกประคบเซรามิก เพื่อจัดจำหน่ายให้กับชุมชน รวมทั้งมีเป้าหมายนำไปให้กลุ่มผู้บริบาลในสถาน บริบาลผู้สูงอายุ “แม่อมกหลั่นลำอิโคโนมิ” อันเป็นการเชื่อมร้อยหน่วยงาน ชุมชนในพื้นที่ให้เกิด การขับเคลื่อนและพัฒนาาร่วมกัน รวมทั้งเป็นการ ยกระดับผลิตภัณฑ์สมุนไพรในพื้นที่เพื่อความปลอดภัยและเพื่อสุขภาพ เนื่องจากพื้นที่ตำบลแม่อมเป็นพื้นที่ปลูกสมุนไพรอินทรีย์ 100% จึงนับว่า เป็นแนวทางการยกระดับพื้นที่ตามแนวทาง “แม่อมกแดนสมุนไพร” ทั้งนี้ ภูมิปัญญาการปลูกสมุนไพรเพื่อใช้เป็นยาและคติความเชื่อของล้านนาในพื้นที่ แม่อม กล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจทั้งด้านกายภาพ ภูมิปัญญา และ การสืบทอดองค์ความรู้ควบคู่ไปกับวิชาการที่เป็นที่ยอมรับมาถึงปัจจุบัน หาก พิจารณาพื้นที่ตำบลแม่อมที่นักวิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มหมอเมืองและ ประชาชนด้านสมุนไพร พบว่าองค์ความรู้มากมายดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่า แต่เดิมการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยเกิดจากพื้นที่อยู่ห่างไกล สถานพยาบาล รวมทั้งคนในพื้นที่มีภูมิปัญญาด้านสมุนไพรที่สืบทอดมาจาก บรรพบุรุษ รวมทั้งการศึกษาเล่าเรียนจากตำราต่าง ๆ จนเป็นองค์ความรู้ ด้านสมุนไพรที่ประชาชนสมุนไพรมีครอบคลุมหลายประเภท ทั้ง หมอเป่า หมอปรุงรรม หมอฮิบ หมอนวด และหมอแผนไทย จึงนับว่าเป็นพื้นที่มหัศจรรย์ ในการสืบทอดองค์ความรู้ถึงปัจจุบัน ดังคำขวัญสำคัญของพื้นที่ที่ว่า “แก่อย่าง มีคุณค่า ขร่าอย่างมีคุณภาพ” และในสถานการณ์ปัจจุบันแนวโน้มของผู้คน ในสังคมเริ่มเข้าสู่วัยชราหรือสังคมผู้สูงอายุมากขึ้น องค์ความรู้ด้านการดูแล สุขภาพที่ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันสานก่อดั้งขึ้นในลักษณะชมรมจนกระจาย เป็นสหกรณ์สมุนไพรมแม่อม และหมอเมืองหรือประชาชนที่ยังคงมีชีวิตอยู่ใน

พื้นที่ที่มีอายุระหว่าง 70-92 ปี พบว่ายังมีสุขภาพแข็งแรง ไม่อยู่ในกลุ่มผู้ป่วยติดเตียง ทั้งนี้แม้สูงวัยยังสามารถลุก เดิน นั่ง ได้ตามปกติ นับว่าเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ตำบลแม่มอกที่ปราชญ์ด้านสมุนไพรคงเป็นแบบอย่างที่ดีในการดูแลรักษาสุขภาพด้วยการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ

ภาพที่ 3.6 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์น้ำมันวดสมุนไพร ชื่อสินค้า “หมอกไพร” ที่โครงการวิจัยย่อย ๆ ด้วยโมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley : แม่มอกแดนสมุนไพร” ได้พัฒนาสูตรจากสมุนไพร 3 ชนิด คือ เถาเอ็นอ่อน ผักเสี้ยนผี และเพชรสังฆาต เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนได้ผลิตและจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้

นอกจากนี้ โครงการยังได้หนุนเสริมและสนับสนุนการปลูกสมุนไพรในพื้นที่ เช่น **ไพล กระชาย ขิง ข่า** โดยทางชุมชนได้เสนอให้โครงการวิจัยยกระดับภูมิปัญญาของปราชญ์สมุนไพรในพื้นที่ โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้และส่งเสริมหมอเมืองหรือปราชญ์ในตำบลแม่มอกให้สืบทอด ภูมิปัญญาเหล่านั้นให้กับชนรุ่นหลัง รวมทั้งนำข้อมูลด้านพื้นที่เสนอเป็นนโยบายกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อสนับสนุนให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้สนใจเพื่อให้เห็นคุณค่าของสมุนไพรในพื้นที่ตำบลแม่มอก อีกทั้งพื้นที่ตำบลแม่มอกนับว่ามีองค์ความรู้ที่เป็นทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพ เพราะทั้งหมอเมือง แพทย์แผนไทย เกษีซกร

มีประสบการณ์ในการพัฒนาสมุนไพร นำจะบูรณาการ องค์ความรู้เพื่อพัฒนา ตำบลแม่มอก โดยสืบทอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน อันเป็นการประสานการทำงานเชิงรุกทั้งหน่วยงานเทศบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล สาธารณสุข และชุมชน เพื่อยกระดับพื้นที่ตำบลแม่มอกให้เป็น “ตำบลต้นแบบ ด้านสุขภาพของจังหวัดลำปาง”

ภาพที่ 3.7 เวทีถอดบทเรียน : เพื่อนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาหมอเมืองตำบลแม่มอก ไปพัฒนาต่อยอดในชุมชน มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ หมอเมืองแม่มอก ผู้นำชุมชน สาธารณสุข เทศบาลตำบลแม่มอก วัฒนธรรมจังหวัด และนักวิจัย

เอกสารอ้างอิง

กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (2544). *คู่มือผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพร โครงการผลิตยาจากสมุนไพรในชุมชนแม่ฮ่องสอนอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง*. ลำปาง : โรงพยาบาลเถิน.

ณัฐวุฒิ บำรุงศรี อภาภรณ์ บำรุงศรี อศวิณ อยู่เจริญ และวาสนา ยอดสิงห์. (2544) *สรุปผลงานโครงการผลิตยาสมุนไพรในชุมชนตำบลแม่ฮ่องสอนของคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขอำเภอเถิน ประจำปี 2544*. ลำปาง โรงพยาบาลเถิน.

เทศบาลตำบลแม่ฮ่องสอน. (2565). *สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานตำบลแม่ฮ่องสอน*. สืบค้นเมื่อ 9 มีนาคม 2565. จาก <https://www.maemok.go.th/content/generalinfo>.

ระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับจังหวัด (Practical Poverty Provincial Connex : PPPConnex) จังหวัดลำปาง. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2566. จาก <http://www.ppaos.com/ppaos/frontend/web/index.php?r=site%2Findex65>

ศิรญา จนาศักดิ์ ธนพร หมูคำ กาญจนา คุณา ณัฐกฤษณ์ ธรรมกวินวงศ์ กาญจนา รัตนธีรวิเชียร สุวรรณิ์ จันทร์ตา ขจรศักดิ์ วงศ์วิราช รัตนภัทร มะโนชัย (2565). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรแม่ฮ่องสอนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน พื้นที่อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ด้วยโมเดลแก๊จน “Maemok Herbal Valley : แม่ฮ่องสอนสมุนไพร”* สัณญาเลขที่ A14F650092. ลำปาง : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

ภาคผนวก

ประมวลภาพกิจกรรม

การสำรวจป่าเพื่อสืบค้นพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่ตำบลแม่เม็ก การสัมภาษณ์
หมอเมืองและปราชญ์ด้านสมุนไพร การประชุมร่วมกับผู้นำชุมชน อสม.
เทศบาลตำบลแม่เม็ก หน่วยงานวัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานสาธารณสุข
อำเภอเถิน และสาธารณสุขจังหวัดลำปาง

